

2016

þÿ ‘ À Ì Ã Ä ç » ç¹ 0 ±¹ ‘¹ ¬ ‘ ç Ç ç⁻ Ä ç Å Â
þÿ œ · Ä Á ç À ç »¹ Ä¹ 0 ® μ Á¹ Æ - Á μ¹ ± -

þÿ ‘ Á Ç¹ ¼ ± ½ ‘ Á⁻ Ä · Â æ Å Ç¹ 0 ç Í, ‘ Á Å Î ½ · Â

þÿ Á Ì³ Á ± ¼ ¼ ± ~ μ ç » ç³ 1 0 Î ½ £ À ç Á Î ½, £ Ç ç » ® · Á¹ Ã Ä · ¼ Î ½ ¥³ μ⁻ ± Á, ± ½ μ Á¹ Ã Ä ® ¼¹

<http://hdl.handle.net/11728/11429>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Αρχιμανδρίτου Τυχικού Βρυώνη

**ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΠΑΦΟΥ**

Πάφος 2016

**ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΠΑΦΟΥ**

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΤΥΧΙΚΟΥ ΒΡΥΩΝΗ

Απόστολοι και Διάδοχοί τους στην Μητροπολιτική Περιφέρεια Πάφου

Διπλωματική Εργασία που υποβλήθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα της Θεολογίας του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου.

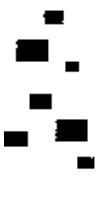
Υπό την επίβλεψη των Καθηγητών Νίκου Ζαχαρόπουλου και Βασιλείου Κατσαρού.

© Copyright Αρχιμανδρίτου Τυχικού Βρυώνη

Πάφος 2016

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Θεολογίας του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

 Πανεπιστήμιο
Νεάπολις
Πάφου

Αρχιμανδρίτου Τυχικού Βρυώνη

**ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΠΑΦΟΥ**

Πάφος 2016

**Στους σεβαστούς μου γονείς
Χριστόδουλο και Φρειδερίκη**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν έφθασε η στιγμή να επιλέξω ένα θέμα για τη διπλωματική μου εργασία, στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος του Πανεπιστημίου Νεάπολις στην Πάφο, θεώρησα καλό να ασχοληθώ με ένα θέμα που να έχει σχέση την πόλη καταγωγής μου. Είχα και παλαιότερα ασχοληθεί με διάφορα ιστορικά θέματα, σε επίπεδο όμως μικρής εργασίας ή μιας ομιλίας. Έτσι αποφάσισα να επιλέξω ένα αντικείμενο το οποίο να αναφέρεται σε αγίους της Πάφου.

Η καλύτερη περίοδος που είχα να επιλέξω κατ' εμένα ήταν η εποχή των αποστόλων και των διαδόχων τους στην Πάφο. Η Πάφος τότε ήταν και πρωτεύουσα του νησιού και ο ρόλος της στη διάδοση του Χριστιανισμού στο νησί αλλά και ανά την οικουμένη, ήταν συμαντικότατος. Η δισχιλιόχρονη πορεία της ανέδειξε πληθώρα αγίων, πολλών από τους οποίους η μνήμη είναι υποβαθμισμένη. Άλλοι δε μένουν τελείως στην αφάνεια λόγω των δύσκολων καιρών και ξένων κατακτητών που πέρασε το νησί, ώστε η μνήμη και το όνομά τους ξεχάστηκε.

Στην Πάφο γίνεται ο πρώτος Ρωμαίος Διοικητής που ασπάστηκε την νέα πίστη που έφεραν οι απόστολοι και η πόλη της Πάφου η πρώτη πόλη που δέχθηκε επισήμως τον Χριστιανισμό. Απόστολοι όπως ο Βαρνάβας, ο Παύλος και ο Μάρκος την επισκέπτονται, ο πρώτος μία φορά και οι άλλοι δύο φορές. Ο Σαούλ ή Σαύλος μετονομάζεται Παύλος και ανοίγονται οι ορίζοντες για την εξάπλωση του Χριστιανισμού και στα υπόλοιπα έθνη. Η Μητρόπολη της Πάφου, γνωρίζοντας τον Χριστιανισμό, έγινε η αρχαιότερη Χριστιανική Μητρόπολη της Κύπρου και της Ευρώπης ολόκληρης.

Γράφοντας την εργασία θεωρήσαμε σωστό να συμπεριλάβουμε σε αυτήν όχι μόνο τους αποστόλους που έχουν σχέση με την επαρχία της Πάφου, αλλά, διευρύνοντας τα όριά της, στα όρια της Μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου που καλύπτει μια μεγαλύτερη γεωγραφική έκταση. Η επιλογή αυτή είναι ορθότερη, γιατί διαφορετικά θα αφαιρούσαμε αποστόλους που περιλαμβάνονται εντός της Μητροπόλεως Πάφου, αφού η εργασία μας περιστρέφεται γύρω από την ίδρυση της Εκκλησίας της Πάφου και επιβάλλει αυτή τη διάκριση. Κάτω από αυτή τη

διευκρίνιση δόθηκε και ο τίτλος της εργασίας μας: «Απόστολοι και διάδοχοί τους στην Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου».

Η εποχή που θελήσαμε να εξετάσουμε (πρώτος και δεύτερος μ.Χ. αιώνας) ήταν πολύ δύσκολοι. Οι χριστιανοί, τότε, μέσα από διωγμούς και βασανιστήρια, το πρώτιστο που είχαν να κάνουν ήταν αφ' ενός να διαδώσουν το μήνυμα του ευαγγελίου και αφ' ετέρου να προστατεύσουν την ίδια τους τη ζωή. Κάθε λόγος για καταγραφή ιστορικών γεγονότων ήταν και δύσκολος και επικίνδυνος. Έτσι πολλές ιστορικές μαρτυρίες χάθηκαν οριστικά. Επομένως, προσπαθούμε να βρούμε μαρτυρίες από τα λίγα ιστορικά στοιχεία που μας παρέχουν οι «Πράξεις των Αποστόλων», τα «Απόκρυφα κείμενα», τα «Συναξάρια των αγίων», από τα οποία αντλούν οι ιστορικοί ερευνητές, καθώς και τα ιστορικά σεβάσματα των αποστόλων στην περιοχή.

Οφείλω θερμές ευχαριστίες πρώτιστα προς τον καθηγητή μου κ. Νίκο Ζαχαρόπουλο ο οποίος με καθοδήγησε ως προς την δομή και το περιεχόμενο της μελέτης μου καθώς επίσης και προς τον καθηγητή μου κ. Βασίλειο Κατσαρό για την γενική διόρθωση της μελέτης ως προς τις γραμματικές, συντακτικές και μεθοδολογικές διορθώσεις, κατευθύνοντας και στηρίζοντάς με επιστημονικά με σκοπό να φέρω σε πέρας την εργασία αυτή.

Ιανουάριος 2016

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	V
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	X
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	XII
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	XVIII

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΓΝΩΣΤΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ.....	1
1. Απόστολος Βαρνάβας	3
2. Ευαγγελιστής Μάρκος.....	5
3. Απόστολος Αριστόβουλος.....	7
4. Μαρία, μητέρα του Ευαγγελιστή Μάρκου.....	8
5. Άγιος Μνάσων.....	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ Η ΠΑΦΟΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ... 11	
1. Το Ελληνικό στοιχείο.....	11
2. Το Ρωμαϊκό στοιχείο	12
3. Το Ιουδαϊκό στοιχείο.....	13

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ.....	16
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ – ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΠΑΥΛΟΣ, ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΣ	19
1. Αφορμή και συγκυρίες, πρώτοι σταθμοί.....	19

2. Η Πάφος ως σταθμός των αποστόλων	24
3. Απόστολος Παύλος	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ – ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΣ.....	31
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΑΦΟΥ	34
---	----

1. Απόστολος Τυχικός.....	35
2. Απόστολος Επαφράς	40
3. Απόστολος Τίτος	41
4. Απόστολος Μνάσων.....	42
5. Απόστολος Τίμων.....	44
6. Απόστολος Ηρακλείδιος.....	45
7. Απόστολος Ρόδων	46

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΙΜΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΤΟΥΣ (ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΙ ΤΟΠΟΙ).....	17
--	----

1. Άγιοι Απόστολοι.....	17
2. Απόστολος Παύλος	18
3. Απόστολος Βαρνάβας	19
4. Απόστολος Πέτρος	19
5. Απόστολος Μάρκος.....	20
6. Απόστολος Τυχικός.....	20
7. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος	20

8. Απόστολος Λουκάς	21
9. Απόστολος Ανδρέας	22
10. Απόστολος Ιάκωβος ο Αδελφόθεος.....	23
11. Απόστολος Θωμάς	24
12. Απόστολος Μνάσων	25
13. Απόστολος Τίμων	26
14. Απόστολος Φίλιππος.....	26
15. Απόστολος Φιλήμων.....	27
16. Αγία Μαριάμνη	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΘΡΥΛΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ	29
1. Η στήλη του αποστόλου Παύλου στην Κάτω Πάφο.....	29
2. Οι απόστολοι και οι «Αποστολικές Ελιές»	31
3. Για τον απόστολο Τυχικό	32
4. Για τον απόστολο και ευαγγελιστή Λουκά	33
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	35
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	37
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	39
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΠΙΝΑΚΕΣ.....	73
SUMMARY	76

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Anal. Bollandiana: Analecta Bollandiana, Bruxelles 1882 κ.εξ.

Άντρου Παυλίδη, Ιστορία: Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου τ. Β΄* (58 π.Χ. - 1192 μ.Χ), Λευκωσία, Κύπρος 1992.

A.B.: *Απόστολος Βαρνάβας*, Επίσημο Περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου, Λευκωσία (1918-2012).

B.E.P.E.S.: *Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων*, Αθήναι 1955 κ.εξ.

Θ.Η.Ε.: *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 1-12, έκδ. Μαρτίνος, Αθήναι, 1962-1968.

I. Χάκκετ, Ιστορία: Ιωάννου Χάκκετ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου, κατά μετάφρασιν και συμπλήρωσιν Χαρίλαου I. Παπαϊωάννου*, τ. Β΄, Πειραιεί 1923.

K.M.: *Κύπρια Μηναία*: (*Ἦτοι ακολουθίαί ψαλλόμεναι ἐν Κύπρῳ*), έκδ. I. Αρχιεπισκοπῆς Κύπρου, Λευκωσία 1994 κ. εξ.

Κυπριανού Αρχιμ., Ιστορία: Κυπριανού Αρχιμανδρίτου, *Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου, Ενετίσιν 1788*, β΄ έκδοσις, Λευκωσία 1902.

Λεοντίου Μαχαιρά, Χρονικόν: Dawkins R.M., Leontios Machairas – *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled «Chronicle»*, Vol. I-II, Oxford 1932. και επανέκδοση από το πρωτότυπο κείμενο, από τον Άντρο Παυλίδη, Άντρου Παυλίδη, *Λεοντίου Μαχαιρά Χρονικό*, Φιλόκυπρος, 1995.

M.O.X.E.: Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 1-5, Στρατηγικές εκδόσεις, Αθήναι.

P.G.: Patrologia Graeca έκδ. J.P. Migne, ανατύπωση εκ της πρώτης εκδόσεως εν Παρισίοις 1860, Αθήναι 1991.

Χρήστου Οικονόμου, Οι απαρχές: Χρήστου Οικονόμου, Οι απαρχές του Χριστιανισμού στην Κύπρο, [Έκδοση Ι. Μητροπόλεως Πάφου], Πάφος 1996.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Franz Georg Maier,** Οδηγός Παλαιπάφου (Κούκλια) Πολιτιστικό ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία, 2007.
- P.G. Patrologia Griega** Τομ. 60.
- Α. Παπαγεωργίου,** Ιερά Μητρόπολις Πάφου. Ιστορία και Τέχνη, Λευκωσία 1996.
- Αλέκος Χατζηγιάγκου,** Μέσανα, Κύπρος 2013.
- Άνδρου Παυλίδη,** Ιστορία της Νήσου Κύπρου, τόμ. Α΄ Από την αρχή μέχρι το 58π.Χ. και τόμ. Β΄ Από το 58 π.Χ. Μέχρι το 1192μΧ. [Εκδόσεις Φιλόκυπρος]
- Άντρου Παυλίδη,** Ιστορία της Νήσου Κύπρου Από την Αρχή έως σήμερα, [Εκδόσεις Ηλία Επιφανίου], 2013.
- Αρχιμανδρίτου Κυπριανού,
Εκδοτική φροντίδα και επιμέλεια,
σημειώσεις και σχόλια Άντρου
Παυλίδη,** Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου (1788 πρώτη έκδοση), επανέκδοση με εκδοτική φροντίδα Εκδοτικής Εταιρείας Φιλόκυπρος, Λευκωσία – Κύπρος 1997.
- Αρχιμανδρίτου Τυχικού Βρυώνη,** Οι Θεοκήρυκες απόστολοι Παύλος και Βαρνάβας και η αποστολή της Εκκλησίας της Κύπρου του σήμερα και του αύριον, Επίσημο Περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου.
«Απόστολος Βαρνάβας», τόμ. οβ΄, τεύχος 5-6 Μάιος – Ιούνιος 2011.

- Αρχιμανδρίτου Φωτίου Ιωακείμ,** «Αγία Μαρία, η μητέρα (Ιωάννου) Μάρκου του Ευαγγελιστή», Ιερά Μητρόπολις Μόρφου, 2015.
- Βλασίου Μοναχού
Σταυροβουνιώτου,** Πατερικόν της Νήσου Κύπρου, ³Θεσσαλονίκη 1999.
- Δημητρίου Γ. Τσάμη,** Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, [Εκδόσεις Πουρναρά], Θεσσαλονίκη 2006.
- Δημητρίου Χ Καππαή,** Άγιοι της Βάσας, [έκδοση ιερού ναού Παναγίας Ευαγγελισμού Βάσα Κοιλανίου] Λεμεσός 2014.
- Δημητρίου Χ. Καππαή,** Οι επονομαζόμενοι «Αλαμάνοι» άγιοι της Κύπρου μέσα από τις πηγές και την τοπική παράδοση, [Εκδοσις Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού], Λεμεσός 2014.
- Δημητρίου Χ. Καππαή,** Η Ποταμιού και τα Εκκλησιαστικά της Μνημεία, [Εκδοση Κοινοτικού Συμβουλίου Ποταμιούς], Λεμεσός 2014.
- Δημητρίου Χ. Καππαή,** Οι εν Λεμεσώ Διαλάμψαντες Άγιοι. [Εκδοσις Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού], Λεμεσός 2002.
- Δημητρίου Χ. Καππαή,** Οι εν Κύπρω Διαλάμψαντες άγιοι, Κύπρος 1996.
- Δημητρίου Χ. Καππαή,** Θρησκευτικά μνημεία Πάχνας Λεμεσού (Ναοί και Παρεκκλήσια), Λεμεσός 2012.
- ΔΟΜΗ Εγκυκλοπαίδεια,
Εκκλησία Κύπρου,** Εκδόσεις «ΔΟΜΗ» Α.Ε. τόμ. 23.
Διοικητική Συγκρότησις της Εκκλησίας της

- Κύπρου και των λοιπών Ορθοδόξων Εκκλησιών
2014.
- Εορτοδρόμιον – Τυπικαί Διατάξεις
Ιερών Ακολουθιών,** Ιερά Μητρόπολις Πάφου, Πάφος 2015.
- Ιερά Μονή Αγίου Ηρακλειδίου,** «Βίος και πολιτεία του οσίου πατρός
Ηρακλειδίου (από τους Παρισινούς Κώδικες του
ΙΓ΄ αιώνας 769-979)».
- Ιερομονάχου Σωφρονίου Γ.
Μιχαηλίδη, Ιστορία της Εκκλησίας
της Λεμεσού (Επισκοπή
Αμαθούντος – Κουρίου –
Νεαπόλεως - Λεμεσού),** Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού, Λεμεσός
2002 και 2015.
- Ιωάννου Ε. Καραγιαννόπουλου,** Πηγές της Βυζαντινής Ιστορίας (επιμ. Θ. Κορρέ),
[εκδόσεις Πουρναρά], Θεσσαλονίκη 1985.
- Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου,** Ιστορία της Εκκλησίας της Πάφου, Λευκωσία
1971.
- Ιωάννου Χάκκεττ, κατά
μετάφρασιν και συμπλήρωσιν
Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου,** Ιστορία της Όρθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου,
τόμ. Α΄, εν Αθήναις 1923, τόμ. Β΄ εν Πειραιεί
1927, τόμ. Γ΄ εν Πειραιεί 1932.
- Κ. Γερασίμου – Κ. Παπαϊωακείμ,** Ο άγιος Φίλιππος, η μεγάλη εικόνα του αγίου εις
το Άρσος (13ου αιώνα), Λάρνακα Κύπρος 1997.
- Καινή Διαθήκη, Κείμενο –
Μετάφραση,** Έκδοση Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας της Κύπρου,
Λευκωσία 2008.

**Κύπρια Μηναία μην. Ιανουάριος
έως Δεκέμβριος και Επίμετρον
Ακολουθιών, τόμ. Α΄ έως ΙΑ΄,**

Ακολουθίες αγίων: α) Ηρακλειδίου επισκόπου Ταμασού, [17 Σεπτεμβρίου], β) Αυξιβίου επισκόπου Σόλων, [17 Σεπτεμβρίου], γ) αποστόλου και ευαγγελιστού Λουκά, [18 Οκτωβρίου], δ) Μνάσωνος επισκόπου Ταμασού, [19 Οκτωβρίου], ε) αποστόλου Φιλίππου εκ των ΙΒ΄, [14 Νοεμβρίου], στ) αποστόλου Τυχικού [8 Δεκεμβρίου], ζ) Αυξιβίου επισκόπου Σόλων, [17 Φεβρουαρίου], η) Μαριάμνης ισαποστόλου, αδελφής αποστόλου Φιλίππου, [17 Φεβρουαρίου.], θ) αποστόλου και ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου, [8 Μαΐου], ι) αποστόλου Βαρνάβα, [11 Ιουνίου], ια) Μαρίας Μητρός αποστόλου Μάρκου, [30 Ιουνίου], ιβ) πάντων των εν Κύπρω διαλαψάντων Αγίων, [Πρώτη Κυριακή Οκτωβρίου], ιγ) αποστόλου Αριστοβούλου, [15 Μαρτίου], ιδ) αποστόλου και ευαγγελιστού Μάρκου, [25 Απριλίου], ιε) μετακομιδής εις Κύπρον λειψάνων αποστόλου Φιλίππου, [31 Ιουλίου], Λευκωσία 1994 έως 2010

**Κύπρος Ιστορία και Πολιτισμός
από την αρχαιότητα έως σήμερα**

[Εκδόσεις ΜΠ Μαλλιαρής παιδεία Έθνος Πήγασος Εκδοτική Α.Ε], Θεσσαλονίκη 2006.

Λεοντίου Μαχαιρά

«Εξήγησις της γλυκειάς χώρας Κύπρου η ποία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν, (15^{ος} αι. πρώτη έκδοση), το αρχαίο κείμενο και για πρώτη φορά μετάφραση στην νεοελληνική», [εκδοτική φροντίδα εκδοτικού οίκου Φιλόκυπρος], Λευκωσία 1982.

Μακάριου Παπαχριστοφόρου,	Τυχικῶ τῶ ἀποστόλῳ, Γαλάτα 2006.
Μηναία,	Μήνες Οκτώβριος, Μάρτιος και Απρίλιος [εκδόσεις «ΦΩΣ»], Αθήνα χ.χ.
Μητροπολίτου Πάφου κ. Γεωργίου,	«Ομιλία κατά το Συλλεΐτουργο για την εορτή του αποστόλου Βαρνάβα», Επίσημο Περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου «Απόστολος Βαρνάβας» τόμ. ΞΘ΄ Τεύχ. 5-6, Μάιος – Ιούνιος 2008.
Μιχαήλ Παν. Στυλιανίδη,	Ο απόστολος Τυχικός, Λεμεσός 2014.
Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας,	Τόμ. Έβδομος, Μάρτιος, [Εκδόσεις Ίνδικτος], Αθήναι 2006.
Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας,	ἜΑθήναι 1999, τόμ. Α΄, Γ΄ ΙΒ΄ και ΙΔ΄, Μήνες Ιανουάριος, Μάρτιος, Δεκέμβριος και Πεντηκοστάριον.
Παλαιά Διαθήκη,	Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι χ.χ.
Πεντηκοστάριο,	Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας χ.χ.
Στα Βήματα του αποστόλου Βαρνάβα,	Χαριστήριος τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄ για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικής του διακονίας, Λευκωσία 2008.
Τριώδιον,	[Εκδόσεις «Φως»], Αθήναι χ.χ.

**Υπουργείο Παιδείας και
Πολιτισμού Διεύθυνση Μέσης
Εκπαίδευσης Υπηρεσία Ανάπτυξης
Προγραμμάτων,**

Εκκλησία Κύπρου Μαρτύριο και Ζωή [βιβλίο για
την Γ΄ Γυμνασίου], ²Λευκωσία 2000.

Χαράλαμπου Γ. Χριστοδουλίδη,

Πάφος Ιστορία – Αρχαιολογία – Μυθολογία
Τουριστικός Οδηγός. [Εκδόσεις Επιφανίου],
Λευκωσία, 2010.

Χαράλαμπου Μ. Μπούσια,

Ακολουθία του Αγίου ενδόξου συνεργού
Αποστόλων Τίμωνος του Κυπρίου, Αθήναι 2012.

Χαράλαμπου Παπαδοπούλου,

Ακολουθία του αποστόλου Τυχικού, [Τύποις
«Φωνή της Κύπρου»], Λευκωσία 1912.

Χαράλαμπου Παπαδόπουλου,

«Οι Αλαμάνοι άγιοι της Κύπρου», Α.Β., ΙΣΤ΄
(1955), σ. 176-186.

**Χρ. Χατζηχριστοδούλου – Κ.
Γερασίμου,**

Ιερός ναός Παναγίας Χρυσαιφυλιώτισσας, Αγίας
Φυλάξεως Λεμεσού, Ιστορία και κειμήλια.
Εορταστική έκδοση 30 χρόνων λειτουργίας ιερού
ναού Χρυσαιφυλιώτισσας, Λάρνακα - Κύπρος
1998.

Χρήστου Οικονόμου,

Οι απαρχές του Χριστιανισμού στην Κύπρο,
[Έκδοση Ι. Μητροπόλεως Πάφου], Πάφος 1996.

**Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου,
Διομήδη Μυριανθεώς,**

Ο ναός της Παναγίας της Ασίνου, Οδηγοί
Βυζαντινών Μνημείων της Κύπρου, Λευκωσία
2002.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να αναδείξει το έργο των αποστόλων οι οποίοι έδρασαν στα όρια της Μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου. Πολλοί από αυτούς παραμένουν στους περισσότερους άγνωστοι. Έχει επίσης στόχο να φανερώσει το δύσκολο έργο των αποστόλων σε ένα ειδωλολατρικό περιβάλλον αλλά και των διαδόχων τους οι οποίοι ανέλαβαν να οδηγήσουν τους συμπατριώτες τους, κάτω από αντίξοες συνθήκες, κοντά στο Χριστό. Οι απόστολοι αυτοί είναι οι πρώτοι που έδωσαν τα φώτα, που άνοιξαν τον δρόμο, για να οδηγηθεί ο τόπος από την πλάνη της ειδωλολατρίας, στη χριστιανική πίστη. Είναι τα πρόσωπα εκείνα που σημάδεψαν και άλλαξαν την ιστορία του τόπου. Ωστόσο ο χρόνος και οι δύσκολοι καιροί κάτω από τους οποίους έζησαν, οδήγησαν στη λήθη το πολυσχιδές και επικίνδυνο για την εποχή έργο τους, αφού οι ίδιοι δεν μας άφησαν σαφείς πληροφορίες για το τι έκαναν, με ποιους ανθρώπους συνεργάστηκαν και ποια αποτελέσματα είχαν.

Παρόμοιες μελέτες για το συγκεκριμένο θέμα έχουν γίνει και παλαιότερα, τοποθετώντας όμως τα πράγματα σ' ένα γενικότερο πλαίσιο.

Τέτοιου είδους μελέτες είναι: α) Το ιστορικό βιβλίο του Ιωάννου Π. Τσικνόπουλου, (έκδοση του 1971 «Ιστορία της Εκκλησίας της Πάφου»), στο οποίο αναφέρονται όσα έχουν σχέση με τη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Ο όγκος όμως της έρευνας που ασχολείται με τόσα θέματα, εξετάζοντας την ιστορία του Χριστιανισμού από την γένεσή του μέχρι την εποχή που έζησε ο συγγραφέας, δεν μας προσφέρει αρκετές πληροφορίες για τους αποστόλους που θα μας απασχολήσουν, αν και θέτει τις βάσεις για μια περαιτέρω έρευνα. β) Η εργασία του καθηγητή Χρήστου Οικονόμου, που τιτλοφορείται «Οι απαρχές του Χριστιανισμού στην Κύπρο» δεν καλύπτει αρκετές λεπτομέρειες που απασχολούν το θέμα μας, αλλά αναφέρει το γενικό περίγραμμα της εποχής για ολόκληρη την Κύπρο. Η ειδικότητα του συγγραφέα στον τομέα των Βιβλικών Σπουδών προσδίδει στην εργασία του ένα χαρακτήρα προσήλωσης στην Αγία Γραφή. Μολαταύτα παραθέτει, πολλές φορές, και άλλες εξωβιβλικές πηγές.

Στην έρευνά μας ανατρέξαμε, εκτός φυσικά από την Αγία Γραφή και τις δύο προαναφερόμενες εργασίες, και σε σύγχρονους ιστορικούς της Κύπρου. Ο ιστορικός

Άντρος Παυλίδης για παράδειγμα παρουσιάζει αρκετά θέματα που αφορούν την ιστορία της Κύπρου, ως ιστορικός, με πάρα πολλές λεπτομέρειες. Το έργο του είναι ποικιλόμορφο και πολύ βοηθητικό για κάθε ερευνητή της ιστορίας του τόπου μας. Πέρα όμως από τις ιστορικές πληροφορίες που αντλήσαμε μέσα από τις προαναφερθείσες πηγές και βοηθήματα ανατρέξαμε και σε ειδικά αγιολογικά συγγράμματα για την Κύπρο τα οποία μας διαφώτισαν σε μεγάλο βαθμό. Το πλούσιο αγιολογικό έργο του Δημήτριου Καππαή το οποίο ασχολείται αποκλειστικά με τους Κυπρίους Αγίους, η Ασματική Ακολουθία της Ιεράς Μονής Σταυροβουνίου, το Πατερικόν της Νήσου Κύπρου του μοναχού Βλασίου και άλλα νεότερα συγγράμματα, μας πρόσφεραν σημαντική βοήθεια στην ολοκλήρωση της εργασίας μας.

Θα ήταν όμως ελλιπής η προσπάθεια μας αν δεν προχωρούσαμε στη μελέτη και άλλων βασικών πηγών για το θέμα μας όπως: Τα Συναξάρια και οι Βίοι των αγίων με βάση τα κείμενα κυρίως των Κύπριων Μηναιών. Το έργο «Περίοδος και Μαρτύριον του αγίου αποστόλου Βαρνάβα» (Acta Barnabae), το «Χρονικόν», του Κύπριου χρονογράφου του 15^{ου} αιώνα Λεόντιου Μαχαιρά, η «Ιστορία χρονολογική της Νήσου Κύπρου» του Αρχιμανδρίτη Κυπριανού και άλλα αποτέλεσαν τις βασικές πηγές για τη μελέτη μας.

Τέλος οι τοπικές παραδόσεις και τα άλλα στοιχεία που συλλέξαμε από διηγήσεις ιερέων και γηραιότερων κατοίκων κατά το πρότυπο της προφορικής ιστορίας (oral history), οι επιτόπιες έρευνες που πραγματοποιήσαμε σχετικά με τις ημερομηνίες ανέγερσης ή εγκαινίων ναών μας έδωσαν τη δυνατότητα να καλύψουμε όσα περισσότερα στοιχεία μπορέσαμε με σκοπό την παρουσίαση μιας ολοκληρωμένης μελέτης.

Στην αρχή της έρευνάς μας αναφερόμαστε στους πρώτους Κύπριους Χριστιανούς για τους οποίους η ζωή και το έργο τους ήταν καθοριστικής σημασίας για την Εκκλησία όχι μόνο της Κύπρου αλλά γεννικότερα. Οι πρώτοι Κύπριοι Χριστιανοί για τους οποίους αναφερόμαστε, υπήρξαν και μαθητές του Χριστού ή διακόνησαν τον Χριστό. Αργότερα βοήθησαν τα μέγιστα για την διάδοση και εδραίωση του Χριστιανισμού ιδρύοντας Εκκλησίες και διαδίδοντας το μήνυμα του Ευαγγελίου σε αρκετά μέρη, όπως και στην Κύπρο.

Ο αριθμός των πρώτων Κυπρίων χριστιανών αναμφίβολα θα ήταν πολύ μεγάλος, λόγω της κοντινής απόστασης που έχει η Κύπρος με τα Ιεροσόλυμα αλλά και λόγω των σχέσεων που είχαν εκείνον τον καιρό οι περιοχές αυτές. Ανάμεσα σ' αυτούς θα γνωρίσουμε τους πρωταγωνιστές – πρωτεργάτες στο δύσκολο έργο που ανέλαβαν εδώ στην Κύπρο αλλά και την μετέπειτα δράση τους που ήταν αξιοθαύμαστη. Στο σημείο αυτό ερχόμαστε να εξετάσουμε ειδικότερα ποιο έργο επιτέλεσε ο καθένας από αυτούς. Παραθέτοντας τα ονόματά τους παρατηρούμε ότι ο ρόλος των Κυπρίων χριστιανών, στην πρώτη Εκκλησία γενικότερα, ήταν τεράστιος και ουσιαστικός.

Κύρια και αναμφισβήτητη πηγή για την εργασία μας, αλλά και για οποιοδήποτε σχετική εργασία που αναφέρεται στους αποστόλους, αποτελούν πάντοτε οι Πράξεις των Αποστόλων. Γι' αυτό και εκκινούμε την έρευνά μας από αυτή τη βασική πηγή και πολλές φορές θα παραθέτουμε και αυτούσια τα χωρία, όπου χρειάζεται.

Όταν αναφερόμαστε σε κάποια πρόσωπα για το πώς έζησαν και πώς έδρασαν, θα πρέπει να τα κρίνουμε με βάση τα συμφραζόμενα της εποχής τους και έτσι να καταλήγουμε σε σαφή συμπεράσματα. Είναι αδιανόητο π.χ. να εξετάσουμε τα πρόσωπα των αποστόλων, τη δράση και την προσφορά τους, χωρίς να λάβουμε υπόψη τις συνθήκες και τις συγκυρίες κάτω από τις οποίες έζησαν. Θεωρήσαμε συνεπώς σωστό να αφιερώσουμε ένα κεφάλαιο στην παρούσα εργασία, στην εξέταση του πνευματικού περιβάλλοντος που επικρατούσε την εποχή αυτή στην περιοχή, εξετάζοντας την επικρατούσα κατάσταση στην Πάφο και γενικεύοντας την σε ολόκληρη Κύπρο. Αυτό γίνεται για δύο λόγους: α) γιατί η Πάφος είναι αναπόσπαστο κομμάτι της Κύπρου και οι πληροφορίες που μας παρέχονται, πολλές φορές, έχουν γενικότερη αναφορά για όλη την Κύπρο και επικεντρώνονται λιγότερο στην τοπική κατάσταση που επικρατούσε στην Πάφο. β) Γιατί η Πάφος ήταν τότε πρωτεύουσα του νησιού και το καθεστώς που επικρατούσε στην πόλη αυτή, επικρατούσε λίγο - πολύ σε ολόκληρο το νησί.

Η Κύπρος συνδύαζε, τότε, πολλά στοιχεία τα οποία πότε ήταν θετικά και πότε αρνητικά για τη διάδοση του ευαγγελίου. Ήταν πρώτα πρώτα κάτω από την διοίκηση των Ρωμαίων, που είχαν εγκαταστήσει στην Πάφο Ρωμαίο Διοικητή και Ανθύπατο.

Ύστερα, από άποψη δημογραφικής, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ήταν Έλληνες, επομένως «εθνικοί» οι οποίοι άρχισαν να εγκαθίστανται στο νησί πριν από το 15ο αι. π.Χ. Τέλος, υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός Ιουδαίων, οι οποίοι ασχολούνταν από πολύ νωρίς με το εμπόριο, πολλοί από τους οποίους εγκαθίσταντο μόνιμα στο νησί.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει για την έρευνά μας το ερώτημα πώς η Κύπρος γνώρισε σταδιακά τον Χριστιανισμό. Οι περισσότεροι ερευνητές τοποθετούν την αρχή απλώς στην παρουσία των Αποστόλων Βαρνάβα και Παύλου, που έφθασαν εδώ το 45 μ.Χ. Η θέση αυτή δικαιώνεται, αφού αυτή είναι η σημαντικότερη χρονική στιγμή κατά την οποία η Κύπρος δέχθηκε τον Χριστιανισμό.

Η Αγία Γραφή όμως, και ειδικότερα οι «Πράξεις των Αποστόλων», κάνουν λόγο για τρεις κυρίως φάσεις διάδοσης του Χριστιανισμού στην Κύπρο. Αυτές κυρίως θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη και τα στοιχεία από τη παράδοση και τα συναξάρια των αγίων.

Η πρώτη φάση αρχίζει μετά τον λιθοβολισμό του Αρχιδιακόνου Στεφάνου, όταν οι Χριστιανοί κατέφυγαν σε διάφορες περιοχές για να προφυλαχθούν από τη μανία των Ιουδαίων. Ανάμεσα σε αυτές τις περιοχές ήταν και η Κύπρος. Οι Χριστιανοί αυτοί μετέφεραν κυρίως το Ευαγγέλιο στους ομοεθνείς τους Ιουδαίους, αφού και ο πρώτος πυρήνας των Χριστιανών αποτελούνταν από Ιουδαίους. Αναζητώντας κανείς όμως και άλλες μαρτυρίες, μπορούμε να ανακαλύψουμε μεμονωμένες περιπτώσεις χριστιανών ή και απλών ανθρώπων, οι οποίοι θα μετέφεραν το κήρυγμα του Χριστού και σε προγενέστερους χρόνους. Η περίπτωση π.χ. του Αγίου Λαζάρου, ο οποίος κατέφυγε εδώ μετά την ανάστασή του για ασφάλεια, σύμφωνα με το συναξάριό του είναι ενδεικτική να μας οδηγήσει σε προγενέστερη χρονική περίοδο.

Όπως είπαμε και πιο πάνω, η σημαντικότερη χρονική στιγμή όπου γνώρισε η Κύπρος τον Χριστιανισμό είναι η χρονολογημένη (45 μ.Χ.) επίσκεψη των αποστόλων Βαρνάβα, Παύλου και Μάρκου. Και μόνο η εκτενής αναφορά του ευαγγελιστή Λουκά στις «Πράξεις των Αποστόλων» για την έλευσή τους εδώ είναι αρκετή για να καταδείξει τη σπουδαιότητά της.

Εδώ στην Πάφο γίνεται το άνοιγμα του κηρύγματος και προς τα έθνη, πράγμα που θα λειτουργήσει ευεργετικά σε όλη την ανθρωπότητα. Το Ευαγγέλιο, δια μέσου του Ρωμαίου Διοικητή, μεταφέρεται στην καρδιά της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ενώ κάθε είδους μαγεία και ειδωλολατρία καταστέλλεται δια μέσου του Παύλου, δια του οποίου τυφλώνεται ο Ελύμας, ο μάγος, στο πρόσωπο του οποίου συγκεντρώνεται κάθε πανουργία, μαγεία και εχθρότητα της αληθείας. Ο Παύλος από σιωπηλός απόστολος που ήταν μέχρι αυτή τη στιγμή, αναλαμβάνει το σπουδαίο του έργο και αρχίζει, όπως τον βλέπουμε μέσα από τις «Πράξεις», να κηρύττει το Ευαγγέλιο, μεταφέροντάς το σε κάθε γωνιά της γης.

Στην έρευνά μας, γι' αυτή τη χρονική περίοδο βασιζόμαστε κυρίως στις «Πράξεις των Αποστόλων» αφού άλλες εξωβιβλικές μαρτυρίες απουσιάζουν. Και όταν υπάρχουν, συγχέονται με τη δεύτερη αποστολική περιοδεία στην Κύπρο των αποστόλων Βαρνάβα και Μάρκου που πραγματοποιήθηκε το 49 μ.Χ.

Οι «Πράξεις των Αποστόλων» για τη δεύτερη αποστολική περιοδεία στην Κύπρο κάνουν μόνο μια απλή αναφορά. Έχουμε, όμως, αρκετό υλικό μέσα από τις τοπικές παραδόσεις απόκρυφα κείμενα, όπως αυτό του Μάρκου, αλλά και Συναξάρια αγίων. Θα πρέπει φυσικά να είμαστε προσεκτικοί στη χρησιμοποίησή τους, αφού εκτός από το ότι συγχέονται οι δύο αποστολικές περιοδείες, πολλές φορές έρχονται και σε αντίθεση, σε δευτερεύοντα, βέβαια, θέματα. Το σημαντικότερο, όμως, είναι η παρουσία των αποστόλων στο νησί, ο ευαγγελισμός των κατοίκων του, η ίδρυση Εκκλησιών και η εγκατάσταση διαδόχων των αποστόλων στο νησί. Το δρομολόγιο των αποστόλων ή αν χειροτόνησαν π.χ. τον Άγιο Λάζαρο ή τον Άγιο Ηρακλείδιο στην πρώτη η δεύτερη αποστολική περιοδεία στο νησί, δεν έχουν τα ζητήματα αυτά και τόση μεγάλη σημασία.

Ένα αρκετά ενδιαφέρον κεφάλαιο στην παρούσα εργασία είναι οι πρώτοι διάδοχοι των αποστόλων στη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Το πρωτότυπο θεματικό υλικό που προέκυψε μέσα από την έρευνά μας δεν φαίνεται να απασχόλησε επισταμένως τους μελετητές. Πηγές και δεδομένα απουσιάζουν παντελώς. Έτσι προσπαθούμε μέσα από διασταυρωμένες μαρτυρίες και αντιπαραβάλλοντας κάποια συγκριτικά στοιχεία από άλλες βιογραφίες αγίων, να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα.

Στο κεφάλαιο αυτό, που τιτλοφορείται «πρώτοι διάδοχοι των αποστόλων...», μας απασχολούν δύο θέματα: α) τα πρόσωπα αυτών οι οποίοι θεωρούνται πρώτοι επίσκοποι της Πάφου και β) τα πρόσωπα αυτών οι οποίοι έδρασαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου.

Εξετάζοντας τα δεδομένα των τότε μεγάλων πόλεων της Κύπρου και αναζητώντας τα ιερά σεβάσματα των διαδόχων των αποστόλων στην Πάφο, είναι δυνατόν να οδηγηθούμε σε ορισμένα συμπεράσματα. Ασφαλώς οι πηγές πολλές φορές ερμηνεύονται διαφορετικά από πολλούς ερευνητές. Δεν αρκούμαστε όμως στις πηγές, παραθέτοντάς τες απλά και μόνο, χωρίς να ασκούμε κριτική.

Ένα από τα σημαντικά κεφάλαια στην εργασία μας είναι αυτό το οποίο αναφέρεται στις εκκλησίες και στους ιερούς τόπους εδώ στην Πάφο, όπου τιμώνται οι απόστολοι και φέρουν τα ονόματά τους. Είναι, πράγματι, ένας μεγάλος αριθμός από εκκλησίες, ξωκκλήσια, σπήλαια και τόποι, όπου κατά παράδοση πιστεύεται ότι πέρασαν οι απόστολοι. Πολλοί από αυτούς τους τόπους συνδέονται άμεσα με τους τοπικούς απόστολους αλλά και τους διαδόχους τους, που έδρασαν στο νησί. Το μεγαλύτερο μέρος, όμως, ανήκει σε άλλους αποστόλους που γνωρίζουμε ότι δεν έχουν καν περάσει όχι μόνο από την Πάφο αλλά ούτε και από την Κύπρο. Ωστόσο, μια κοινότητα για να πάρει την απόφαση να αφιερώσει τον ναό της ή το ξωκκλήσι της σε έναν από τους αποστόλους, αυτό δεν θα το έκανε τυχαία. Οι χριστιανοί θα μετέφεραν τη μνήμη τους εδώ, είτε τα λείψανά τους, (όπως π.χ. του αποστόλου Φιλίππου), είτε με άλλους τρόπους θα συνέδεσαν τον τόπο τους με τους αποστόλους.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα αναφερθούμε στους θρύλους και στις παραδόσεις που σχετίζονται με τους αποστόλους και την εδώ έλευσή τους. Ίσως αυτό το κεφάλαιο να μην είναι τόσο ιστορικό, πολύ περισσότερο επιστημονικό, αφού μια τοπική παράδοση τις περισσότερες φορές είναι προφορική. Αυτό αδυνατίζει τα στερεά συμπεράσματά της έρευνάς μας σε σύγκριση με την κριτική των δεδομένων από την αντιπαραβολή των πηγών. Η τόλμη να προχωρήσει κανείς προς αυτή την κατεύθυνση υπαγορεύεται τόσο από την αέναη ανακύκλωση των θρύλων και παραδόσεων όσο και από τις σύγχρονες προσεγγίσεις, που γνωρίζουν όμως το υπέρμετρο των υπερβολών τους. Όμως, θεωρήσαμε σωστό να συμπεριλάβουμε στην εργασία μας αυτή και αυτό το κεφάλαιο, στο οποίο θα

παραθέσουμε ορισμένους θρύλους, με σκοπό να παρακολουθήσουμε το πώς καλλιιεργήθηκε και διασώθηκε μέσα από τον απλό λαό μια τοπική παράδοση.

Στην εργασία μας είμαστε πολύ φειδωλοί στην παράθεση φωτογραφιών, εικόνων και πινάκων, αν και οι δυνατότητες να παρουσιάσουμε πληθώρα ιερών σεβασμάτων που ήδη κάναμε αναφορά είναι στις μέρες μας άπειρες. Κρίνουμε όμως σωστό να παραθέσουμε ελάχιστα δείγματα στο τέλος, τα οποία θα είναι απαραίτητα για να προσλάβει ο αναγνώστης το γενικότερο περιβάλλον της όλης εργασίας.

Με την έρευνά μας αυτή πιστεύουμε ότι καταφέραμε να συγκεντρώσουμε μαζί όλα αυτά τα στοιχεία που αναφέρονται στους αποστόλους και στους πρώτους διαδόχους στους στη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου, παρέχοντας ταυτόχρονα, όπου ήταν κατορθωτό πρωτότυπα στοιχεία, αλλά παράλληλα, παραθέτοντας τα γεγονότα και διατυπώνοντας μια διαφορετική - προσωπική μας άποψη.

*

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΓΝΩΣΤΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Σύμφωνα με τις πηγές και τις «Πράξεις Αποστόλων», σημαντικός αριθμός Κυπρίων συγκαταλεγόταν ανάμεσα στους μαθητές και γενικότερα στον ευρύτερο κύκλο των μαθητών και ακόλουθων του Χριστού. Αυτό το συμπεράνουμε από το γεγονός ότι αρκετοί από τον κατάλογο¹ των εβδομήκοντα μαθητών του Χριστού ήταν Κύπριοι, όπως ο Βαρνάβας, ο Μάρκος, ο Αριστόβουλος, ο Μνάσωνας κλπ. Κατά την ημέρα της Πεντηκοστής παρευρίσκονταν πιθανότατα ανάμεσα στους εκατόν είκοσι μαθητές² και Κύπριοι όπως ο Βαρνάβας³.

Στις «Πράξεις των Αποστόλων» σημαντική αναφορά για τους εκ Κύπρου χριστιανούς αντλούμε από το ακόλουθο απόσπασμα: «Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις. Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν. καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν, πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον.»⁴.

Πολλά από τα ονόματα των Κυπρίων μαθητών του Χριστού δεν μας διασώζονται, ούτε και ο αριθμός τους. Μέσα όμως από την Καινή Διαθήκη καθώς επίσης και από άλλες πηγές μπορούμε να συγκεντρώσουμε κάποια μεγάλα ονόματα, τα οποία υπήρξαν πολύ σημαντικά για την πρώτη Εκκλησία αλλά και για τη μετέπειτα πορεία της αφού πολλοί από αυτούς έθεσαν τις βάσεις για την εδραίωση και άλλων εκκλησιών ανά τον κόσμο πέρα από την εκκλησία της Κύπρου.

Τους πρώτους Κύπριους Χριστιανούς τους βρίσκουμε αρχικά στα Ιεροσόλυμα. Θα ήταν στον κύκλο των «ελληνιστών» Χριστιανών γύρω από τον Αρχιδιάκονο και

¹ *Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Α΄, σ. 81-91.

² Πράξ. 1,15.

³ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές του Χριστιανισμού στην Κύπρο*, [έκδοση Ι. Μητροπόλεως Πάφου], Πάφος 1996, σ.115.

⁴ Πράξ. 11,19 - 21.

πρωτομάρτυρα Στέφανο. Με το μαρτύριο του Στεφάνου οι ελληνιστές, ανάμεσά τους και Κύπριοι, εγκατέλειψαν τα Ιεροσόλυμα και σκορπίστηκαν στις γύρω περιοχές, σύμφωνα και με το κείμενο των «Πράξεων». Έτσι άλλοι έφυγαν για τη Φοινίκη, άλλοι για την Κύπρο και άλλοι για την Αντιόχεια.

Η ίδρυση της Εκκλησίας της Αντιοχείας οφείλεται κυρίως στους Κύπριους Χριστιανούς και ιδιαίτερα στον Απόστολο Βαρνάβα, ο οποίος θεωρείται, μαζί με τον απόστολο Παύλο και ιδρυτής της Εκκλησίας αυτής. Η ίδρυση της Εκκλησίας της Αντιόχειας υπήρξε γεγονός καθοριστικής σημασίας, αφού αυτή έγινε το κέντρο των εξ εθνών Χριστιανών, από το οποίο διαδόθηκε το κήρυγμα στα έθνη. Έτσι η Αντιόχεια γνώρισε τον Χριστιανισμό από τους «διασπαρέντες αποστόλους», αμέσως μετά το μαρτύριο, του αρχidiaκόνου Στεφάνου (34 μ.Χ.) και το διωγμό που ακολούθησε. Η επίσημη όμως έναρξη του αποστολικού έργου άρχισε με την Πρώτη Αποστολική Περιοδεία (45 μ. Χ) και αργότερα μετά την Αποστολική Σύνοδο (49 μ.Χ.) στα Ιεροσόλυμα από τους αποστόλους Βαρνάβα και Παύλο, οι οποίοι στάλθηκαν από τους υπόλοιπους αποστόλους και την Εκκλησία⁵ για τον σκοπό αυτό.

Ένα βασικό ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι: Πώς οι Κύπριοι βρίσκονταν στα Ιεροσόλυμα; Ή αν ήταν Ιουδαίοι στην καταγωγή πώς κατονομάζονται ως Κύπριοι; Γνωρίζουμε ότι πολλοί Ιουδαίοι μετανάστευαν την εποχή εκείνη για λόγους εμπορικούς και οικονομικούς. Ακόμη ένας μεγάλος αριθμός Ιουδαίων κατέφυγε στην Κύπρο από τον Πτολεμαίο Α΄ το 320π.Χ⁶. Έτσι οι πρώτοι Κύπριοι Χριστιανοί γεννήθηκαν στην Κύπρο, είχαν όμως ρίζες Ιουδαϊκές. Συνδέονταν κατά πρώτο λόγο πνευματικά με τα Ιεροσόλυμα αφού ήταν προηγουμένως Ιουδαίοι ή προσήλυτοι, αλλά ταυτόχρονα ασχολούνταν πιθανότατα και αυτοί όπως πολλοί άλλοι συμπατριώτες τους, και με το εμπόριο και είχαν σχέσεις με τα Ιεροσόλυμα και την Κύπρο.

Ας δούμε όμως ξεχωριστά, όπως μας παραδίδονται μέσα από την Αγία Γραφή και άλλες πηγές, τις προσωπικότητες των πρώτων Κυπρίων Χριστιανών.

*

⁵ Πραξ. 15,22 κ.ε. «Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἄντιόχειαν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ, Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς...»

⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.122.

1. Απόστολος Βαρνάβας

Των εβδομήκοντα πρώτος και των δώδεκα ισοστάσιος⁷ ήταν ο Βαρνάβας, που θεωρείται και ο ιδρυτής της Εκκλησίας της Κύπρου. Αρχικά ονομαζόταν Ιωσήφ ή Ιωσή και οι πρώτοι χριστιανοί τον ονόμασαν Βαρνάβαν, από το «βαρ» (υιός) και «νεβουά» (παρηγοριά, παράκλησις)⁸ δηλαδή υιόν παρακλήσεως - παρηγορίας. Ήταν Λευίτης στο γένος και το αξίωμα και Κύπριος στην καταγωγή «Κύπριος τῷ γένει⁹», γι αυτό εξέλεξε την Κύπρο ως τον πρώτο σταθμό της πρώτης αποστολικής περιοδείας. Στις «Πράξεις των Αποστόλων» αρχικά προτάσσεται το όνομα του Βαρνάβα και έπειτα του Παύλου, «Βαρνάβα καὶ Παύλω, ἄνθρωποι παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁰» τονίζοντας έτσι τη διάκριση του Βαρνάβα και αναγνώριση της προσφοράς του στην πρώτη Εκκλησία.

Ο Βαρνάβας είχε πουλήσει το χωράφι του και τα χρήματα που απέκτησε, τα διέθεσε προς χρήση των αποστόλων και της Εκκλησίας¹¹. Αυτό είναι μία πράξη που φανερώνει την αφοσίωση και την αγάπη του Βαρνάβα προς τον Θεό, καθώς επίσης και την αλληλεγγύη του προς την πρώτη Εκκλησία. Ο Ευαγγελιστής Λουκάς, στη συνέχεια του κειμένου των «Πράξεων των Αποστόλων», παρουσιάζει το αντίθετο παράδειγμα, του Ανανία και της Σαπφείρας προς αποφυγήν¹².

Στις «Πράξεις των Αποστόλων» αναφέρεται ότι, μετά την Αποστολική Σύνοδο, αποστέλλονται στην Εκκλησία της Αντιοχείας ο Βαρνάβας μαζί με τον Παύλο και μερικούς άλλους, προκειμένου να μεταφέρουν τις αποφάσεις της συνόδου προς τους

⁷ Το γνωστό Απολυτίκιο του αποστόλου Βαρνάβα το οποίο ψάλλεται σε κάθε λειτουργία εδώ στην Κύπρο αναφέρει τα πιο κάτω στοιχεία για το πρόσωπο του Αγίου: Τὸ μέγα κλέος τῆς Κύπρου, τῆς Οἰκουμένης τὸν κήρυκα, τῶν Ἀντιοχείων τὸν πρῶτον τῆς χριστωνύμου κλήσεως ἀρχιτέκτονα, τῆς Ῥώμης τὸν κλεινὸν εἰσηγητὴν, καὶ θεῖον τῶν ἐθνῶν σαγηνευτὴν, τὸ τῆς χάριτος δοχεῖον, τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος τὸν ἐπώνυμον . Ἀπόστολον τὸν μέγαν, τὸν τοῦ θεοῦ Παύλου συνέκδημον, τῶν ἐβδομήκοντα πρῶτον, τῶν δώδεκα ἰσοστάσιον, πάντες συνελθόντες σεπτῶς οἱ πιστοί, τὸν Βαρνάβαν ἄσμασι στέψωμεν, πρεσβεύει γὰρ Κυρίῳ, ἐλεθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

⁸ Ἀντρου Παυλίδη, *Ἱστορία της Νήσου Κύπρου*, τόμ. Β' σ. 38.

⁹ Πράξ. 4,36.

¹⁰ Πράξ. 15,25.

¹¹ Πράξ. 4,37.

¹² Πράξ. 5,1-11.

«εξ εθνών» χριστιανούς¹³. Ο Βαρνάβας ήταν αυτός κυρίως που μετέφερε το κέντρο δράσης από τα Ιεροσόλυμα στην Αντιόχεια, καθιστώντας την έτσι το κέντρο των «εξ εθνών» Χριστιανών. Θεωρείται γι' αυτό και ιδρυτής της Εκκλησίας της Αντιοχείας. Τον βλέπουμε επίσης στα Λύστρα να τον καλούν Δίαν¹⁴, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την μεγαλοπρέπεια και την επιβλητικότητα που εξέπεμπε το πρόσωπό του. Ο Βαρνάβας ήταν αυτός που οδήγησε τον Παύλο στους αποστόλους, ώστε να γίνει αποδεκτός. Χωρίς τον Βαρνάβα ο Παύλος μπορεί να μη γινόταν καν δεκτός από τους άλλους αποστόλους, να μην υλοποιούσε την έφεσή του προς τη διάδοση του Χριστιανισμού.

Η προσφορά του αποστόλου Βαρνάβα στην πρώτη εκκλησία ήταν πράγματι τεράστια. Η Εκκλησία της Κύπρου, όμως, έχει επιπλέον λόγους για να τον τιμά ιδιαίτερα και να τον θεωρεί επάξια ιδρυτή της. Επισκέπτεται την Κύπρο σε δύο αποστολικές περιόδους. Πρώτα με τον Παύλο και Ιωάννη –Μάρκο κατά τα έτη 45-46 μ.Χ. και ύστερα στη δεύτερη περιόδία (το έτος 49 μ.Χ.) μαζί με τον Μάρκο. Στο τέλος ο απόστολος βρίσκει μαρτυρικό θάνατο στη Σαλαμίνα θυσιάζοντας τη ζωή του για χάρη του Ευαγγελίου, για χάρη της Εκκλησίας της Κύπρου. Φεύγοντας ο άγιος από αυτό τον κόσμο δεν εγκατέλειψε το νησί του αλλά συνεχίζει να πρεσβεύει και να μεριμνά για την Εκκλησία της Κύπρου. Το αποδεικνύει σε κάθε περίπτωση και ιδιαίτερα όταν βρέθηκε σε κίνδυνο το Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου. Τότε επεμβαίνει θαυματουργικά έτσι ώστε να διαφυλαχθεί ως τις μέρες μας¹⁵.

Διάφορες παραδόσεις¹⁶ αναφέρουν ότι ο Βαρνάβας πήγε μέχρι τη Ρώμη και τα Μεδιόλανα, και ανεδείχθη ο πρώτος μαθητής του Χριστού που κήρυξε το Ευαγγέλιο στις περιοχές αυτές. Οι παραδόσεις όμως αυτές δεν διασταυρώνονται από άλλες πηγές ή μαρτυρίες, έχοντας μάλιστα υπόψη μας ότι ο Βαρνάβας μαρτύρησε στην Κύπρο πριν από το έτος 55 μ.Χ.¹⁷

Για τη δράση του αποστόλου Βαρνάβα στην Κύπρο, και ιδιαίτερα στην Πάφο, θα αναφερθούμε και στη συνέχεια της εργασίας μας.

¹³ Πράξ. 15,25.

¹⁴ Πράξ. 14,1.

¹⁵ Κ.Μ, τόμ. Η', σ. 26-28.

¹⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.199.

¹⁷ Χρήστου Οικονόμου *Οι απαρχές...*, σ. 200-201.

Η μνήμη του αποστόλου Βαρνάβα εορτάζεται από την Εκκλησία της Κύπρου κάθε χρόνο την 11ην Ιουνίου. Κατά την ίδια ημέρα τελείται και λαμπρό αρχιερατικό συλλείτουργο από τους αρχιερείς της Κύπρου. Στην Πάφο κάθε χρόνο τιμάται και στις 29 Ιουνίου. Κατά την ημέρα αυτήν τελείται πανηγυρικός εσπερινός και περιφορά της ιεράς εικόνας εις μνήμην των αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα στην Κάτω Πάφο. Η ακολουθία του αποστόλου Βαρνάβα έχει εκδοθεί και περιλαμβάνεται στα Κύπρια Μηναία. Η Εκκλησία της Κύπρου τιμά ιδιαιτέρως τον απόστολο Βαρνάβα, αφού σε κάθε Κυριακάτικη Θεία Λειτουργία, που τελείται σε κάθε γωνιά της Κύπρου, ψάλλεται το απολυτίκιο του Αποστόλου Βαρνάβα ως ιδρυτή και προστάτη της.

*

2. Ευαγγελιστής Μάρκος

Με το όνομα Μάρκος αναφερόμαστε στον Ιωάννη – Μάρκο¹⁸, ο οποίος συνέγραψε πρώτος, σύμφωνα με τους ερευνητές¹⁹, ευαγγέλιο στην Ελληνική γλώσσα που φέρει το όνομά του και συγκαταλέγεται στον κανόνα της Καινής Διαθήκης. Είχε δύο ονόματα, κατά τη συνήθεια της εποχής, ένα Ιουδαϊκό και ένα Ελληνικό. Με το όνομα Μάρκος όμως θα καθιερωθεί στην Εκκλησιαστική γλώσσα.

Ο Μάρκος ήταν και αυτός Κύπριος στην καταγωγή, ανεψιός²⁰ του Αποστόλου Βαρνάβα. Εδώ το ανεψιός εννοείται όχι με την έννοια του εξάδελφος, όπως εννοείται πολλές φορές στην Κύπρο κατά τα Ομηρικά χρόνια, αλλά του αδελφότεκνου. Μητέρα του Μάρκου σύμφωνα με τις Πράξεις των Αποστόλων είναι η Μαρία²¹. Είχε επομένως ο Μάρκος μητέρα του τη Μαρία, πατέρα τον Αριστόβουλο, για τον οποίο θα κάνουμε ιδιαίτερη αναφορά πιο κάτω και αδελφός του Αριστόβουλου ήταν ο Βαρνάβας²². Υπάρχουν όμως και άλλες απόψεις ερευνητών, οι οποίες είναι αντικρουόμενες.

¹⁸ Πράξ. 12,25.

¹⁹ Καινή Διαθήκη Κείμενο – Μετάφραση, Έκδοση Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας Κύπρου. Λευκωσία 2008, σ. 82.

²⁰ Κολ. 4,10.

²¹ Πράξ. 12,12

²² Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 132-135.

Αξιοσημείωτη αναφορά στο πρόσωπο του Μάρκου γίνεται στην πρώτη καθολική επιστολή του Πέτρου (5,13), όπου τον αποκαλεί υιό του: «'Ασπάζεται ὑμᾶς ἢ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτῇ καὶ Μᾶρκος ὁ υἱὸς μου». Το χωρίο αυτό παρουσιάζει κατά την εξέταση του αντίθετες ερμηνείες. Οι πρώτοι θεωρούν το «υιός» με τη φυσική έννοια, επομένως ο Πέτρος είναι πατέρας του Μάρκου και άνδρας της Μαρίας. Ενώ η δεύτερη και πιο σωστή ερμηνεία είναι ότι το «υιός» εδώ χρησιμοποιείται με την έννοια του πνευματικού τέκνου, αφού ο Πέτρος ήταν αυτός που κατήχησε και βάπτισε τον Μάρκο και τον οδήγησε στην πίστη²³.

Ο Μάρκος μετά την Πάφο και αφού έφτασαν στην Πέργη της Παμφυλίας στην Μικρά Ασία, εγκατέλειψε τον Βαρνάβα και τον Παύλο και έφυγε για τα Ιεροσόλυμα²⁴. Αυτό αποτέλεσε αργότερα αφορμή για «παροξυσμό²⁵» των Βαρνάβα και Παύλου στο αν θα έπαιρναν τον Μάρκο μαζί τους στην δεύτερη αποστολική περιοδεία. Έτσι οι δύο απόστολοι, Βαρνάβας και Παύλος πορεύονται σε διαφορετικές περιοχές, για να μεταφέρουν το μήνυμα του Χριστιανισμού και να στερεώσουν τις Εκκλησίες που είχαν ήδη ιδρύσει. Ο Βαρνάβας τότε πήρε μαζί του τον Μάρκο και ήρθαν στην Κύπρο, ενώ ο Παύλος πήρε μαζί του τον Σίλα και πήγαν στη Συρία και Κιλικία.

Στη συνέχεια όμως, από ό,τι φαίνεται μέσα από τις επιστολές του αποστόλου Παύλου, ο Μάρκος συνεργάζεται με τον απόστολο Παύλο. Έτσι στην Β' προς Τιμόθεον Επιστολή (4,11) ζητά από τον παραλήπτη να φέρει μαζί του και τον Μάρκον: «Μᾶρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ· ἔστι γάρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν». Στην προς Φιλήμονα επιστολή (1,24) ο Μάρκος περιλαμβάνεται πρώτος ανάμεσα στους συνεργούς του: «Μάρκος, Αρίσταρχος, Δημάς, Λουκάς, οἱ συνεργοί μου». Τέλος, στην προς Κολοσσαείς επιστολή 4,10 καλεί να δεχθούν τον Μάρκο αν έρθει να' τους συναντήσει.

Ο απόστολος Μάρκος θεωρείται σύμφωνα και με το συναξάριό²⁶ του, ιδρυτής της Εκκλησίας της Αλεξάνδρειας. Μετά την Κύπρο και τη δεύτερη περιοδεία του με

²³ Χρήστου Οικονόμου, ό.π. σ. 135 - 136.

²⁴ Πράξ. 13,13.

²⁵ Πράξ. 15,39.

²⁶ *Κύπρια Μηναία*, τόμ. Στ', σ. 150-166.

τον Βαρνάβα εδώ στο νησί μας, κατέφυγε στην Αίγυπτο και την Αλεξάνδρεια, όπου στη συνέχεια η Εκκλησία αυτή θα αναδεικνυόταν σε ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα του Χριστιανισμού.

Έτσι η προσφορά του Μάρκου στην πρώτη Εκκλησία αλλά και γενικότερα είναι τεράστια. Πρώτα για το Ευαγγέλιο, το οποίο πρώτος συνέγραψε στην Ελληνική και στη συνέχεια τον ακολούθησαν και οι υπόλοιποι ευαγγελιστές. Έπειτα ο ευαγγελισμός του και η δράση του σε διάφορα μέρη και χώρες καθώς και η ίδρυση Εκκλησιών, όπως αυτή της Αλεξάνδρειας, τον καθιστούν ένα από τα κορυφαία πρόσωπα της Εκκλησίας.

Η μνήμη του εορτάζεται από την Εκκλησία μας στις 25 Απριλίου. ακολουθία του αγίου βρίσκεται στα μηναία της Αποστολικής Διακονίας αλλά και μια πιο πλήρης ακολουθία εκδόθηκε στα Κύπρια Μηναία.

*

3. Απόστολος Αριστόβουλος

Το όνομα του Αγίου αναφέρεται στην «Προς Ρωμαίους Επιστολή» του αποστόλου Παύλου. Ο απόστολος Παύλος κλείνοντας την επιστολή του γράφει «ἀσπάσασθε Ἄπελλῆν τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἄριστοβούλου²⁷».

Ο άγιος Αριστόβουλος²⁸ ήταν αδελφός του αποστόλου Βαρνάβα²⁹ και ένας από τους εβδομήκοντα μαθητές του Χριστού. Υπήρξε στη συνέχεια επίσκοπος Βρετανίας, όπου και θεωρείται ιδρυτής της Εκκλησίας αυτής. Εορτάζεται από την Εκκλησία στις 15 Μαρτίου και 31 Οκτωβρίου³⁰. Στο Συναξάριό του αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ήταν ακόλουθος του αποστόλου Παύλου σε διάφορος τόπους. Στη συνέχεια χειροτονήθηκε από τον Παύλο επίσκοπος Βρετανίας. Στη Βρετανία, όπως συνεχίζει το Συναξάρι, κατοικούσαν τότε άνθρωποι θηριώδεις και ωμότατοι οι οποίοι πολλές φορές τον έδερναν και άλλες τον έσυραν εις την αγορά. Παρ' όλα αυτά ο άγιος

²⁷ Ρωμ.16,10.

²⁸ Ρωμ. 16,10

²⁹ *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Ζ', Μάρτιος, [εκδόσεις Ἰνδικτος] Αθήναι 2006, σ. 158.

³⁰ *Μηναία αποστολικής Διακονίας*, Μήνας Οκτώβριος και Μάρτιος.

Αριστόβουλος κατάφερε να οδηγήσει πολλούς στη Χριστιανική πίστη και να στερεώσει την Εκκλησία της Βρετανίας, χειροτονώντας και διαδόχους του διακόνους και πρεσβυτέρους. Αναφέρεται επίσης ότι είχε ειρηνικό τέλος³¹.

Ακολουθία του αγίου Αριστοβούλου έχει εκδοθεί στα Κύπρια Μηναία³².

*

4. Μαρία, μητέρα του Ευαγγελιστή Μάρκου

Η προσφορά της μητέρας του αποστόλου και ευαγγελιστή Μάρκου Μαρίας, υπήρξε σύμφωνα με τις Πράξεις πολύ σημαντική και η προσφορά της μεγάλη απέναντι στον Κύριο³³. Θα τη δούμε να προσφέρει το σπίτι της στην υπηρεσία του Χριστού και των αποστόλων. Σύμφωνα με την παράδοση³⁴ το ανώγειον³⁵, όπου έγινε ο Μυστικός Δείπνος, στο σπίτι «όπου ήσαν οι μαθηταί συνηγμένοι»³⁶ την ημέρα της Ανάστασης και στο ίδιο σπίτι όπου «ήσαν άπαντες ομοθυμαδόν επί το αυτό»³⁷ την ημέρα της Πεντηκοστής και τέλος εις το «υπερώον»³⁸ όπου ανέβησαν οι απόστολοι για την εκλογή του Ματθία ήταν το σπίτι της Μαρίας. Επίσης στο σπίτι της Μαρίας κατέφυγε ο Πέτρος μετά την αποφυλάκισή του (Πράξ. 12,12), ενώ μέσα από την ίδια διήγηση (Πράξ. 12,12-17) συμπεραίνουμε ότι το σπίτι αυτό χρησιμοποιήθηκε ως η πρώτη «κατ' οίκον εκκλησία» στα Ιεροσόλυμα³⁹.

Η κατοχή ενός μεγάλου σπιτιού στα Ιεροσόλυμα, ώστε να έχει ένα μεγάλο υπερώο για να χωρεί όλους τους μαθητές και τον Χριστό, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για πλούσια και εύπορη οικογένεια. Μέσα από το Συναξάριο της αγίας⁴⁰, φαίνεται ότι η Μαρία γνώρισε το Χριστό δια μέσου του

³¹ *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Γ', σ. 310 – 311 και Δημητρίου Χ. Καππαή, *Οι εν Κύπρω διαλάμπαντες άγιοι*, Κύπρος 1996, σ. 145-147.

³² *Κ.Μ.*, τομ. ΣΤ', σ. 36-51.

³³ Πράξ. 12,12

³⁴ Αλεξάνδρου, Εγκώμιον, (*Acta Sanctorum* Ιουνίου, τόμ. Β'), σ. 439.

³⁵ Λουκ. 22,10.

³⁶ Ιωάν. 20,19.

³⁷ Πράξ. 2,1.

³⁸ Πράξ. 1,12.

³⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.144.

⁴⁰ *Κ.Μ.*, τόμ. Η' σ. 190-191.

αποστόλου Βαρνάβα. Όταν άκουσε από τον Βαρνάβα για τη δράση του Χριστού, η ίδια βγήκε και τον συνάντησε και του ζήτησε να πάει στο σπίτι της προκειμένου να το ευλογήσει. Από τότε, σύμφωνα πάλι με το συναξάριο της αγίας, άρχισε ο Χριστός να πηγαίνει στο σπίτι της καθόσον χρόνο βρισκόταν στα Ιεροσόλυμα.

Μία άλλη πληροφορία⁴¹ που επικαλείται το Συναξάριο Κωνσταντινουπόλεως (10ος αι.) και το Μηνολόγιο του Αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ (πρώτο τέταρτο 11ου αι.) μας λέγει ότι ο Πέτρος νυμφεύτηκε την κόρη του Αριστοβούλου, ο οποίος ήταν άνδρας της Μαρίας. Επομένως, σύμφωνα με την ίδια πηγή, η Μαρία ήταν η πεθερά του Πέτρου την οποία θεράπευσε ο Χριστός⁴². Αυτά όμως δεν μπορούμε να τα επιβεβαιώσουμε με σιγουριά.

Στις Μυροφόρες γυναίκες που υπηρέτησαν την ταφή και την ανάσταση του Χριστού δεν αναφέρεται να συγκαταλέγεται η Μαρία, ούτε και καμιά πηγή κάνει αναφορά σε αυτή. Ως ένα πρόσωπο όμως που, όπως συμπεραίνουμε από την προσφορά της στον Χριστό, θα ήταν αδύνατο να μην ήταν ανάμεσα στις Μυροφόρες γυναίκες, έστω και στις ανώνυμες όπως μας λέγει ο Συναξαριστής⁴³.

Η αγία Μαρία, όπως φαίνεται, θα επέστρεψε στην Κύπρο, και εδώ έμεινε μέχρι την κοίμησή της, χωρίς και πάλι να έχουμε σαφείς πληροφορίες. Παρεκκλήσιο αφιερωμένο στην αγία Μαρία μητέρα του αποστόλου Μάρκου, ανεγέρθηκε πρόσφατα στον ιερό ναό αποστόλου Μάρκου στο Στρόβολο στη Λευκωσία.

Η μνήμη της τελείται στις 30 Ιουνίου, όπου υπάρχει και η ακολουθία της στα Κύπρια Μηναιά⁴⁴.

*

5. Άγιος Μνάσων

Στην Αγία Γραφή αναφέρεται μόνο μία φορά το όνομα του αγίου Μνάσωνα, όταν ο Παύλος μαζί με την συνοδεία του, κατά το ταξίδι τους προς τα Ιεροσόλυμα,

⁴¹ Αρχιμανδρίτου Φωτίου Ιωακείμ, «Αγία Μαρία, η μητέρα (Ιωάννου) Μάρκου του Ευαγγελιστή», Ιερά Μητρόπολις Μόρφου, 2015.

⁴² Ματθ. 8,14.

⁴³ *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. ΙΔ΄, σ. 155.

⁴⁴ *Κ.Μ.*, τόμ. Η΄, σ. 185-195.

φιλοξενήθηκαν από αυτόν. Χαρακτηρίζεται μάλιστα από τον ευαγγελιστή Λουκά, συγγραφέα των Πράξεων, ως αρχαίος Μαθητής «Μνάσωνί τινι Κυπρίω, ἀρχαίω μαθητῇ⁴⁵». Από ό,τι συμπεραίνουμε από το ίδιο κείμενο επίσης το σπίτι του Μνάσωνα βρισκόταν μεταξύ Καισάρειας και Ιερουσαλήμ⁴⁶, ενώ ταυτόχρονα είχε Κυπριακή καταγωγή.

Για το πότε ο Μνάσων έγινε χριστιανός και γιατί χαρακτηρίζεται ως «αρχαίος μαθητής», δεν έχουμε σαφείς μαρτυρίες. Κάποιες αξιοσημείωτες απόψεις όμως εκφράστηκαν σχετικά με το πρόσωπο του αγίου⁴⁷. Αυτές αναφέρουν ότι ο Μνάσωνας συγκαταλέγεται μεταξύ των εβδομήκοντα Μαθητών του Χριστού ή ακόμη ότι είναι ένας από αυτούς που επέστρεψαν στον Χριστό την ημέρα της Πεντηκοστής. Άλλοι πάλι αναφέρουν ότι ο Μνάσωνας είναι από τους πρώτους που πίστεψαν στο Χριστό κατά το κήρυγμα των αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα στην Κύπρο. Τέλος, ο Μνάσωνας παρουσιάζεται ότι γεννήθηκε στην Ταμασό της Κύπρου από γονείς ειδωλολάτρες. Στη συνέχεια γνώρισε τον χριστιανισμό για πρώτη φορά στη Ρώμη από χριστιανούς, όταν βρισκόταν εκεί για κάποια επίσκεψη⁴⁸.

Ο Μνάσων μαζί με άλλους ανώνυμους Χριστιανούς, θα βοήθησε στη διάδοση και εδραίωση του Χριστιανισμού σε διάφορα μέρη. Ιδιαίτερα φαίνεται να εργάστηκε στην Αντιόχεια και στην εκεί οργάνωση της Εκκλησίας⁴⁹ αλλά και αργότερα στην Κύπρο, για την οποία θα μιλήσουμε στα πιο κάτω κεφάλαια αυτής της εργασίας.

*

⁴⁵ Πράξ. 21,16.

⁴⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.147.

⁴⁷ Χρήστου Οικονόμου, *ό.π.*, σ.149.

⁴⁸ Δημητρίου Χ. Καππαή, *Η Ποταμιού και τα Εκκλησιαστικά της Μνημεία*, [έκδοση Κοινοτικού Συμβουλίου Ποταμιούς], Λεμεσός 2014, σ. 29.

⁴⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.154.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ Η ΠΑΦΟΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Για να μπορέσουμε να αποκωδικοποιήσουμε το ιστορικό της ελεύσεως των αποστόλων στην Πάφο καθώς και τη δράση τους στην περιοχή, χρειαζόμαστε πρώτα να δούμε τι επικρατούσε τότε στην Κύπρο και ειδικότερα στην Πάφο την εποχή εκείνη. Τι έδαφος βρήκαν οι απόστολοι και τι προβλήματα ή εμπόδια συνάντησαν στο κήρυγμά τους.

Η Κύπρος, όπως βλέπουμε μέσα από τις πηγές αλλά και τις αναφορές των Πράξεων των Αποστόλων την εποχή αυτή, ήταν μέρος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Έλληνες όμως κατοικούσαν στο νησί αιώνες προηγουμένως, καθώς και Ιουδαίοι έμποροι που ήρθαν στην Κύπρο και κατοίκησαν, από την εποχή κυρίως των Πτολεμαίων.

*

1. Το Ελληνικό στοιχείο

Σύμφωνα με ιστορικές πηγές, και κυρίως αρχαία ευρήματα, Έλληνες κατοίκησαν στο νησί τουλάχιστον από το 1400π.Χ.⁵⁰ κατά την εποχή Μυκηναϊκού πολιτισμού. Σταδιακά από την αρχαιότητα μέχρι τον καιρό των αποστόλων, η Κύπρος πέρασε από συνεχείς κατακτήσεις ξένων λαών. Στο τέλος όμως θα επικρατήσει ο Ελληνισμός στο νησί, όπου θα δώσει σε αυτό τον κύριο χαρακτήρα του. Έλληνες μετέφεραν στην Κύπρο τα γράμματα, τον πολιτισμό, τα ήθη και έθιμα, την τεχνολογία και τέλος τη λατρεία και τους Θεούς τους⁵¹.

Η πρώτη πόλη της Πάφου (Παλαίπαφος) κτίστηκε με το τέλος του Τρωϊκού πολέμου από τον Αγαπήνωρα Αρκά, ο οποίος έφθασε από την Πελοπόννησο. Στην

⁵⁰ *Κύπρος Ιστορία και Πολιτισμός από την αρχαιότητα έως σήμερα*, εκδόσεις ΜΠ Μαλλιαρής παιδεία Έθνος Πήγασος Εκδοτική Α.Ε., σ. 142-143.

⁵¹ *Κύπρος Ιστορία και Πολιτισμός*, ό.π. σ. 143.

Πάφο ο ιδρυτής της πόλεως έκτισε και ναό της Αφροδίτης, διευρύνοντας την λατρεία της εδώ, όπου θα χαρακτηρίζει την Πάφο για πολλά χρόνια. Κατά μιά άλλη εκδοχή, η Πάφος πήρε το όνομά της από τον πατέρα του Κινύρα Πάφον. Ο Κινύρας ήταν βασιλιάς της Κύπρου και αρχιερέας του ναού της Αφροδίτης στην Πάφο⁵².

Η Νέα Πάφος κτίστηκε από τον Νικοκλή ο οποίος ήταν βασιλιάς της Πάφου (Παλαιπάφου) το 321π.Χ – 310π.Χ. Ο Νικοκλής μετέφερε την έδρα και το βασίλειό του στη Νέα Πάφο, τη σημερινή Κάτω Πάφο. Οχύρωσε τη νέα πόλη και έκτισε λιμάνι. Η πόλη αυτή έμελλε να γίνει πρωτεύουσα του νησιού, το 294π.Χ.⁵³, και χώρος όπου θα περνούσαν οι απόστολοι, για να μεταφέρουν το μήνυμα του Ευαγγελίου.

*

2. Το Ρωμαϊκό στοιχείο

Την πρώτη παρουσία Ρωμαίων στην Κύπρο βρίσκουμε το 168π.Χ.⁵⁴, κατά την οποία Ρωμαίοι στρατιώτες έφθασαν στο νησί για να εκδιώξουν τα στρατεύματα του Αντιόχου Δ΄ και προς προστασία των συμφερόντων του Πτολεμαίου. Όμως επίσημα η Κύπρος περιήλθε υπό την Ρωμαϊκή κυριαρχία το 58π.Χ⁵⁵. Αυτή συνεχίστηκε μέχρι το 330μ.Χ. με την ίδρυση της Νέας Ρώμης από τον Μέγα Κωνσταντίνο και την έναρξη της εποχής του Βυζαντίου. Η Νέα Πάφος, σημερινή Κάτω Πάφος, όπως γνωρίζουμε, τον καιρό των αποστόλων ήταν πρωτεύουσα του νησιού. Η Πάφος όπως και ολόκληρη η Κύπρος περιλαμβανόταν μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Διοικείται με τον διακανονισμό του Αυγούστου το 27π.Χ. ως ανεξάρτητη επαρχία, με έδρα διοικήσεως την Πάφο.⁵⁶ Ήταν δε η Πάφος και η έδρα του Ρωμαίου Διοικητή, ο οποίος κατείχε το αξίωμα του ανθύπατου⁵⁷. Κάτοικοι της Πάφου ήσαν στην πλειονότητά

⁵² Χαράλαμπος Γ. Χριστοδουλίδη, Πάφος Ιστορία –Αρχαιολογία –Μυθολογία Τουριστικός Οδηγός, [εκδόσεις Επιφανίου], Λευκωσία 2010, σ.13.

⁵³ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 370

⁵⁴ Αντρου Παυλίδη, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου, από το 58π.Χ. μέχρι το 1192μΧ.*, [εκδόσεις Φιλόκουρος], τόμ. Α΄, ό.π., σ. 363.

⁵⁵ Αντρου Παυλίδη, *Ιστορία ...*, τόμ. Β΄, σ. 8.

⁵⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 433.

⁵⁷ Χρήστου Οικονόμου, ό.π., σ. 386

τους Έλληνες, Ιουδαίοι και τέλος Ρωμαίοι, οι οποίοι ήταν στην υπηρεσία του Ρωμαίου ανθυπάτου.

*

3. Το Ιουδαϊκό στοιχείο

Μέσα από την Παλαιά Διαθήκη⁵⁸ λαμβάνουμε πληροφορίες ότι Ιουδαίοι κατοίκησαν την Κύπρο από πολύ νωρίς, κυρίως την εποχή των Πτολεμαίων. Ο Πτολεμαίος Σωτήρ συνέβαλε, ώστε πολλοί Ιουδαίοι να καταφύγουν στην Κύπρο και αλλού. Ιδιαίτερη ευμενή μεταχείριση και υποστήριξη έτυχαν, επίσης, από τον Πτολεμαίο Μάκρωνα, κυβερνήτη του νησιού (168π.Χ.), και στη συνέχεια από την Κλεοπάτρα Γ΄⁵⁹. Ο αριθμός των Ιουδαίων στην Κύπρο αυξήθηκε ακόμη περισσότερο κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, όπου πολλοί Ιουδαίοι ήρθαν στην Κύπρο για εμπορικούς κυρίως λόγους, κτίζοντας και δικές τους συναγωγές⁶⁰. Ισχυρές παροικίες Εβραίων δημιουργήθηκαν σε όλες τις σημαντικές πόλεις της Κύπρου, οι οποίοι φαίνεται, αρχικά να είχαν καλές σχέσεις με τους Κυπρίους, έως την εξέγερση του 116μΧ.⁶¹. Μεταξύ των Κυπρίων Ιουδαίων που κατοικούσαν το νησί ήταν και ο απόστολος Βαρνάβας⁶², ο ανεπιός του Ιωάννης – Μάρκος⁶³, η μητέρα του Μάρκου Μαρία⁶⁴ και ο επίσκοπος Ταμασού Μνάσωνας⁶⁵.

Στην Πάφο δεν γνωρίζουμε πόσους Ιουδαίους κατοίκους είχε τότε και ποιοι ιεραπόστολοι έφθασαν και προετοίμασαν το έδαφος. Θα πρέπει όμως να υπήρχε έντονο Ιουδαϊκό στοιχείο. Η παράδοση ότι ο απόστολος Παύλος κτυπήθηκε από τους Ιουδαίους κάτοικους της Πάφου, παρ' όλο που αμφισβητείται, όπως θα δούμε πιο κάτω, φαίνεται να περικλείει μια αλήθεια ότι στην Πάφο θα υπήρχε ισχυρή παρουσία

⁵⁸ Α΄ Μακ. 15,23

⁵⁹ Αντρου Παυλίδη, *Ιστορία ...*, τόμ. Β΄ ό.π. σ. 37.

⁶⁰ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 372

⁶¹ Αντρου Παυλίδη, *Ιστορία ...*, 2013, σ. 127.

⁶² Πράξ. 4, 36

⁶³ Πράξ. 12,12

⁶⁴ Πράξ. 12,12

⁶⁵ Πράξ. 21,16

Ιουδαίων. Όπως βλέπουμε και από τον Ιουδαίο Μάγο Ελύμα, ο οποίος ήταν κοντά στον Ρωμαίο διοικητή⁶⁶ και επηρέαζε αποφάσεις του, η παρουσία της Ιουδαϊκής κοινότητας ήταν ιδιαίτερα ενισχυμένη σε μια πόλη που ήταν τότε πρωτεύουσα του νησιού.

Μια αξιοσημείωτη παρατήρηση, που αξίζει να σημειώσουμε, είναι και η ακόλουθη: σε άλλες πόλεις ίσως οι Ιουδαίοι να αποτέλεσαν τον πρώτο πυρήνα του Χριστιανισμού στην περιοχή τους, αφού οι ιεραπόστολοι άρχιζαν να κηρύσσουν από τις συναγωγές. Στην Πάφο όμως δεν βλέπουμε να γίνεται κάτι τέτοιο, αντίθετα βλέπουμε ένα Ρωμαίο διοικητή να πιστεύει και να γίνεται Χριστιανός. Κάτι τέτοιο θα οδήγησε ίσως πολλούς από τους Ρωμαίους ή τους Έλληνες να πιστέψουν στον Χριστό. Ένας από αυτούς ίσως να ήταν και ο Τίτος, ο οποίος στη συνέχεια έγινε δεύτερος επίσκοπος Πάφου⁶⁷. Ο Τίτος πίστεψε μαζί με τον Ανθύπατο Σέργιο Παύλο στο Χριστό, δεν γνωρίζουμε βέβαια με βεβαιότητα ποια ήταν η εθνική καταγωγή του: (Έλληνας Ρωμαίος ή Ιουδαίος).

Μέσα από αυτό το κλίμα και την συνύπαρξη Ελλήνων, Ρωμαίων και Ιουδαίων στο νησί, η Κύπρος δέχτηκε το Χριστιανισμό και τον κράτησε ανέπαφο μέχρι σήμερα.

*

⁶⁶ Πράξ. 13, 6-7

⁶⁷ Ο κατάλογος των Επισκόπων Πάφου (και Πάφου Αρσινόης) δεν τον αναφέρει: *Εορτοδρόμιον – Τοπικά Διατάξεις Ιερών Ακολουθιών, Ιερά Μητρόπολις Πάφου 2015*, σ. 22-23. Αναφέρεται όμως από τον Ιωάννη Π. Τσικνόπουλλο: Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, ό.π., σ.44.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Όταν μιλάμε για τους πρώτους ιεραποστόλους στην Κύπρο αναφερόμαστε κυρίως στους «διασπαρέντες⁶⁸» με τον διωγμό που ακολούθησε το μαρτύριο του Αρχιδιακόνου Στεφάνου. Είναι η μοναδική αναφορά στην Αγία Γραφή που μας μιλάει για τους πρώτους χριστιανούς που έφθασαν στο νησί.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα πρέπει να εξετάσουμε τους Χριστιανούς που έφθασαν στο νησί ως ιεραπόστολοι, από τον καιρό της έναρξης της δημόσιας δράσης του Χριστού μέχρι προ του 45μ.Χ. έτος κατά το οποίο ήρθαν στην Κύπρο οι απόστολοι Παύλος και Βαρνάβας. Είναι μια περίοδος δεκαπέντε περίπου χρόνων, όπου οι αναφορές είναι αμυδρές, και έμμεσες, ώστε να δυσκολευόμαστε να βγάλουμε σαφή συμπεράσματα.

Δεν είναι καθόλου απίθανο μαθητές ή απλοί άνθρωποι που άκουσαν τους λόγους ή είδαν τα θαύματα του Χριστού, αυτοί πρώτοι να μετέφεραν στην Κύπρο το νέο μήνυμα του κηρύγματος του Χριστού. Γνωρίζοντας μάλιστα ότι οι Ιουδαίοι στην Κύπρο ασχολούνταν με το εμπόριο και είχαν σίγουρα σχέσεις με τον τόπο καταγωγής τους, θα μετέφεραν και στην Κύπρο το τι γινόταν στα Ιεροσόλυμα και στη Γαλιλαία με το έργο του Χριστού. Τα πιο πάνω έρχεται να πιστοποιήσει και η εντολή του Χριστού πολύ πριν ακόμα από το πάθος, να μεταβούν οι μαθητές να κηρύξουν, με την εντολή βέβαια μόνο στους Ιουδαίους⁶⁹. Έτσι τα όσα συνέβαιναν τότε αποκλείεται να μην είχαν διαδοθεί και στην Κύπρο, έχοντας υπόψη τις στενές σχέσεις, την εποχή εκείνη, Παλαιστίνης και Κύπρου.

Σύμφωνα με την Αγία Γραφή ο φίλος του Χριστού Λάζαρος, αφού τον ανέστησε ο Χριστός οι Ιουδαίοι ήθελαν να τον θανατώσουν, γιατί πολλοί πίστευαν στον Χριστό, βλέποντας τον Λάζαρο αναστημένο: «έβουλεύσαντο δὲ οἱ ἄρχιερεῖς ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν Ἰουδαίων καὶ

⁶⁸ Πράξ. 11,19.

⁶⁹ Ματθαίου 10,5-7.

ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν.⁷⁰». Εἰς το συναξάριον του Τριωδίου⁷¹ εἰς το Σάββατον του Λαζάρου αναφέρεται ὅτι ο Λάζαρος, γνωρίζοντας την πρόθεση των Ἰουδαίων να τον θανατώσουν, ἔφυγε εὐθύς και βρήκε καταφύγιο στην Κύπρο στην πόλη Κίτιον, σημερινή Λάρνακα. Εκεί βρίσκεται σήμερα και ο μεγαλοπρεπής ναός του αγίου Λαζάρου, καθώς και ο τάφος του. Ο Λάζαρος, σύμφωνα πάλι με το συναξάριό του, χειροτονήθηκε ἀπό τους αποστόλους πρώτος ἐπίσκοπος της ἰδίας πόλης. Βέβαια δεν γίνεται σαφής αναφορά στο πότε ο Λάζαρος ἔφθασε στο νησί. Θεωρεῖται σχεδόν βέβαιο ὅτι ο ἅγιος θα ἔφθασε στην Κύπρο τις πρώτες μέρες μετὰ την ἀνάστασή του, γιατί ὅπως αναφέρει και ο στίχος πιο πάνω, οἱ Ἰουδαῖοι τον ἀναζητούσαν, προκειμένου να τον θανατώσουν. Η παρουσία του φίλου του Χριστοῦ Λαζάρου στην Κύπρο εἶναι και η πρώτη μαρτυρία που ἔχουμε για την παρουσία Χριστιανοῦ στο νησί.

Ὅμως τα πιο πάνω μόνο ως προοίμιο και προπαρασκευαστικό στάδιο μπορούν να θεωρηθῶν. Η ἰδρυση της ἐκκλησίας και η ἐναρξή του ευαγγελισμοῦ των ἐθνῶν ἀρχίζει με την Πεντηκοστή ὅπου οἱ φωτισμένοι ἀπό το Ἅγιο Πνεῦμα ἀπόστολοι ἀρχίζουν να βαπτίζουν και να φέρνουν στην πίστη του Χριστοῦ ἀνθρώπους κάνοντας τους μέλη της Ἐκκλησίας και κατὰ συνέπεια Χριστιανούς⁷². Κάτι που ἴσως να πρέπει να ἀναφέρουμε ἐδῶ, ἀν και δεν γίνεται ἀναφορά στις Πράξεις των Αποστόλων, εἶναι ὅτι ἀνάμεσα σε αὐτούς που ἦσαν παρόντες την ἡμέρα της Πεντηκοστής και ἀκούγε ο καθένας στη δική του διάλεκτο το κήρυγμα των ἀποστόλων⁷³, να ἦσαν και Κύπριοι.

Η πρώτη ὅμως σαφής μαρτυρία και μέσα ἀπό την Ἁγία Γραφή για την ἀφίξη των πρώτων Χριστιανῶν στην Κύπρο, γίνεται μετὰ τον διωγμό που ἀκολούθησε το

⁷⁰ Ἰωάν. 12,10-11.

⁷¹ Τριώδιον, [ἐκδόσεις «Φως»], Αθήναι, χ.χ., σ.376-377.

⁷² Πράξ. 2,38-41.

⁷³ Πράξεις 2,5-11, «⁷³Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν· γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν, Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ;»

μαρτύριο του Αρχιδιακόνου Στεφάνου. Έτσι, μετά τον διωγμό που έγινε και τον λιθοβολισμό του Πρωτομάρτυρος και Αρχιδιακόνου Στεφάνου, πολλοί Ιουδαίοι - Χριστιανοί κατέφθασαν στην Κύπρο⁷⁴, όπου βρήκαν καταφύγιο. Αυτοί ήταν και οι πρώτοι ιεραπόστολοι στην Κύπρο που μετέφεραν το κήρυγμα του Χριστού, μόνο στην κοινότητα των Ιουδαίων⁷⁵. Φυσικά, όπως βλέπουμε και από τον απόστολο Παύλο, στις συναγωγές συναντούσαν εκτός από τους Ιουδαίους και Έλληνες ή Ελληνιστές, «τούς σεβομένους τὸν Θεὸν», οι οποίοι συναποτελούσαν με τους Ιουδαίους των πόλεων στις οποίες κήρυττε ο Παύλος την πρώτη Χριστιανική κοινότητα⁷⁶. Στο πότε ακριβώς έγινε ο διωγμός αυτός, οι περισσότεροι ερευνητές⁷⁷ τον ταυτίζουν με τη μεταστροφή του Παύλου που έγινε γύρω στο 34 μΧ.

Με τη σαφή αναφορά από την Αγία Γραφή της άφιξης Χριστιανών στην Κύπρο θα λέγαμε ότι γίνεται και η πρώτη επίσημη παρουσία Χριστιανών στο νησί. Η διάδοση του Χριστιανισμού, όμως, στην Κύπρο θα παραμείνει υποτονική μέχρι την έλευση των μεγάλων αποστόλων· αυτής, του Βαρνάβα και του Παύλου το 45/46μΧ.

*

⁷⁴ Πράξ. 11.19

⁷⁵ Πράξ. 11,19

⁷⁶ Στα Βήματα του αποστόλου Βαρνάβα, Χαριστήριος τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου Β', για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικής του διακονίας, Λευκωσία 2008, σ.112.

⁷⁷ Χρήστου Οικονόμου, Οι απαρχές..., σ. 180-181.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΠΑΥΛΟΣ, ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΣ

Η σημαντικότερη φάση ίδρυσης, επέκτασης και εδραίωσης του χριστιανισμού στην Κύπρο είναι αναμφίβολα η πρώτη αποστολική περιοδεία των αποστόλων Βαρνάβα, Παύλου και Μάρκου σε αυτήν. Ο λόγος είναι προφανής· είναι πρώτα - πρώτα η μοναδική περίπτωση στην Αγία Γραφή που αναφέρεται εκτενώς η διήγηση για την επίσκεψη των αποστόλων στο νησί. Έπειτα η ίδρυση και εδραίωση μιας Εκκλησίας που είναι κυρίως έργο των αποστόλων. Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για τους κορυφαίους αποστόλους Παύλο και Βαρνάβα. Αυτό ίσως που κάνει την επίσκεψη των αποστόλων την σημαντικότερη είναι και η αποδοχή του κηρύγματος των αποστόλων όχι μόνο από Ιουδαίους, ούτε μόνο από απλοϊκούς ανθρώπους, αλλά από τον ίδιο τον Ρωμαίο διοικητή της Κύπρου, Σέργιο Παύλο. Έτσι αρχίζει η γρήγορη εξάπλωση του Χριστιανισμού σε όλα τα έθνη, πράγμα που θα αποβεί καθοριστικής σημασίας για την επέκταση του χριστιανισμού τόσο στην Κύπρο όσο και σε όλο τον κόσμο.

*

1. Αφορμή και συγκυρίες, πρώτοι σταθμοί

Αρχίζοντας την έρευνά μας για τη δράση των αποστόλων στη Πάφο θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε πρώτα στο ποια ήταν η αφορμή αλλά και ποιες ήταν οι συγκυρίες εκείνες που οδήγησαν τα βήματά τους στην Κύπρο και στη συνέχεια στην τότε πρωτεύουσα του νησιού, Πάφο.

Στις Πράξεις των Αποστόλων⁷⁸ αναφέρεται ότι οι απόστολοι, οι οποίοι βρίσκονταν στην Αντιόχεια σε Λειτουργική Σύναξη, άκουσαν το Άγιο Πνεύμα να

⁷⁸ Πράξ. 13,1-3, «Ήσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὃ τε Βαρνάβας καὶ Συμεὼν ὁ ἐπικαλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος καὶ Σαῦλος. 2 λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ νηστευόντων εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον·

τους λέει να ξεχωρίσουν τον Βαρνάβα και τον Σαύλο για το έργο το οποίο τους έχει καλέσει. Αυτοί αφού νήστεψαν και προσευχήθηκαν, έβαλαν τα χέρια πάνω στους αποστόλους αυτούς και τους απέστειλαν.

Εδώ το βιβλίο των Πράξεων μας παρουσιάζει τον Βαρνάβα πρώτα και έπειτα τον Παύλο, δείχνοντας το κύρος και την προσωπικότητα που είχε ο Βαρνάβας στην πρώτη Εκκλησία. Ο Βαρνάβας είναι αυτός που έφερε τον Παύλο στους αποστόλους⁷⁹ και χωρίς τον Βαρνάβα, ο Παύλος ίσως να μην γινόταν δεχτός από τους άλλους αποστόλους και να μην υλοποιούσε τις εφέσεις του⁸⁰. Γι' αυτό και οι πρώτοι χριστιανοί γνώριζαν τον Βαρνάβα περισσότερο, ενώ στην αρχή είχαν κάποια επιφύλαξη για τον Παύλο, ο οποίος ήταν πρώην διώκτης των χριστιανών.

Το αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι οι απόστολοι αρχίζουν την αποστολική τους περιοδεία με νηστεία. Αυτοί οι οποίοι νήστεψαν και προσευχήθηκαν ήταν ολόκληρη η Εκκλησία της Αντιοχείας⁸¹, η οποία βρισκόταν σε Λειτουργική Σύναξη. Η νηστεία την οποία πραγματοποίησαν προηγουμένως οι απόστολοι, ήταν μια συνήθεια που προηγείτο μιας χειροτονίας⁸², ή αποστολής των αποστόλων, όπως αυτή τη φορά. Η νηστεία αυτή μέσα από τη Γραφή, ήταν ίσως και ο κύριος λόγος που καθιέρωσαν και τη νηστεία των αγίων αποστόλων, από τη Δευτέρα μετά την Κυριακή των Αγίων Πάντων μέχρι την εορτή των αγίων αποστόλων Πέτρου και Παύλου, 29 Ιουνίου. Η επίθεση των χειρών εδώ φέρει τους ερευνητές σε αντίθεση στο αν επρόκειτο για χειροτονία ή απλή συμβολική πράξη. Σύμφωνα όμως με τον ιερό Χρυσόστομο⁸³ και με τους νεότερους ερμηνευτές, η πράξη αυτή ήταν απλά συμβολική⁸⁴ και δεν υποδήλωνε χειροτονία.

ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. 3 τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι καὶ ἐπιθέντες αὐτοῖς τὰς χεῖρας ἀπέλυσαν.».

⁷⁹ Πράξ. 11,25.

⁸⁰ Αρχιμανδρίτη Τυχικού Βρυώνη, «Οι Θεοκλήρυκες απόστολοι Παύλος και Βαρνάβας και η αποστολή της Εκκλησίας της Κύπρου του σήμερα και του αύριον», *A.B.*, επίσημο Περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου, τομ. 72, (τεύχος 5-6 Μάιος – Ιούνιος 2011), 219.

⁸¹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 347.

⁸² Χρήστου Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 346

⁸³ P.G. 60,205.

⁸⁴ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 351-352.

Στις «Πράξεις των Αποστόλων» (13,4-5) αναφέρεται ότι οι απόστολοι οδηγήθηκαν από το Άγιο Πνεύμα στην Κύπρο. Ο απόστολος Λουκάς αναφέροντας αυτό, ήθελε να τονίσει ότι ο ευαγγελισμός της Κύπρου, και γενικότερα της Εκκλησίας, δεν ήταν μόνο ανθρώπινος παράγοντας, αλλά κυρίως συνέργεια του Αγίου Πνεύματος. Αυτό φανερώνεται και στους ύμνους της Εκκλησίας, όπου ψάλλουμε ότι το Άγιο Πνεύμα «όλον συγκροτεί τον θεσμόν της Εκκλησίας...»⁸⁵. Το Άγιο Πνεύμα λοιπόν είναι αυτό που καθοδηγεί τα βήματα των αποστόλων στην Κύπρο.

Γιατί όμως επιλέχθηκε η Κύπρος ως πρώτος σταθμός των αποστόλων; Υπήρχαν πολύ σοβαροί λόγοι που επέβαλαν την Κύπρο ως πρώτο σταθμό. Πρώτα ήταν το γεγονός ότι η Κύπρος είχε πολλούς Ιουδαίους, όπου θα μπορούσε να καρποφορήσει το κήρυγμα, ξεκινώντας πάντοτε από αυτούς κατά τη συνήθεια των αποστόλων⁸⁶. Οι διασπαρέντες απόστολοι⁸⁷ μετέφεραν το κήρυγμα στην Κύπρο και προετοιμάστηκε το έδαφος. Επίσης ο Βαρνάβας καταγόταν από την Κύπρο⁸⁸ και θα ήθελε να μεταφέρει το κήρυγμα πρώτα στους συμπολίτες του, ίσως και γι' αυτόν να ήταν πιο εύκολο να κηρύξει στο ακροατήριο αυτό. Τέλος, η Κύπρος, όπως πάντοτε ακόμα και σήμερα, είναι σταυροδρόμι λαών και ηπειρών και όταν η Κύπρος γνώριζε τον Χριστιανισμό, πολύ πιο εύκολα θα διαδιδόταν το κήρυγμα σε όλο τον κόσμο⁸⁹, πράγμα που θα επαληθευόταν αργότερα.

Το κείμενο των Πράξεων μας αναφέρει ότι οι Βαρνάβας και Παύλος σε αυτή την περιοδεία τους στην Κύπρο είχαν και τον Ιωάννην – Μάρκον ως υπηρέτην. Η αναφορά στον ευαγγελιστή Μάρκο ότι πέρασε και αυτός από την Κύπρο πολλές φορές γίνεται αμυδρά ή και καθόλου από τους περισσοτέρους. Η αναφορά ως «υπηρέτης» δεν εννοείται ως δούλος, αλλά πολύ περισσότερο ως διάκονος του λόγου του Θεού⁹⁰. Επομένως θα είχε ο Μάρκος ενεργό ρόλο στη διάδοση του Ευαγγελίου.

⁸⁵ Τρίτο στιχηρό ιδιόμελο των κεκραγαρίων του εσπερινού της Πεντηκοστής.

⁸⁶ Πράξ. 17,2.

⁸⁷ Πράξ. 11,19.

⁸⁸ Πράξ. 4,36.

⁸⁹ Αρχιμανδρίτη Τυχικού Βρυώνη, «Οι Θεοκήρυκες απόστολοι...», σ. 219.

⁹⁰ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 377.

Ποια όμως ήταν τα καθήκοντά του δεν μας διευκρινίζει ο Λουκάς⁹¹. Μεγάλη θα ήταν και η προσφορά του αποστόλου αυτού στην Κύπρο⁹², και αργότερα στην Αλεξάνδρεια⁹³, που αξίζει να σημειωθεί. Επίσης, ένα κείμενο με τίτλο «Περίοδος και Μαρτύριον του αγίου αποστόλου Βαρνάβα» (Acta Barnabae)⁹⁴ φέρει το όνομα του αποστόλου Μάρκου ως συγγραφέα και είναι βασικότατη πηγή της δράσης των αποστόλων στην Κύπρο, αφού δεν μας διασώζει κανείς άλλος πληροφορίες για τα γεγονότα αυτά, εκτός από τις Πράξεις. Το κείμενο αυτό βέβαια δεν αναγνωρίστηκε από την εκκλησία ως γνήσιο κείμενο του αποστόλου Μάρκου, γι' αυτό και δεν συγκαταλέγεται μέσα στον Κανόνα των βιβλίων της Καινής Διαθήκης. Θεωρείται από τους ερευνητές ως έργο του 5^{ου} αιώνα. Από το κείμενο αυτό διαθέτουμε, όμως, τις περισσότερες πληροφορίες για τη δράση των αποστόλων στην Κύπρο. Μας διασώζει αρκετά στοιχεία για την πορεία, για τη δράση των αποστόλων και το μαρτύριο του αποστόλου Βαρνάβα στη Σαλαμίνα. Σίγουρα αυτός ο οποίος το συνέγραψε, θα είχε υπόψη του κάποιο άλλο σύγγραμμα ή την ίδια προφορική παράδοση.

Πρώτος σταθμός των αποστόλων στην Κύπρο σύμφωνα με τις πράξεις των Αποστόλων,⁹⁵ ήταν η Σαλαμίνα, σημερινή Αμμόχωστος. Η Σαλαμίνα ήταν τότε η δεύτερη, μετά την Πάφο σημαντικότερη πόλη της Κύπρου. Οι απόστολοι, από τη Σελεύκεια ήρθαν με πλοίο στη Σαλαμίνα και από εκεί πέρασαν μέσα από το νησί και κατέληξαν στην Πάφο.

Πιθανόν να επέλεξαν την Σαλαμίνα ως πρώτο σταθμό, γιατί αυτή συνορεύει με τα παράλια της Παλαιστίνης και καθώς έφταναν στο νησί, ήταν η πρώτη πόλη που συναντούσαν. Ακόμη στη Σαλαμίνα υπήρχαν αρκετοί Ιουδαίοι και αυτό το συμπεραίνουμε από τις συναγωγές, για τις οποίες μας πληροφορούν οι Πράξεις ότι υπήρχαν⁹⁶. Το σχετικό χωρίο των Πράξεων υποδηλώνει περισσότερες από μία ή δύο

⁹¹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.377.

⁹² Ναοί αφιερωμένοι στον απόστολο Μάρκο υπάρχουν και στην Κύπρο, όπως για παράδειγμα στο Στρόβολο (Λευκωσία), στη Γιόλου (Πάφο) και αλλού που ίσως να συνδέονται με την έλευση του αποστόλου από αυτά τα μέρη.

⁹³ Συναξάριο του αγίου, 25 Απριλίου, Μηναίο Απριλίου, [εκδόσεις «Αποστολικής Διακονίας»].

⁹⁴ Αντρου Παυλίδη, *Ιστορία...*, σ. 43-44 και 52.

⁹⁵ Πράξ. 13,4-6.

⁹⁶ Πράξ. 13,5. «εν ταις συναγωγαίς των Ιουδαίων».

Συναγωγές⁹⁷. Ο Βαρνάβας, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις επισκέφτηκε πρώτα τη Σαλαμίνα γιατί ήταν η γενέτειρά του αλλά και αργότερα υπήρξε και τόπος όπου και μαρτύρησε⁹⁸.

Από τη Σαλαμίνα κατευθύνθηκαν διαμέσου του νησιού στην τότε πρωτεύουσα, της Κύπρου που ήταν η Πάφος. Εδώ ο Λουκάς δεν ενδιαφέρεται τόσο να εξιστορήσει με ακρίβεια τα μέρη από τα οποία πέρασαν οι απόστολοι μέχρι να φθάσουν στη Πάφο. Ο λόγος είναι επειδή ο Λουκάς δεν είναι ιστοριογράφος, αλλά γράφει μόνο όσα είναι σημαντικά για το σχέδιο της Θείας Οικονομίας⁹⁹. Έτσι παραλείπει ένα μεγάλο μέρος, όπου έρχονται οι παραδόσεις να το συμπληρώσουν. Πιθανότατα, όπως εξάγεται από τον στίχο 6 («Διελθόντες όλην την νήσον») οι απόστολοι να πέρασαν από τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα του νησιού¹⁰⁰. Ο ιστορικός Άντρος Παυλίδης¹⁰¹, σχολιάζοντας το χωρίο του κειμένου που φέρει ως συγγραφέα τον απόστολο Μάρκο («Περίοδοι και Μαρτύριον του Αποστόλου Βαρνάβα») προτείνει μια ενδιαφέρουσα περιγραφή της πορείας που ακολούθησαν στο νησί μέχρι να φτάσουν στον τελικό τους προορισμό που ήταν η Πάφος. Έτσι, αναφέρονται μεταξύ των άλλων τοπωνυμίων το Κίτιον, όπου χειροτόνησαν τον Λάζαρο, την Τρεμιθούντα, τους Γολγούς, την Ταμασό, τους Σόλους, την Λαμπαδού, την Αρσινόη κ.ά.

Παρ' όλο που δεν μας αναφέρεται κάτι συγκεκριμένο για το τι έκαναν οι απόστολοι στις πόλεις και στις περιοχές που περνούσαν, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε, παράλληλες δράσεις με σύγκριση των δεδομένων από άλλες περιοδείες και σταθμούς. Πρώτα θα κήρυτταν στις συναγωγές των Ιουδαίων, πάγια τακτική των αποστόλων, έπειτα θα απευθύνονταν πρώτα και κυρίως στους Ιουδαίους και Ιουδαϊζόντες και, με πολλή επιφύλαξη, στους εθνικούς. Θα έκαναν χριστιανούς με το βάπτισμα και θα χειροτονούσαν ιερείς και επισκόπους στις κατά τόπους περιοχές. Ακόμη θα συναντούσαν συμπατριώτες, γνωστούς ή συγγενείς, κυρίως του Βαρνάβα και του Μάρκου, οι οποίοι θα τους παρείχαν βοήθεια στο έργο τους. Πολλά βεβαίως προβλήματα πιθανόν να συνάντησαν, για τα οποία γίνεται λόγος από τον απόστολο

⁹⁷ ΒΠ. σ. 372

⁹⁸ Συναξάριο του αποστόλου Βαρνάβα, *Κύπρια Μηναία*, τόμ. Η', σ. 26-28.

⁹⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.381-382.

¹⁰⁰ Χρήστου Οικονόμου, ό.π., σ.383 κ.ε.

¹⁰¹ Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία*, σ. 43-47.

Παύλο στην «Προς Κορινθίους» επιστολή του¹⁰². Γενικά προετοίμασαν το έδαφος και έθεσαν τα θεμέλια για την εδραίωση του χριστιανισμού στο νησί.

Αυτό που ενδιαφέρει εδώ τον συγγραφέα των «Πράξεων των Αποστόλων», είναι η Πάφος και η εδώ παρουσία των αποστόλων, το κύριο ενδιαφέρον και αυτής της εργασίας. Η διέλευση των αποστόλων από την Πάφο θα είναι καθοριστικής σημασίας κάτι το οποίο θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια.

*

2. Η Πάφος ως σταθμός των αποστόλων

Το κείμενο των «Πράξεων των Αποστόλων» αφού με συντομία καλύπτει όλη τη διέλευση των αποστόλων από το νησί, καταλήγει στην Πάφο όπου κάνει εκτενή αναφορά στο τι συνάντησαν στην πόλη αυτή: «Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἀντίστατο δὲ αὐτοῖς Ἑλύμας ὁ μάγος -οὗτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ- ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως. Σαῦλος δέ, ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου καὶ ἀτενίσας πρὸς αὐτὸν εἶπεν· ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ραδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύση διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας· καὶ νῦν ἰδοὺ χεὶρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔση τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. παραχρῆμα δὲ ἔπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀγλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς. τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονός ἐπίστευσεν, ἐκπλησσομένου ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου. Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας.»¹⁰³.

Στην Πάφο θα πήγαν, κατά την συνήθη πρακτική των αποστόλων, πρώτα στις συναγωγές. Εκεί ίσως να συνάντησαν τον Μάγο Ελύμα, για τον οποίο κάνει αναφορά το βιβλίο των «Πράξεων» και ίσως θα προκλήθηκε κάποια αναστάτωση. Σε παράδοση, που δεν ξέρουμε από πού έχει τις ρίζες της, αναφέρεται κακοποίηση του

¹⁰² Β΄ Κορ. 11, 23-28.

¹⁰³ Πράξ. 13,6-13.

Παύλου, αυτό όμως από ό,τι φαίνεται δεν ευσταθεί και θα το εξετάσουμε σε επόμενο κεφάλαιο. Ίσως όμως, κρύβονται κάποια στοιχεία αλήθειας. Αν υποθέσουμε ότι μετά την αναστάτωση, ενημερώθηκε ο Ρωμαίος διοικητής της Κύπρου, Ανθύπατος Σέργιος Παύλος, δυνατόν να ήθελε να τους ανακρίνει. Κάλεσε λοιπόν τους αποστόλους για να ακούσει αυτοπροσώπως τον λόγο της επίσκεψής τους στην πόλη, αλλά και το κήρυγμα για τη νέα θρησκεία.

Ο ευαγγελιστής Λουκάς, περιγράφοντας τον Ρωμαίο διοικητή, σημειώνει ότι ήταν άνδρας συνετός¹⁰⁴. Αυτό επιβεβαιώνεται και στη συνέχεια, αφού δεν αρκείται στο να ακούσει από άλλους και να αποφανθεί για τους αποστόλους καταδικάζοντάς τους ερήμην, αλλά τους καλεί να τους ακούσει. Στη συνέχεια μπροστά στη δυναμική που είχε το κήρυγμα των αποστόλων, αλλά και στην αλήθεια και πληρότητα των λόγων που έχει η Χριστιανική διδασκαλία, βλέποντας και το θαύμα, της τύφλωσης του μάγου Ελύμα πίστεψε και προσχώρησε στη Χριστιανική πίστη¹⁰⁵.

Δεν μας αναφέρουν οι «Πράξεις» ότι ο Ρωμαίος διοικητής έγινε χριστιανός, μπορούμε όμως να το συμπεράνουμε με το ρήμα «επίστευσε». Ο Σέργιος Παύλος, αφού έγινε Χριστιανός μετά τη σύντομη αναχώρησή του από την Κύπρο, μετέφερε το μήνυμα του Ευαγγελίου στην καρδιά της Ευρώπης. Η παράδοση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ισχυρίζεται ότι ο Σέργιος Παύλος έγινε επίσκοπος στη Νορβόνα της Γαλλίας. Άλλες παραδόσεις τον φέρουν να είναι Χριστιανός τόσο αυτός, όσο και η οικογένειά του και να μεταφέρει το λόγο του Θεού σε διάφορες περιοχές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας¹⁰⁶. Όπως και να έχει το πράγμα το γεγονός ότι ο Σέργιος Παύλος «επίστευσε», άνοιξε τον δρόμο στους εξ εθνών χριστιανούς να πιστέψουν στη νέα θρησκεία και τον Σαύλο – Παύλο στο εξής να ανοιχθεί προς τα έθνη και αυτό είναι μια από τις σημαντικότερες στιγμές στην ιστορία του Χριστιανισμού.

¹⁰⁴ Πράξ. 13,7

¹⁰⁵ Πράξ. 13,12. «τότε ιδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονός ἐπίστευσεν, ἐκκλησούμενος ἐπὶ τῇ διδασκίᾳ τοῦ Κυρίου».

¹⁰⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 448-449

¹⁰⁶ Ο.π., σ. 377.

Η αναφορά στον μάγο Ελύμα¹⁰⁷ από τον Λουκά, θέλει να μας δείξει τη σύγκρουση του Χριστιανισμού με την μαγεία και να φανερώσει την υπεροχή του πρώτου έναντι της μαγείας και των ψεύτικων θεών¹⁰⁸. Ο Λουκάς εδώ δεν είναι ένας ιστοριογράφος¹⁰⁹, αλλά περισσότερο ένας θεολόγος, ο οποίος, όπως και προηγουμένως, δεν μας αναφέρει εκτενώς την πορεία που ακολούθησαν οι απόστολοι μέσα στο νησί. Έτσι και τώρα ενδιαφέρεται να μας συστήσει την προσοχή στο συγκεκριμένο θέμα, γι' αυτό κάνει αναφορά στον Ιουδαίο μάγο Βαριησού – Ελύμα. Μάγος εδώ σημαίνει αυτόν που ανήκει στην Περσική ιερατική τάξη ή τον κάτοχο και χειριστή μιας υπερφυσικής δύναμης, ή τέλος τον πλάνο ή απατεώνα και τσαρλατάνο¹¹⁰. Ο Ρωμαίος ανθύπατος τον είχε κοντά του ως σύμβουλο,¹¹¹ χάρη στις γνώσεις του ή την ικανότητά του να κάνει διάφορα πράγματα, τα οποία των εξέπλητταν. Ο μάγος, σύμφωνα με το υπό εξέταση χωρίο των «Πράξεων», προσπαθούσε να εμποδίσει τον Ρωμαίο Ανθύπατο από το να πιστέψει στη νέα θρησκεία. Και ίσως αυτή η ενέργεια του μάγου να στηρίχθηκε στην χρήση της δικής του επιχειρηματολογίας, ή σε διάφορες ραδιουργίες τις οποίες έκανε ως μάγος.

Παρ' όλες τις προσπάθειες του μάγου να μην πιστέψει ο Ρωμαίος Ανθύπατος, έπειτα και από το θαύμα της προσωρινής τύφλωσής του από τον Παύλο, ο Σέργιος Παύλος πίστεψε στη νέα διδασκαλία, εκπληττόμενος βέβαια και από τη διδαχή του Κυρίου¹¹². Το «άχρι καιρού» στην τύφλωση του Ελύμα παραπέμπει στην προσωπική του Παύλου εμπειρία κατά την κλήση του¹¹³. Είπε στον Ελύμα ότι θα μείνει τυφλός για κάποιο διάστημα και όχι για πάντα, γιατί, σύμφωνα με την ερμηνεία των Πατέρων, του έδωσε ο Παύλος εδώ χρόνο μετανοίας, για να τον κερδίσει στην πίστη αργότερα¹¹⁴. Όμως δεν φαίνεται ότι έγινε αυτό αργότερα, αφού μέσα από την

¹⁰⁷ Ετυμολογικά το όνομα «Ελύμας» πιθανών να προέρχεται από το ρήμα λυμάω. Και στην αρχαία παροιμία υπάρχει: «χθές μὲν «ὄξυουπέστεον ἔβλεπε σήμερον δὲ ἐλύμα κολοκύνθας!» χθες δηλαδή έβλεπε με οξύτατη όραση, σήμερα έβγαλε τσίμπλες μεγάλες σαν κολοκύθες!

¹⁰⁸ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 387.

¹⁰⁹ Ο.π., σ. 382.

¹¹⁰ Ο.π., σ. 388.

¹¹¹ Ο.π., σ. 390.

¹¹² Πράξ. 13,12

¹¹³ Πράξ. 9,9

¹¹⁴ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 226-228

παράδοση, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, γνωρίζουμε ότι ο μάγος αυτός δημιουργούσε προβλήματα στους αποστόλους, κατά τη Δεύτερη Αποστολική περιοδεία στην Κύπρο.

Ο Λουκάς τον ονομάζει στο χωρίο των «Πράξεων» (13,6) «ψευδοπροφήτη», σε αντίθεση με τους αληθινούς προφήτες του Θεού. Επίσης στον επόμενο στίχο του ίδιου κεφαλαίου, ο Παύλος τον χαρακτηρίζει ως γεμάτο από κάθε πονηρία και ραδιουργία και που πολεμά καθετί καλό, τον ονομάζει επίσης ως «υιόν διαβόλου», που είναι πιο βαρύς χαρακτηρισμός από τους υπόλοιπους¹¹⁵. Ο ιερός Χρυσόστομος εξηγεί ότι ο μάγος ονομάζεται υιός διαβόλου, γιατί «τό γάρ ἔργον ἐκείνου ἔπραττεν»¹¹⁶.

*

3. Απόστολος Παύλος

Για τους αποστόλους Βαρνάβα και Μάρκο, που πέρασαν από την Πάφο, κάνουμε αναφορά και σε άλλα κεφάλαια αυτής της εργασίας. Έτσι εδώ κρίναμε σωστό να αναφερθούμε στο πρόσωπο του αποστόλου Παύλου που θα λέγαμε ότι μετά το γεγονός της κλήσης¹¹⁷ του από τον Θεό, η Πάφος είναι ο δεύτερος πιο σημαντικός σταθμός της ζωής του, που θα επηρεάσει, γενικότερα για το καλό του Χριστιανισμού και της Εκκλησίας.

Πρώτος και κορυφαίος στη σειρά των αποστόλων είναι αναμφισβήτητα ο Παύλος¹¹⁸. Ένας πρώην διώκτης των Χριστιανών γίνεται τώρα διαπρύσιος κήρυκας του Ευαγγελίου, «έως εσχάτου της γης» (Πράξ. 1,8). Καθοριστικής σημασίας σταθμοί της ζωής του Παύλου ήταν η κλήση του στο αποστολικό αξίωμα από τον ίδιο τον Χριστό. Τον επέλεξε ο Θεός για δύο λόγους: πρώτα γιατί γνώριζε την καρδιά και την καλή προαίρεσή του και ότι όσα έπραττε εναντίον των χριστιανών πρίν από την κλήση του ήταν από έλλειψη θεογνωσίας. Ο Παύλος αρχικά δεν είχε γνώση της

¹¹⁵ Ο.π., σ. 423

¹¹⁶ P.G. 60,211.

¹¹⁷ Πράξ. 9,1-18.

¹¹⁸ Περισσότερα στοιχεία για τον Απόστολο Παύλο βλ. Σάββα Αγουρίδη, «Παύλος. Ο Απόστολος», Θ.Η.Ε., τόμ. 10ος, Αθήναι 1966, στ. 169 - 210.

αληθείας. Δεύτερον, γιατί συνδύαζε άριστα τρία εξωτερικά προτερήματα: είχε Εβραϊκή καταγωγή, Ελληνική παιδεία και τέλος ήταν Ρωμαίος πολίτης. Προτερήματα που του έδιναν την ευχέρεια να μεταφέρει το κήρυγμα παντού. Έτσι και στην Πάφο ήταν μια ακόμα καθοριστικής σημασίας στιγμή, όχι μόνο για τον ίδιο αλλά και για την οικουμένη ολόκληρη, το να στραφεί ο λόγος του Θεού και προς τα έθνη.

Ο απόστολος Παύλος είναι η προσωπικότητα εκείνη που τόλμησε να συγκρουστεί με κάθε τρόπο με ένα θρησκευτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής του και κατόρθωσε να διαδώσει τον Χριστιανισμό έξω από τα όρια της Παλαιστίνης. Αυτός που μπόρεσε να απαλλάξει τον Χριστιανισμό από ένα στείρο Ιουδαϊκό απομονωτισμό. Όλα αυτά βέβαια τα κατάφερε μέσα από φυλακίσεις, λιθοβολισμούς, μαστιγώσεις, ναυάγια και γενικά ποικίλους κινδύνους¹¹⁹ και μαρτύρια που δέχθηκε και που τον οδήγησαν μέχρι και τον θάνατο. Όλα αυτά όμως δεν στάθηκαν ικανά να ανακόψουν το έργο του¹²⁰.

Ιδιαίτερα κρίσιμη ήταν η στιγμή στην Πάφο, όχι μόνο για τον απόστολο Παύλο αλλά και για ολόκληρη την εκκλησία. Ο Παύλος εδώ αλλάζει το όνομά του από Σαούλ¹²¹ - Σαύλος¹²², μετονομάζεται Παύλος¹²³. Δεν ξέρουμε αν χρησιμοποιούσε προηγουμένως και το όνομα «Παύλος», ξέρουμε όμως ότι υπήρχε συνήθεια της εποχής να έχουν ένα Ιουδαϊκό και ένα Ελληνικό όνομα,¹²⁴ όπως ακριβώς του αποστόλου Ιωσή – Βαρνάβα και του αποστόλου¹²⁵ Ιωάννου - Μάρκου¹²⁶. Το βέβαιο είναι ότι από την Πάφο και εξής επικρατεί το όνομα Παύλος και αναδεικνύεται ως το κορυφαίο πρόσωπο ανάμεσα στους αποστόλους. Η αλλαγή του ονόματος από τον Λουκά στις «Πράξεις των Αποστόλων», έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα. Από αυτή τη στιγμή ο Παύλος με την αλλαγή του ονόματός του από το Ιουδαϊκό Σαούλ – Σαύλος,

¹¹⁹ Β΄ Κορ.11, 23-27.

¹²⁰ *Στα βήματα του αποστόλου Βαρνάβα, ...*, σ.109.

¹²¹ Πράξ. 9,4.

¹²² Πράξ. 7,58.

¹²³ Πράξ. 13,9.

¹²⁴ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.414 -415.

¹²⁵ Πράξ. 4,36.

¹²⁶ Πράξ.12,12.

παίρνει όνομα Ελληνικό και στρέφεται προς τα έθνη, προς τον Ελληνικό χώρο, όπου οι Έλληνες θα αποδεχθούν το κήρυγμά του στην ολόκληρά τους.

Στην Πάφο, ο Παύλος παίρνει θέση στα διλήμματα: Χριστός – Νόμος, άνοιγμα στα έθνη – περιορισμός στον Ιουδαϊσμό, με επιλογή φυσικά του πρώτου και στις δύο περιπτώσεις. Η σπουδαιότητα της παρουσίας του στην Πάφο φαίνεται και από την αλλαγή του ονόματός του, από Σαούλ - Σάυλος σε Παύλος.

Μέχρι αυτή τη στιγμή στην Πάφο ο Παύλος ερχόταν σε δεύτερη θέση σε σχέση με τον Βαρνάβα, ο οποίος είχε εξέχουσα θέση στην πρώτη εκκλησία. Ο Παύλος, από τη στιγμή αυτή και εφεξής είναι μπροστά και κηρύσσει παντού, σε πόλεις της Μικράς Ασίας, στην Ελλάδα, φτάνοντας μέχρι και τη Ρώμη. Με το όνομα αυτό θα μείνει γνωστός στην ιστορία ως ένας από τους κορυφαίους των αποστόλων και πολλοί θεολόγοι να τον ονομάζουν, όσον αφορά στο κήρυγμά του, «πρώτο μετά τον Ένα»¹²⁷. Χωρίς τον Παύλο η ανθρωπότητα θα ήταν ίσως διαφορετική. Ο απόστολος Παύλος μας έβγαλε από την πλάνη των ειδώλων και μας οδήγησε στη Θεογνωσία και στην αληθινή πίστη.

Ο Παύλος θεωρείται ιδρυτής των περισσότερων εκκλησιών στην Ευρώπη αλλά και γενικότερα στις χώρες γύρω από τη Μεσόγειο τις οποίες ίδρυσε ο ίδιος ή είχε την άμεση εποπτεία τους σε συνεργασία με μαθητές του. Επίσης, το ένα τρίτο της Καινής Διαθήκης έχει γραφεί από αυτόν. Μόχθησε όσο κανείς άλλος για τη διάδοση του χριστιανικού μηνύματος, για την ίδρυση και στερέωση των Εκκλησιών. Για την Εκκλησία της Κύπρου, σύμφωνα με το συναξάριο του αγίου Αυξιβίου επισκόπου Σόλων¹²⁸, όταν έμαθε ότι δεν υπήρχε κανείς απόστολος στο νησί, έστειλε μαθητές του να βοηθήσουν στο κήρυγμα, δείχνοντας έτσι τη μέριμνά του για τις Εκκλησίες που ιδρύει. Και όλα αυτά, έχοντας τον «σκόλοπα της σαρκός»¹²⁹ αλλά και εργαζόταν

¹²⁷ Ο Χαρακτηρισμός αυτός θεωρείται από πολλούς ως άκαιρος, αφού τα «πρωτεία» μετά τον Χριστό και την Αγία Τριάδα κατέχει η Παναγία, η οποία έχει τα «Δευτερεία της Τριάδος». Θα μπορούσαμε να δεχθούμε, όμως, ότι ο Παύλος είναι ο κορυφαίος απόστολος και παιδαγωγός, ο οποίος με το έργο του κατάφερε να εκχριστιανίσει την οικουμένη ολόκληρη. Οι πόλεις που ίδρυσε συνεχίζουν τη χριστιανική τους ιδιότητα μέχρι τις μέρες μας. Ένα έργο που κανενός άλλου το έργο δεν μπορεί να συγκριθεί.

¹²⁸ Ακολουθία Αυξιβίου επισκόπου Σόλων, *Κ.Μ.*, τόμ. Ε', σ. 184.

¹²⁹ Β' Κορ 12,7, «ίνα μη υπεραίρωμαι, έδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, ίνα με κολαφίζη ίνα μη υπεραίρωμαι».

παράλληλα με το κήρυγμα και ως σκηνοποιός, προσέχοντας έτσι «εις το μη επιβαρήσαι¹³⁰» κανέναν. Τέλος θυσιάζει τη ζωή του για τον Χριστό και την Εκκλησία, με το μαρτύριό του στα χρόνια του Νέρωνα στη Ρώμη.

*

¹³⁰ Α΄ Θεσ. 2,9, «μνημονεύετε γάρ, αδελφοί, τὸν κόπον ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον· νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα ὑμῶν ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΣ

Η Δεύτερη Αποστολική περιοδεία στην Κύπρο πραγματοποιείται από τους αποστόλους Βαρνάβα και Μάρκο. Θεωρείται εξίσου σημαντική για την ευρύτερη διάδοση του Ευαγγελίου καθώς και για την εδραίωση του χριστιανισμού στο νησί.

Οι μελετητές¹³¹ τοποθετούν τη δεύτερη αυτή περιοδεία των Βαρνάβα και Μάρκου στο νησί ευθύς μετά την Αποστολική Σύνοδο, που συγκλήθηκε στα τέλη 48μ.Χ με αρχές του 49μ.Χ. Η αντιμετώπιση των αποστόλων με ειδωλολατρικές τελετές, πιθανότατα της Αφροδίτης¹³² σε όλες τις πόλεις, καθώς και η δυσκολία ενός ταξιδιού τον χειμώνα, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πιθανότερος χρόνος έλευσης των αποστόλων θα ήταν η άνοιξη. Έτσι η άφιξη του Βαρνάβα και του Μάρκου στην Κύπρο πραγματοποιήθηκε κατά προσέγγιση την άνοιξη του 49μ.Χ.

Μοναδική αναφορά στην Αγία Γραφή για την παρουσία των Βαρνάβα και Μάρκου την Κύπρο για δεύτερη φορά, μας παρέχουν οι «Πράξεις των Αποστόλων»: «Μετά δέ τινας ημέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν· ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψόμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐν αἷς κατηγγείλαμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι. Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μᾶρκον· Παῦλος δὲ ἤξιου, τὸν ἀποστάντα ἀπ’ αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. ἐγένετο οὖν παροξυσμός, ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ’ ἀλλήλων, τὸν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μᾶρκον ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον.¹³³». Σύμφωνα λοιπόν με το κείμενο, υπήρξε ένας «παροξυσμός» μεταξύ των Βαρνάβα και Παύλου για το αν θα έπαιρναν μαζί τους ξανά τον Μάρκο. Ο Παύλος δεν ήθελε να πάρουν μαζί τους τον Μάρκο, επειδή τους είχε εγκαταλείψει κατά την Πρώτη Αποστολική Περιοδεία,

¹³¹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ. 193-194.

¹³² Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου...*, σ. 49.

¹³³ Πράξ. 15,36-39.

σε αντίθεση με τον Βαρνάβα ο οποίος ήθελε. Έτσι ο Βαρνάβας πήρε τον ανεπιμό του Μάρκο και αναχώρησαν για την Κύπρο.

Ο Λουκάς, συγγραφέας των «Πράξεων», δεν μας δίνει περισσότερες πληροφορίες για τη δράση τους στο νησί. Μας μίλησε προηγουμένως για τους «διασπαρέντες¹³⁴» που ήρθαν στην Κύπρο. Μας μίλησε εκτενέστερα για την Πρώτη Αποστολική Περιοδεία των Βαρνάβα, Παύλου και Μάρκου¹³⁵. Το κήρυγμα είχε ήδη διαδοθεί στο νησί, έτσι δεν χρειαζόταν να κάνει άλλη αναφορά εκτός από του να δώσει την πληροφορία ότι ο Βαρνάβας και ο Μάρκος ήλθαν ξανά στην Κύπρο. Ίσως όμως σιωπά, γιατί ο ίδιος δεν είχε πληροφορίες για την δράση των Βαρνάβα και Μάρκου στο νησί.

Το κενό αυτό που δημιουργείται για την ανθρώπινη περιέργεια ως προς την δεύτερη άφιξη στο νησί των Βαρνάβα και Μάρκου, έρχονται να το καλύψουν δύο απόκρυφα κείμενα¹³⁶. Αυτά είναι: α) «Περίοδος και Μαρτύριον του αγίου αποστόλου Βαρνάβα» που αποδίδεται στον Μάρκο και β) «εγκώμιον εις Βαρνάβαν τον Απόστολον», έργο του Κυπρίου μοναχού Αλεξάνδρου, (αρχές του 6^{ου} αιώνα μ.Χ.).

Σύμφωνα με τα απόκρυφα αυτά κείμενα¹³⁷, εκτός από την αναφορά ότι οι δύο απόστολοι έφθασαν στο νησί, πληροφορούμαστε ότι αφίχθησαν πρώτα στον Κρομμυακίτη, χωριό Κορμακίτη της κατεχόμενης σήμερα επαρχίας Κερύνειας. Στη γύρω περιοχή και στις περιοχές Ταμασού - Μόρφου έκαναν χριστιανούς τους Τίμωνα και Αρίστωνα. Χειροτόνησαν επίσης και τον Ηρακλείδιο. Από εκεί διέσχισαν το νησί, περνώντας από τις περιοχές Τροόδους και έφθασαν στην Παλαίπαφο και Πάφο. Στην Παλαίπαφο έκαναν χριστιανό έναν υπηρέτη του ναού της Αφροδίτης, τον Ρόδωνα. Στην Πάφο οι απόστολοι συναντούν τον μάγο Ελύμα -Βαριησού που προηγουμένως είχε τυφλωθεί από τον Παύλο¹³⁸. Ο μάγος αυτός φαίνεται να τους δημιούργησε προβλήματα και έτσι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Πάφο, χωρίς να έχουν περισσότερα αποτελέσματα της δράσεώς τους. Από την Πάφο καταδιωκόμενοι πέρασαν, μέσα από τις παράλιες πόλεις της τότε εποχής: (Παλαίπαφο, Κούριο,

¹³⁴ Πράξ. 11,19.

¹³⁵ Πράξ. 13,1-13

¹³⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, σ.195.

¹³⁷ Ο.π., σ.195-199.

¹³⁸ Πράξ. 13,6-11.

Αμαθούντα, Κίτιο) και έφθασαν στη Σαλαμίνα. Στην Σαλαμίνα ο Βαρνάβας λιθοβολήθηκε από τους ομοεθνείς του Ιουδαίους, ενώ ο Μάρκος αναχώρησε με πλοίο για την Αλεξάνδρεια.

Ο χρόνος της «δεύτερης περιοδείας» των Βαρνάβα και Μάρκου πρέπει να διήρκεσε όχι περισσότερα από τέσσερα με πέντε χρόνια και αυτό το συμπεραίνουμε από τις Επιστολές του αποστόλου Παύλου, γνωστές ως «Επιστολές της αιχμαλωσίας». Στις Επιστολές αυτές που χρονολογούνται γύρω στο 53-55μΧ.¹³⁹ αναφέρεται ο Μάρκος ως στενός συνεργάτης του¹⁴⁰. Όταν ο Μάρκος έφυγε από την Κύπρο, καθώς φαίνεται από τα συμφραζόμενα των επιστολών, συνέχισε τη συνεργασία με τον απόστολο Παύλο.

Επομένως μπορούμε να τοποθετήσουμε και το μαρτύριο του αποστόλου Βαρνάβα στη Σαλαμίνα, πριν από τα έτη 53-55μΧ.

*

¹³⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Οι απαρχές...*, 200-201.

¹⁴⁰ Κολ.4,10 και Φιλήμ.24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΑΦΟΥ

Η εποχή που έζησαν οι απόστολοι και οι διάδοχοί τους ήταν πολύ δύσκολη. Δυσκολότερη ίσως η μετέπειτα εποχή των μεγάλων διωγμών, που έσβησε κάθε ίχνος ιστορίας της αρχέγονης Εκκλησίας στην Κύπρο και αλλού. Μέριμνα των πρώτων χριστιανών ήταν να διαδοθεί το κήρυγμα παντού και πώς να προφυλαχτούν από τους διώκτες τους. Ένας λόγος ακόμη για την απόκρυψη ονομάτων των επισκόπων, ήταν η προφύλαξη τους από τους διωγμούς. Οι διώκτες του χριστιανισμού αν γνώριζαν τους επικεφαλής της Εκκλησίας – επισκόπους της, θα ξεσπούσαν πρώτα πάνω σε αυτούς.

Το να αναζητήσει κανείς να βρει ακριβή στοιχεία για τους πρώτους διαδόχους των αποστόλων Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου στην Κύπρο και ιδιαίτερα στην Πάφο, φαντάζει καθαρά ουτοπικό. Θα προσπαθήσουμε όμως με τις ελάχιστες αναφορές που διαθέτουμε, οι περισσότερες πολύ νεότερες από την εποχή τους, να αντλήσουμε πληροφορίες. Μερικές φορές αλληλοσυγκρούονται οι πληροφορίες μας και απαιτείται να εφαρμόσουμε τη δική μας κριτική.

Τα όποια συμπεράσματά μας ίσως να μην επιδέχονται πάντα κριτική, θετική ή αρνητική. Οφείλουμε, όμως, να παραθέσουμε για την ιστορία, τα ονόματα αυτά που μας διασώθηκαν, χωρίς να θεωρούμε ότι είναι μόνον αυτά. Πιστεύουμε ότι θα υπήρξαν και άλλοι διάδοχοι, που απλώς ο χρόνος και η λήθη απάλειψαν κάθε ίχνος από αυτούς.

*

1. Απόστολος Τυχικός

Ο απόστολος Τυχικός ήταν ένας από τους Εβδομήκοντα¹⁴¹ μαθητές του Χριστού. Στη συνέχεια γίνεται, σύμφωνα και με το απολυτίκιό του¹⁴², μαθητής και ακόλουθος του αποστόλου Παύλου σε διάφορα μέρη. Σύμφωνα με το συναξάριό του¹⁴³, καταγόταν από την Έφεσο της Μικράς Ασίας και έδρασε σε πολλά μέρη, ακολουθώντας τον απόστολο Παύλο, μεταξύ αυτών και στην Κύπρο.

Οι περισσότεροι από όσους αναφέρονται στον απόστολο Τυχικό, τον ορίζουν ως επίσκοπο Νεαπόλεως και προσθέτουν Λεμεσού. Όμως από όσα γνωρίζουμε η Νεάπολις Λεμεσού ως πόλη, αναφέρεται από τον 4^ο αιώνα και εξής. Επομένως το σίγουρο είναι ο απόστολος Τυχικός δεν μπορεί να τοποθετήθηκε επίσκοπος σε μια πόλη που δεν είχε ακόμη ιδρυθεί. Αν βρισκόταν στην περιοχή θα πήγαινε ή στο Κούριο ή στην Αμαθούντα που ήταν πλησίον της σημερινής Λεμεσού και ήταν λαμπρότερες πόλεις¹⁴⁴. Ακόμη, αν δούμε τις αναφορές του αποστόλου Παύλου για τον απόστολο Τυχικό και γενικότερα στην Καινή Διαθήκη,¹⁴⁵ θα συμπεράνουμε ότι επρόκειτο για σπουδαίο απόστολο. Επομένως θα έπρεπε έναν τέτοιο απόστολο περίμενε κανείς να είχε τοποθετηθεί και στην κατάλληλη γι' αυτόν θέση, όπως αρμόζει σε μια μεγάλη πόλη. Μεγάλη πόλη όπως π.χ. ήταν η Νέα Πάφος, ή η Αμαθούντα που άκμαζε μέχρι τον 7^ο αιώνα¹⁴⁶. Επομένως τη Νεάπολη που αναφέρεται στο συναξάριό του αγίου Αυξιβίου Σόλων¹⁴⁷ ή θα πρέπει να την αναζητήσουμε κάπου αλλού στην Κύπρο ή να θεωρήσουμε ότι θα έγινε κάποια σύγχυση.

¹⁴¹ Λουκ. 10, 1 και 10,17. και *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Α, σ. 81-91.

¹⁴² Απολυτίκιον: Χαράλαμπος Παπαδοπούλλου. Ήχος α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος.

Τοῦ Παύλου μαθητῆς καὶ ἀκόλουθος ὑπάρχων, τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως χαίρων ἠγωνίσω, ὑψῶν ἀληθείας τὸν πυρσόν, καὶ ἔθνεσι παρέχων φωτισμόν. Διὰ τοῦτο, πανσεβάσμιε Τυχικέ, τιμώντές σε νῦν βοῶμεν· Χαῖρε, Χριστοῦ ὃ σκεῦος ἐκλεκτόν. Χαῖρε, Θεοῦ ἀπόστολε, ὃ καὶ πρέσβευε δωρήσασθαι, πᾶσι τὴν λύτρωσιν.

¹⁴³ *Κ.Μ.*, τόμ. Δ' σ. 68-81.

¹⁴⁴ Σύμφωνα με την ιστορία (βλ. Αντρου Παυλίδη, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου από την αρχή έως σήμερα*, σ. 125), οι πόλεις που άκμαζαν την εποχή των αποστόλων ήταν οι: Νέα Πάφος, Παλαιά Πάφος, Σαλαμίς, Αμαθούς, Κίτιο, Κούριο, Αρσινόη (πρώην Μάριο), Σόλοι, Λάπηθος, Ταμασός, Καρπασία, Αφροδίσιο, Γολγοί και Τρεμυθούς.

¹⁴⁵ Βλ. Πράξ. 20, 4, Κολ. 4, 7. Έφε. 6, 21-22, Β' Τιμ. 4, 12, Τίτ. 3, 12.

¹⁴⁶ Αλέκος Χατζηγιάνγκου, *Μέσανα*, Κύπρος, 2013, σ. 20.

¹⁴⁷ *Κ.Μ.*, τόμ. Ε, σ. 184.

Σε αντίθεση με την Νεάπολη – Λεμεσού η οποία είναι μεταγενέστερη, την εποχή των αποστόλων υπήρχε η Νέα Πόλις της Πάφου. Ίσως εδώ να ανταποκρίνεται περισσότερο και η αναφορά στο συναξάριο του αγίου Αυξιβίου για Νεάπολη.

Υπήρχε βέβαια μεγαλοπρεπής ναός του αγίου Τυχικού παρά την Αγία Φύλα Λεμεσού και σήμερα σώζονται τα ερείπια της¹⁴⁸. Το όλο συγκρότημα φανερώνει ότι στη θέση υπήρξε παλαιά Επισκοπή ή Μονή. Μάλιστα μαρτυρείται ότι εκεί υπήρχε και ο τάφος του «αγίου» Τυχικού. Πώς όμως ο Απόστολος Τυχικός ετάφη στην Κύπρο, αφού γνωρίζουμε ότι μετά την Κύπρο έγινε «δεύτερος επίσκοπος» Κολοφώνος της Ιωνίας¹⁴⁹ μέχρι τον θάνατό του; Όσοι αναφέρονται στον Τυχικό ως επίσκοπο Νεαπόλεως – Λεμεσού, δεν αναφέρονται σε απόστολο, αλλά σε άγιο. Στον κατάλογο των αγίων της Λεμεσού του Δημητρίου Χ. Καππαή¹⁵⁰ ο άγιος Τυχικός αναφέρεται στην 23^η σειρά. Επίσης στην εικόνα του αναγράφεται ως «άγιος Τυχικός» αντί απόστολος. Ως Απόστολος και μάλιστα από τους πρώτους και σημαντικότερους για την Κύπρο δεν θα έπρεπε να αναφέρεται ως ένας από τους πρώτους αποστόλους που έδρασαν στην περιοχή της Λεμεσού; Αυτό το αφήνουμε ως παρατήρηση.

Μια άλλη αναφορά για τον απόστολο Τυχικό καταγράφεται από τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό¹⁵¹ ως επίσκοπος Πάφου, τον οποίο ξεχωρίζει από τον άγιο Τυχικό επίσκοπο Νεαπόλεως Λεμεσού. Στην ίδια συνάφεια¹⁵² ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η Πάφος μαζί με μερικές άλλες πόλεις ήταν Μητρόπολη από τον πρώτο αιώνα, ενώ οι επισκοπές μεταξύ αυτών και η Νεάπολις Λεμεσού αναφέρονται από τον τέταρτο αιώνα και εξής. Όσον αφορά τις πόλεις της Κύπρου, κατά τον πρώτο αιώνα, σύμφωνα με τον χάρτη που παραθέτουμε στο τέλος της εργασίας μας ¹⁵³,

¹⁴⁸ Χρ. Χατζηχριστοδούλου – Κ. Γερασίμου, *Ιερός ναός Παναγίας Χρυσαϊφυλιώτισσας, Αγίας Φυλάξεως Λεμεσού Ιστορία και κειμήλια*, [εορταστική έκδοση 30 χρόνων Λειτουργίας ιερού ναού Χρυσαϊφυλιώτισσας], Λάρνακα Κύπρος, 1998, σσ. 18-20.

¹⁴⁹ Κ.Μ., τόμ. Δ', σ. 68- 81. Αν και υπάρχουν αμφιβολίες γι' αυτό γιατί κατά άλλους δεύτερος επίσκοπος Κολοφώνος υπήρξε ο Επαφρόδιτος. Βλέπε, *Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. ΙΒ', σ. 262-263.

¹⁵⁰ Δημητρίου Χ. Καππαή, *Οι εν Λεμεσώ Διαλάμψαντες Άγιοι*, σ. 111.

¹⁵¹ Αρχιμανδρίτου Κυπριανού, Εκδοτική φροντίδα και επιμέλεια, σημειώσεις και σχόλια Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου*, Εκδοτική Εταιρεία Φιλόκυπρος, σ. 586.

¹⁵² Αρχιμανδρίτου Κυπριανού, *Ιστορία...*, σ. 586.

¹⁵³ Βλ. Παράρτημα - Πίνακες Χάρτης αρ. 3.

παρατηρούμε ότι σ' αυτές δεν συμπεριλαμβάνεται η Νεάπολις Λεμεσού. Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά το Ρωμαϊκό αγιολόγιο, ο επίσκοπος Πάφου Τυχικός εορτάζει στις 29 Απριλίου και όχι την 8^η Δεκεμβρίου όπου εορτάζεται από την Ορθόδοξη Εκκλησία¹⁵⁴. Σύμφωνα όμως με το συναξάριο του αγίου Αυξιβίου¹⁵⁵ και τον κατάλογο των Επισκόπων Πάφου¹⁵⁶, πρώτος επίσκοπος Πάφου αναφέρεται ο Επαφράς.

Την λύση πιστεύω πρέπει να την αναζητήσουμε στην ύπαρξη δύο αγίων με το ίδιο όνομα¹⁵⁷. Ο πρώτος θα είναι ο απόστολος Τυχικός (1^{ος} αιώνας) και ο δεύτερος ο επίσκοπος Νεαπόλεως Λεμεσού από τον 4^ο αιώνα και εξής. Μπορούμε μάλιστα να συμπεράνουμε ότι ίσως ο άγιος Τυχικός να ήταν και ο πρώτος ή από τους πρώτους επισκόπους της νεοδημιουργηθείσας πόλης Νεάπολις Λεμεσού τον τέταρτο με έβδομο αιώνα, μετά την σταδιακή αποδυνάμωση των άλλων δύο παραπλήσιων πόλεων Αμαθούντας και Κουρίου¹⁵⁸. Η άποψη μου είναι ότι η αναφορά ως «πρώτου επισκόπου Νεαπόλεως» ίσως να δημιούργησε την εντύπωση ότι ως πρώτο επίσκοπο αναφέρεται για τον απόστολο Τυχικό.

Από τα πιο πάνω φαίνεται ότι ο Τυχικός υπήρξε πρώτος επίσκοπος Νέας Πάφου (Νεάπολις Πάφου) – σημερινής Κάτω Πάφου και ο Επαφράς επίσκοπος Πάφου σήμερα Παλαιπάφου και Κούκλια, ονομασίες που είχαν οι δύο περιοχές την εποχή εκείνη¹⁵⁹. Την ίδια άποψη εκφράζουν και στα βιβλία τους οι Αλέκος Χατζηγιάνγκου¹⁶⁰ και Μιχαήλ Στυλιανίδης¹⁶¹. Αυτή η θεωρία δεν πρέπει να μας ξενίζει, ώστε να νομίζει κανείς ότι μπορεί να εστάλησαν δύο απόστολοι στην ίδια περιοχή. Έχοντας υπόψη τα δεδομένα της εποχής σύμφωνα με τα οποία η Νέα Πάφος

¹⁵⁴ Κ.Μ., τόμ. Δ', σ. 68- 81.

¹⁵⁵ Κ.Μ., τόμ. Ε', σ.177-194.

¹⁵⁶ Εορτοδρόμιον – Τυπικά ..., σ. 22-23.

¹⁵⁷ Παρόμοιες περιπτώσεις αγίων με το ίδιο όνομα οι οποίοι έζησαν διαφορετικές εποχές και τα ονόματα τους να συμψύρονται σε έναν άγιο υπάρχουν και αλλού, όπως ο άγιος Νικόλαος ο Μύρων, ο άγιος Τίμωνας στη Βάσα, ο άγιος Μνάσωνας στη Ποταμιού, ο άγιος Αυξίβιος Σόλων με το μαθητή του και άλλοι.

¹⁵⁸ Ιερομονάχου Σωφρονίου Γ. Μιχαηλίδη, *Ιστορία της Εκκλησίας της Λεμεσού (Επισκοπή Αμαθούντος – Κουρίου – Νεαπόλεως - Λεμεσού)*, έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού, Λεμεσός 2002, σ. 27-29.

¹⁵⁹ Εγκυκλοπαίδεια ΔΟΜΗ, Εκδόσεις «ΔΟΜΗ» Α.Ε., τόμ. 23, λήμμα: Πάφος, σ. 361.

¹⁶⁰ Αλέκος Χατζηγιάνγκου, *Μέσανα*, σ. 20.

¹⁶¹ Μιχαήλ Παν. Στυλιανίδη, *Ο απόστολος Τυχικός*, Λεμεσός 2014, σ. 36.

ήταν πρωτεύουσα του νησιού και άρα το μεγαλύτερο κέντρο της Κύπρου, ενώ η Παλαίπαφος συνέχιζε να αποτελεί την εποχή των αποστόλων μία από τις τρεις κυριότερες πόλεις της Κύπρου¹⁶². Θα χρειαζόταν λοιπόν να αποσταλούν στην περιοχή δύο απόστολοι, ένας για την Νέα Πάφο και ένας για την Παλαίπαφο.

Βέβαια οι απόστολοι, όπως γνωρίζουμε, δεν είχαν σταθερές περιοχές που διοικούσαν, ούτε - πολύ περισσότερο - είχε ακόμα διαμορφωθεί το μητροπολιτικό σύστημα διοικήσεως των περιοχών. Ο απόστολος Τυχικός αναφέρεται από τους συναξαριστές και ιστορικούς ως επίσκοπος Νεαπόλεως, επίσκοπος Πάφου, επίσκοπος Κολοφώνος της Ιωνίας, και από άλλους ως επίσκοπος Καρχηδόνας¹⁶³. Έτσι συμπεράνουμε ότι ο απόστολος Τυχικός θα είχε κάποιες πόλεις που έδρασε, ταυτόχρονα όμως θα είχε και (όπως όλοι οι απόστολοι), υπερόρια καθήκοντα σε όλη την Κύπρο και ανά την οικουμένη.

Ο απόστολος Τυχικός τιμάται στην Πάφο σε δύο κοινότητες. Στα Μέσανα όπου υπάρχει ναός αφιερωμένος στο όνομά του και μαρτυρείται από τις αρχαίες εικόνες του, τουλάχιστο τα τελευταία πεντακόσια χρόνια. Η παλαιότερη εικόνα του αποστόλου Τυχικού στα Μέσανα ανάγεται στον 16^ο αιώνα. Παράδοση στην κοινότητα και στις γύρω περιοχές αναφέρει ότι από τον χώρο εκείνο πέρασαν οι απόστολοι. Αιωνόβιες ελιές στα Μέσανα ονομάζονται «Αποστολικές» μαρτυρώντας έτσι την πιο πάνω θέση¹⁶⁴. Ίσως η έλευση των αποστόλων να συνέδεσε την εκκλησία με τον απόστολο Τυχικό ή ακόμα και ο ίδιος να πέρασε από εκεί. Τα Μέσανα όμως ως κοινότητα στον σημερινό χώρο είναι σχετικά πρόσφατη. Υπήρχαν όμως, όπως μας έδειξε η αρχαιολογική σκαπάνη, κάτοικοι στη γύρω περιοχή τα τελευταία τρεις χιλιάδες χρόνια. Η εκκλησία του αποστόλου Τυχικού είναι, εξ όσων γνωρίζουμε, η μοναδική εκκλησία στον κόσμο που λειτουργείται ως ενοριακός ναός και είναι αφιερωμένη στον απόστολο Τυχικό. Στα Μέσανα, πριν από το σημερινό ναό υπήρχε μικρός ναός αφιερωμένος στον απόστολο Τυχικό, χωρίς να γνωρίζουμε πότε

¹⁶² Franz Georg Maier, Οδηγός Παλαιπάφου (Κούκλια,) Πολιτιστικό ίδρυμα Τραπεζίης Κύπρου, Λευκωσία 2007, σ. 29.

¹⁶³ Ιωάννου Χάκκεττ, *Ιστορία της Όρθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου*, κατά μετάφρασιν και συμπλήρωσιν Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου, τόμ. Β', σ. 211.

¹⁶⁴ Οι αποστολικές ελιές είναι σαφώς διαφορετικές από τις λεγόμενες Φραγκοελιές οι οποίες μεταφέρθηκαν και φυτεύτηκαν στην Κύπρο κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας - Φραγκοκρατίας (1191-1489).

χτίστηκε. Στα τέλη του 19^{ου} αι. η εκκλησία ήταν μικρή και υπό κατάρρευση. Έτσι οι κάτοικοι έκτισαν στον ίδιο ακριβώς χώρο τη σημερινή εκκλησία, η οποία ανακατασκευάστηκε και αποπερατώθηκε το 1910.

Στη Λετύμπου, υπήρχε επίσης παλαιότερα ναός αφιερωμένος στον απόστολο Τυχικό. Ο ναός αυτός είναι στα σύνορα μεταξύ Λετύμπους και Καλλέπειας, με αποτέλεσμα να τον διεκδικούν και οι δύο κοινότητες¹⁶⁵. Σύμφωνα όμως με τα επίσημα σχέδια του κτηματολογίου ο ναός αυτός ανήκει στην κοινότητα της Λετύμπου. Ακριβής τοποθεσία για το πού βρισκόταν ο ναός δεν μπορεί να εξακριβωθεί. Σώζονται όμως στην περιοχή που σήμερα ονομάζεται «Άγιος Τυχικός» διασκορπισμένες πέτρες που φαίνεται ότι ήταν απομεινάρια αρχαίου κτίσματος εκκλησίας.

Εκτός από την Πάφο ο απόστολος Τυχικός τιμάται και στη Λεμεσό, στην Αγία Φύλα όπως προαναφέραμε, και τελευταία στα κτίρια της Μητροπόλεως Λεμεσού, όπου υπάρχει παρεκκλήσι αφιερωμένο στον άγιο Τυχικό, εφραπτόμενο στα βόρεια με τον μητροπολιτικό ναό. Στη Μητροπολιτική περιφέρεια Μόρφου τιμάται στη Γαλάτα, όπου υπήρχε και τώρα επανοικοδομήθηκε ο ναός του. Στον ίδιο χώρο υπάρχει μάλιστα και αρχαία εικόνα του (14^{ος} αιώνας) που εικονίζεται με τον Πρωτομάρτυρα Στέφανο¹⁶⁶ καθώς και στο Ναό του αγίου Σωζομένου(1514). Εικόνα του αγίου υπάρχει επίσης στον ναό του αγίου Ηρακλειδίου στη Μονή του αγίου Ιωάννου του Λαμπαδιστού (15ου αιώνας). Η αρχαιότερη αιογράφηση του αποστόλου Τυχικού βρίσκεται επίσης στη Μητροπολιτική περιφέρεια Μόρφου, στον ναό της Παναγίας της Ασίνου (1105/6), η οποία παρουσιάζει τον άγιο ως Ιεράρχη μέσα στο Ιερό Βήμα¹⁶⁷.

Η μνήμη του αποστόλου Τυχικού τιμάται από το ορθόδοξο αγιολόγιο στις 8 Δεκεμβρίου. Παλαιότερα φαίνεται ότι στα Μέσανα η τιμή του τοποθετούνταν στις 27 Δεκεμβρίου, πιθανότατα για να μη συμπίπτει εντός της νηστείας των Χριστουγέννων

¹⁶⁵ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, *Ιστορία της Εκκλησίας της Πάφου*, σ.214.

¹⁶⁶ Μακάριου Παπαχριστοφόρου, *Τυχικό τω αποστόλω*, Γαλάτα 2006, σ. 8.

¹⁶⁷ Βλ. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, Διομήδη Μυριανθεώς, *Ο ναός της Παναγίας της Ασίνου*, Οδηγοί Βυζαντινών Μνημείων της Κύπρου, Λευκωσία 2002, «Ο Άγιος Τυχικός, 1105/6. Ιερό βήμα, δυτικός τοίχος (4-4.1), σ. 17.

και για να γίνεται μεγάλη πανήγυρη¹⁶⁸. Ίσως βέβαια τη μνήμη του να τιμούσαν και αλλού κατά αυτήν την ημερομηνία που εορτάζεται και ο άγιος πρωτομάρτυς Στέφανος. Η αρχαία εικόνα του, που προαναφέραμε, και εικονίζεται με τον άγιο Στέφανο υπαγόρευε ίσως την ανάγκη της διπλής εορτής αγίων Τυχικού και Στεφάνου στις 27 Δεκεμβρίου, όπου και απεικονίζονται οι δύο μορφές σε μια εικόνα. Δεν αποκλείεται πάντως ο Στέφανος και ο Τυχικός να συνδέονταν μεταξύ τους δεν θα ήταν καθόλου άτυχος ο παραλληλισμός – αρχιδιάκονος ο Στέφανος – «διάκονος» (όπως επικαλείται από τον Απόστολο Παύλο¹⁶⁹) ο Τυχικός.

Αναφορά σε αρχαίο χειρόγραφο που περιέχει την ακολουθία του αποστόλου Τυχικού κάνει ο Χαράλαμπος Παπαδόπουλος¹⁷⁰. Το χειρόγραφο αυτό το οποίο βρισκόταν σε χρήση στον ιερό ναό του αποστόλου Τυχικού στα Μέσανα, φαίνεται να διασωζόταν μέχρι την έκδοση της Ακολουθίας του αποστόλου Τυχικού από τον Χαράλαμπο Παπαδόπουλο το 1912. Η ακολουθία του 1912 φαίνεται να συμπληρώνει κάποια ελλείποντα στοιχεία, καθώς και η προσθήκη ενός νεότερου απολυτίκιου, αυτό που ψάλλεται γενικά για αποστόλους. Η Ακολουθία του αποστόλου Τυχικού συμπεριελήφθη στα Κύπρια Μηναία, στον Δ' τόμο, του μηνός Δεκεμβρίου¹⁷¹.

*

2. Απόστολος Επαφράς

Ιδιαίτερη προβληματική παρουσιάζει ο επισκοπικός κατάλογος Πάφου και Πάφου Αρσινόης¹⁷². Σε αυτόν αναφέρεται ως πρώτος επίσκοπος Πάφου ο Επαφράς, για τον οποίο όμως έχουμε ελάχιστες, και σχεδόν καθόλου, πληροφορίες. Ο Επαφράς

¹⁶⁸ Χαράλ. Παπαδοπούλου, «Ακολουθία του αποστόλου Τυχικού», Τύποις *Φωνή της Κύπρου* Λευκωσία 1912, σ. 5-6.

¹⁶⁹ Εφ. 6,21-22. «Ίνα δε ειδήτε και υμείς τα κατ' εμέ, τι πράσσω, πάντα υμίν γνωρίσει Τυχικός ο αγαπητός αδελφός και πιστός διάκονος εν Κυρίω όν έπεμψα προς υμάς εις αυτό τοϋτο, ίνα γνώτε τα περί ημών και παρακαλέση τάς καρδίας υμών»

¹⁷⁰ Χαράλ. Παπαδοπούλου, ό.π., σ. 5-6.

¹⁷¹ *Κ.Μ.*, τόμ. Δ', σ. 68- 81.

¹⁷² Εορτοδρόμιον – Τυπικάί ..., σ. 22-23.

είναι σαφώς ξεχωριστό πρόσωπο από τον Επαφρόδιτο¹⁷³, έναν από τους Εβδομήκοντα Μαθητές του Χριστού¹⁷⁴.

Στην Καινή Διαθήκη έχουμε μόνο τρεις αναφορές: «τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ ἔστι καρποφορούμενον καὶ αὐξανόμενον καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρᾶ τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν, ὃς ἔστι πιστὸς ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν Πνεύματι». (Κολ.1,6-8), «ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐπαφρᾶς ὁ ἐξ ὑμῶν, δοῦλος Χριστοῦ, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στήτε τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ· μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει». (Κολ.4,12 -13) καὶ «Ἀσπάζεται σε Ἐπαφρᾶς ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Φιλ.1,23).

Το συναξάριο¹⁷⁵ του αγίου Αυξιβίου, επισκόπου Σόλων, αποτελεί και την κύρια πηγή για τον άγιο Επαφρά. Αυτό αναφέρει ότι ο άγιος τοποθετήθηκε ως πρώτος επίσκοπος Πάφου από τον αρχιεπίσκοπο Κύπρου Ηρακλείδιο, κατόπιν συστατικής επιστολής του αποστόλου Παύλου.

Ο Επαφράς δεν αναφέρεται από κανένα συναξαριστή και δεν υπάρχει ούτε ημέρα εορτασμού, ούτε εικόνα και ακολουθία του¹⁷⁶. Πολλοί προσπάθησαν να τον ταυτίσουν με τον Επαφρόδιτο, ο οποίος εορτάζει στις 8 Δεκεμβρίου μαζί με τον απόστολο Τυχικό και άλλους εκ των εβδομήκοντα αποστόλων.

*

3. Απόστολος Τίτος

Ο επίσκοπος Πάφου Τίτος αναφέρεται, σύμφωνα με τον Ι. Τσικνόπουλλο, ως δεύτερος επίσκοπος Πάφου μετά τον Επαφρά¹⁷⁷. Με βάση την ίδια πηγή ο Τίτος, μετά

¹⁷³ Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τόμ. ΙΒ', σ. 262-263.

¹⁷⁴ Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τόμ. Α', σ. 81-91.

¹⁷⁵ Κ.Μ., τόμ. Ε', σ.184.

¹⁷⁶ Τοιχογραφία του αγίου Επαφρά ιστορήθηκε τελευταία (1994) στον καθεδρικό ιερό ναό του αγίου Θεοδώρου στην Πάφο.

¹⁷⁷ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, ό.π., σ. 44.

το κήρυγμα του Παύλου στην Πάφο, έγινε χριστιανός μαζί με τον Ρωμαίο Ανθύπατο Σέργιο Παύλο και χειροτονήθηκε από τον απόστολο Παύλο ως διάκονος. Στη συνέχεια διαδέχθηκε τον Επαφρά στον επισκοπικό θρόνο της Πάφου ως δεύτερος επίσκοπος της πόλης αυτής. Σύμφωνα με την πιο πάνω πηγή, ο Τίτος είχε μαρτυρικό θάνατο.

Στους καταλόγους του Le Quien ο Τίτος φέρεται ως δεύτερος επίσκοπος Πάφου, μετά τον Επαφρά¹⁷⁸. Ο Τίτος είναι άγνωστος στους Συναξαριστές γι αυτό δεν έχουμε ούτε ημέρα εορτασμού του, ούτε ακολουθία ή εικόνα του.

*

4. Απόστολος Μνάσων

Ο άγιος Μνάσων συνδέεται με την Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου αφενός για την εδώ έλευσή του, μαζί με τον άγιο Ηρακλείδιο και τον άγιο Ρόδωνα¹⁷⁹, και αφετέρου για την ύπαρξη κατακόμβης και αρχαίου ναού του 4^{ου} αιώνα μΧ.¹⁸⁰ στην κοινότητα Ποταμιού, που βρίσκεται στα όρια της Μητροπόλεως Πάφου και φέρουν το όνομά του.

Για την έλευση και το ιεραποστολικό του ταξίδι μαζί με τον άγιο Ηρακλείδιο και τον άγιο Ρόδωνα θα γίνει μνεία στα αναφερόμενα για τον άγιο Ηρακλείδιο.

Θα πρέπει να αναφερθούμε όμως στη δράση του αγίου Μνάσωνα από την περιοχή της κοινότητας Ποταμιούς, όπου βρίσκεται και χώρος - κατακόμβη όπου διέμενε ο άγιος.

Η κατακόμβη του αγίου Μνάσωνος φαίνεται να υπήρξε μόνιμη, ή σωστότερα προσωρινή παραμονή του αγίου στον χώρο εκείνο, αφού ο άγιος και η δράση του περιελάμβανε ευρεία έκταση. Επίσης γνωρίζουμε ότι ο άγιος Μνάσωνας υπήρξε, μετά τον άγιο Ηρακλείδιο, δεύτερος επίσκοπος Ταμασού¹⁸¹. Έτσι, στην Ποταμιού θα παρέμεινε για κάποιο διάστημα, χωρίς όμως να γνωρίζουμε ακριβώς τον χρόνο, ίσως δε να αποτελούσε και προσωρινή βάση του, ξεκινώντας ιεραποστολικό έργο από εκεί

¹⁷⁸ Ιωάννου Χάκκεττ, ό.π., σ. 210.

¹⁷⁹ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, ό.π., σ. 37 - 39.

¹⁸⁰ Δημητρίου Χ. Καππαή, *Η Ποταμιού και τα Εκκλησιαστικά της Μνημεία*, ..., σ. 28-37.

¹⁸¹ Ό.π., σ. 30.

σε διάφορα μέρη. Μάλιστα τοπική παράδοση λέγει ότι δέχθηκε μεγάλη φιλοξενία από τους κατοίκους της Ποταμιούς, ώστε να αισθάνεται στον χώρο εκείνο ασφαλής και να τους ονομάσει «φίλους¹⁸²».

Στην Ποταμιού πάνω από την κατακόμβη του αγίου, κτίστηκε βυζαντινή εκκλησία τον τέταρτο αιώνα, η οποία βρίσκεται τώρα υπό επιδιόρθωση και αποκατάσταση, από το Τμήμα Αρχαιοτήτων. Στην ανψίδα μάλιστα του ιερού σώζεται τοιχογραφία του αγίου Μνάσωνα¹⁸³, αρκετά όμως κατεστραμμένη, ώστε να μη φαίνεται ευδιάκριτα το όνομα του αγίου. Οι κάτοικοι όμως της κοινότητας μαρτυρούν ότι εικόνιζε τον άγιο Μνάσωνα, πριν ο χρόνος και οι φυσικές φθορές την καταστρέψουν κατά το μεγαλύτερο μέρος της.

Μια εικόνα του 19^{ου} αιώνας, που βρίσκεται στην εκκλησία της αγίας Μαρίας στην Ποταμιού, εικονίζει τον άγιο Μνάσωνα ως Όσιο. Αυτό δημιουργεί κάποιο πρόβλημα, εφόσον γνωρίζουμε ότι ο άγιος Μνάσωνας έγινε αργότερα επίσκοπος και θα ήταν σωστό να εικονίζεται ως επίσκοπος ή ως απόστολος. Επίσης στην κατακόμβη υποδεικνύεται ο τάφος του αγίου Μνάσωνος, πράγμα απίθανο αν και δεν αποκλείεται, να μεταφέρθηκε δηλαδή το λείψανο του για ενταφιασμό στο χώρο εκείνο από την Ταμασό, στην οποία ο άγιος διετέλεσε επίσκοπος. Στην Ποταμιού σύμφωνα με τη μαρτυρία του Νεόφυτου Ροδινού ο οποίος κατάγεται από το χωριό αυτό, σωζόταν μέχρι και τον 17^ο αιώνα τεμάχιο του λειψάνου του αγίου Μνάσωνα¹⁸⁴.

Πιστεύουμε ότι, όπως και στην περίπτωση πολλών άλλων αγίων¹⁸⁵, κάποιος άλλος όσιος, ίσως μαθητής του αγίου Μνάσωνος ή και μετέπειτα ως ένας από τους επονομαζόμενους Αλαμάνους αγίους της Κύπρου¹⁸⁶ κατοίκησε στον ίδιο χώρο της Ποταμιούς, με το ίδιο όνομα του αγίου Μνάσωνα. Φαίνεται ότι στο μέρος αυτό υπήρξαν δύο ομώνυμοι άγιοι, ο άγιος Μνάσων ο μετέπειτα επίσκοπος Ταμασού και ο

¹⁸² Ο.π., σ. 31.

¹⁸³ Ο.π., σ. 34.

¹⁸⁴ Ο.π., σ. 32.

¹⁸⁵ Αναφορά γίνεται επίσης στον μαθητή του αγίου Αυξιβίου, Αυξιβιον που πήρε το όνομα του δασκάλου του. Ακολουθία Αυξιβίου επισκόπου Σόλων, 17 Φεβρουαρίου, Κύπρια Μηναία, τόμ. Α', σ.186.

¹⁸⁶ Δημητρίου Χ. Καππαή, *Οι επονομαζόμενοι «Αλαμάνοι» άγιοι της Κύπρου μέσα από τις πηγές και την τοπική παράδοση*, (Διδακτορική Διατριβή), έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού, Λεμεσός 2014, σ. 221-223.

όσιος Μνάσων ο οποίος ασκήτευε στον ίδιο χώρο όπου αγίασε προηγουμένως ο υπό εξέταση άγιός μας.

Μια άλλη αναφορά φέρεται να υποστηρίζει ότι πρόκειται όχι για τον άγιο Μνάσωνα, αλλά για τον άγιο Ιάσωνα. Η αναφορά αυτή δεν μπορεί εύκολα να στηριχθεί και μάλλον περιπλέκει περισσότερο τα πράγματα γύρω από τον άγιο.

Η Εκκλησία τιμά τη μνήμη του αγίου Μνάσωνα κάθε χρόνο στις 19 Οκτωβρίου καθώς και στις 28 Απριλίου, ημέρα μετακομιδής του ιερού λειψάνου του οσίου της Ποταμιούς¹⁸⁷.

Η μνήμη του τιμάται από την Εκκλησία μας κάθε χρόνο στις 19 Οκτωβρίου και ακολουθία του έχει εκδοθεί στα Κύπρια Μηναία¹⁸⁸.

*

5. Απόστολος Τίμων

Ο άγιος Τίμων τιμάται ιδιαίτερα στην κοινότητα Βάσας Κοιλανίου, που εμπίπτει στα όρια της Μητροπολιτικής Περιφέρειας Πάφου. Το όνομα του Αγίου Τίμονα συγκαταλέγεται ανάμεσα σ' αυτά των εβδομήκοντα αποστόλων¹⁸⁹ αλλά και ανάμεσα στους επτά διακόνους που εξέλεξαν οι απόστολοι¹⁹⁰. Στη Βάσα Κοιλανίου, και στα βορειοδυτικά της κοινότητας, σώζεται σπήλαιο που φέρει το όνομα του αποστόλου Τίμωνος. Παλαιά εικόνα του αγίου, του 16^{ου} αιώνα, που σώζεται στο μέρος αυτό εικονίζει τον άγιο ως απόστολο.

Ο άγιος Τίμωνας κατά μία άποψη¹⁹¹ υπήρξε συνοδός των αποστόλων στην Κύπρο και καταγόταν από την κώμη Λαμπάδα, στην περιοχή της Μόρφου. Οι απόστολοι τον βρήκαν, μαζί με τον Ρόδωνα στον Κορμακίτη, να υπηρετεί την ειδωλολατρική θρησκεία. Κατηγήθηκαν και οι δύο από τους Αποστόλους και βαπτίστηκαν Χριστιανοί. Στη συνέχεια ο Τίμωνας φαίνεται να κατέφυγε στην Βάσα

¹⁸⁷ Δημητρίου Χ. Καππαή, *Η Ποταμιού ...*, σ. 36.

¹⁸⁸ *Κ.Μ.*, τόμ. Β', σ. 239-253.

¹⁸⁹ Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τόμ. Α', σ. 81-91.

¹⁹⁰ Πράξ. 6, 1-7.

¹⁹¹ Δημητρίου Χ. Καππαή, *Άγιοι της Βάσας*, έκδοση ιερού ναού Παναγίας Ευαγγελισμού Βάσα Κοιλανίου, 2014, σ. 10-13.

Κοιλανίου, όπου σε ρωμαϊκό ταφικό μνημείο έζησε το υπόλοιπο της ζωής του και κοιμήθηκε οσιακά.

Σύμφωνα με μία άλλη άποψη, ο άγιος Τίμων θεωρείται και ως ένας από τους 300 Αλαμάνους αγίους της Κύπρου¹⁹². Υπήρχε και η άποψη ότι συνασκήτησε με τον όσιο Βαρνάβα τον «έν Βάση» σε παραπλήσιο σπήλαιο, το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα βορειοδυτικά της Βάσας Κοιλανίου. Η άποψη αυτή όμως απέχει πολύ από την πραγματικότητα αφού σύμφωνα με νεότερες έρευνες ο άγιος Τίμων έζησε τον πρώτο αιώνα και συνδέεται με τους Αποστόλους Βαρνάβα και Μάρκο καθώς επίσης και με τον άγιο Ρόδωνα¹⁹³.

Η μνήμη του αγίου Τίμονα εορτάζεται στις 28 Ιουλίου και υπάρχει ιδιαίτερη φυλλάδα της ακολουθίας του, η οποία εκδόθηκε τα τελευταία χρόνια από τον υμνογράφο Δρ. Χαραλάμπο Μ. Μπούσια¹⁹⁴.

*

6. Απόστολος Ηρακλείδιος

Ο άγιος Ηρακλείδιος μαζί με τους αγίους Μνάσωνα και Ρόδωνα φέρεται να είχαν μία ιεραποστολική περιοδεία στην Πάφο, περνώντας μέσα από κοινότητές της.

Ο λόγος της ιεραποστολικής τους δράσης ήταν μία εξέγερση¹⁹⁵ που σημειώθηκε στην Πάφο, η οποία προκλήθηκε πιθανώς από τον μάγο Ελύμα¹⁹⁶. Οι Ηρακλείδιος, Μνάσων και Ρόδωνας έσπευσαν στην Πάφο μετά από οδηγίες των αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα, μέσω επιστολής¹⁹⁷. Αφού ανέγνωσαν την επιστολή και προετοιμάστηκαν, τελώντας την Θεία Λειτουργία και κοινωνώντας των Αχράντων Μυστηρίων ξεκίνησαν το ταξίδι τους. Είχαν περάσει μέσα από κοινότητες της σημερινής Μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου όπως: Άρσος, Βάσα, Ποταμιού

¹⁹² Βλ. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, «Οι Αλαμάνοι άγιοι της Κύπρου», *A.B.*, ΙΣΤ' (1955), σ. 176-186.

¹⁹³ Περισσότερα για τον Άγιο παρουσιάζονται στο βιβλίο του Δημήτριου Χ. Καππαή, *Άγιοι της Βάσας*, σ. 10-13, στο οποίο καταγράφονται τα σημαντικότερα στοιχεία για τον Άγιο Τίμονα.

¹⁹⁴ Βλ. Χαράλαμπος Μ. Μπούσια, *Ακολουθία του Αγίου ενδόξου συνεργού Αποστόλων Τίμωνος του Κυπρίου*, Αθήνα 2012, σ. 19.

¹⁹⁵ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, *ό.π.*, σ. 37 - 38.

¹⁹⁶ Α. Παπαγεωργίου, *Ιερά Μητρόπολις Πάφου. Ιστορία και Τέχνη*, Λευκωσία 1996, σ. 17.

¹⁹⁷ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, *ό.π.*, σ. 37 - 38.

και Ανώγυρα. Στην κοινότητα Ποταμιού υπάρχει μάλιστα «κατακόμβη» και αρχαία εκκλησία σχετιζόμενη με τον άγιο Μνάσωνα. Στην κοινότητα Ανώγυρας διανυκτέρευσαν και εκεί ο άγιος Ηρακλείδιος θεράπευσε ένα τυφλό. Βλέποντας το θαύμα και ακούγοντας για την νέα διδασκαλία ο πρώην τυφλός και άλλοι δεκαπέντε άνδρες σύμφωνα με την παράδοση πίστεψαν και βαπτίστηκαν χριστιανοί.

Για τον άγιο Ηρακλείδιο μπορούμε να μάθουμε περισσότερα μέσα από το Βίο του Αγίου¹⁹⁸ ο οποίος εκδόθηκε από την ομώνυμη μονή του αλλά και από το βίο του που συμπεριελήφθη μέσα στα Κύπρια Μηναία¹⁹⁹. Σύμφωνα με αυτόν ήταν και αυτός Κύπριος στην καταγωγή, από την Λαμπαδού της Σολέας. Γνώρισε τον Χριστιανισμό από τους αποστόλους Παύλο, Βαρνάβα και Μάρκο, οι οποίοι τον κατήχησαν και τον βάπτισαν. Όταν επανήλθαν στην Κύπρο οι Απόστολοι Βαρνάβας και Μάρκος συνάντησαν και πάλι τον Ηρακλείδιο τον οποίον χειροτόνησαν επίσκοπο Ταμασού²⁰⁰.

Η μνήμη του αγίου Ηρακλειδίου τελείται την 17^η Σεπτεμβρίου εκάστου έτους. Ακολουθία του Αγίου Ηρακλειδίου έχει εκδοθεί και στα Κύπρια Μηναία²⁰¹.

*

7. Απόστολος Ρόδων

Ο άγιος Ρόδων φαίνεται να ταυτίζεται με τον δούλο ειδωλολατρικού ναού στην Παλαίπαφο²⁰². Οι απόστολοι Βαρνάβας και Μάρκος τον κατήχησαν και τον έκαναν χριστιανό κατά την δεύτερη Αποστολική τους περιοδεία. Μετά το μαρτυρικό θάνατο του Βαρνάβα στη Σαλαμίνα από τους Εβραίους, ο απόστολος Μάρκος με τη βοήθεια των αγίων Τίμωνος και Ρόδωνος ενταφίασαν το ιερό λείψανο του Βαρνάβα σε παρακείμενο σπήλαιο. Επειδή όμως τους καταδίωκαν οι Εβραίοι για να τους σκοτώσουν κατέφυγαν στους Λέδρους (σημ. Λευκωσία), και από εκεί στον Λιμνήτη των Σόλων. Ύστερα μεταβαίνουν μαζί με το Μάρκο στην Αλεξάνδρεια μέχρι το

¹⁹⁸ Βλ. *Ιερά Μονή Αγίου Ηρακλειδίου*, «Βίος και πολιτεία του οσίου πατρός Ηρακλειδίου (από τους Παρισινούς Κώδικες του ΙΓ' αιώνας 769-979)», σ. 46-73.

¹⁹⁹ Βλ. *Κ.Μ.*, τόμ. Α', σ. 59-60.

²⁰⁰ Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία ...*, σ. 44. *Εκκλησία Κύπρου, Μαρτύριο και Ζωή*, έκδ. Υ.Π.Π., Λευκωσία 2009, σ. 28.

²⁰¹ *Κ.Μ.*, τόμ. Α', σ. 51-66.

²⁰² Άντρου Παυλίδη, ό.π. σ. 63.

μαρτυρικό θάνατο του Ευαγγελιστή Μάρκου. Ακολούθως επιστρέφουν στην Κύπρο και συνεχίζουν το ιεραποστολικό τους έργο. Ο Ρόδων εγκαταστάθηκε στην Ταμασό κοντά στους αγίους Ηρακλείδιο και Μνάσωνα. Μετά το θάνατο των δύο επισκόπων ο Ρόδωνας ανέλαβε τον επισκοπικό θρόνο της Ταμασού συνεχίζοντας επάξια το έργο των προκατόχων του μέχρι το θάνατό του²⁰³.

*

²⁰³ *Εκκλησία Κύπρου, Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας της Κύπρου και των λοιπών Ορθοδόξων Εκκλησιών*, Λευκωσία 2014, σ. 56.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΙΜΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΤΟΥΣ (ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΙ ΤΟΠΟΙ)

Ιδιαίτερη αναφορά στους αποστόλους που πέρασαν και έδρασαν στην Πάφο κάναμε σε ξεχωριστά κεφάλαια της παρούσας εργασίας. Σε αυτό το κεφάλαιο θα κάνουμε μια απλή αναφορά σε όλα τα τοπωνύμια όπου φέρουν το όνομα κάποιου αποστόλου. Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει μόνο στους αποστόλους που δεν αναφερθήκαμε προηγουμένως για να αποφύγουμε επαναλήψεις.

Στην Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου υπήρξαν οι απόστολοι που έδρασαν, ίδρυσαν και στερέωσαν την Εκκλησία της Πάφου. Υπάρχουν όμως και άλλοι που απλά μια κοινότητα ή ενορία αφιέρωσε το ναό της σε ένα από του αποστόλους. Δεν έχουμε μαρτυρίες τον λόγο που αφιέρωσαν τον ναό τους σε έναν απόστολο, όμως σίγουρα δεν θα ήταν κάτι τυχαίο. Έτσι και εμείς θα ήταν παράλειψή μας να μην αναφερθούμε σε όλα αυτά τα τοπωνύμια, εκκλησίες και εξωκκλήσια που βρίσκονται εντός της Μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου.

Επίσης αναφορά θα κάνουμε και στις ιερές εικόνες ή ιερά λείψανα αγίων αποστόλων, τα οποία υπάρχουν εντός της Μητροπολιτικής μας περιφέρειας.

*

1. Άγιοι Απόστολοι

Εντός της κοινότητας Κάτω Πάχνας και σε μικρή απόσταση από την μεγάλη Εκκλησία του αποστόλου Παύλου, βρίσκεται ένα παρεκκλήσι προς τιμή των αγίων αποστόλων²⁰⁴. Αυτό προϋπήρχε από αγνώστου χρονολογίας το οποίο κατέρρευσε και επανοικοδομήθηκε πρόσφατα. Τα εγκαίνια του έγιναν στις 4 Ιουλίου 1998, από τον Μητροπολίτη Πάφου κ. Χρυσόστομο Β΄, μετέπειτα αρχιεπίσκοπο Κύπρου.

²⁰⁴ Περισσότερα για το παρεκκλήσι των αγίων Αποστόλων στην Πάχνα βλ. Δημητρίου Χ. Καππαή, *Θρησκευτικά μνημεία Πάχνας Λεμεσού, (Ναοί και Παρεκκλήσια)*, Λεμεσός 2012, σ. 32-34.

Η κοινότητα Πολεμίου είχε και αυτή εξωκλήσι – ιερά μονή αφιερωμένη στους Αγίους Αποστόλους τουλάχιστο από 11^ο – 12^ο αιώνα. Σήμερα υπάρχουν μόνο χαλάσματα στην περιοχή.

Στην κοινότητα Άρσος υπήρχε παλαιότερα παρεκκλήσι αφιερωμένο στους Αγίους Αποστόλους. Τα θεμέλιά του βρίσκονται σε δρόμο εντός του χωριού. Σήμερα υπάρχει μόνο ένα παρακείμενο προσκυνητάρι.

*

2. Απόστολος Παύλος

Στην Κάτω Πάφο, εντός του χώρου που καταλαμβάνει η αρχαία βασιλική της Παναγίας Χρυσοπολιτίσσης, υπάρχει μία στήλη – κίονας η οποία αναφέρεται ως «η στήλη του Απ. Παύλου». Πιστεύεται ότι εκεί δέθηκε ο απόστολος Παύλος και τιμωρήθηκε από τους Ιουδαίους κατοίκους της Πάφου με 39 ραβδισμούς, «τεσσαράκοντα παρά μίαν», όπως μας πληροφορεί ο ίδιος, χωρίς να αναφέρει βέβαια σε ποια περιοχή συνέβηκε αυτό²⁰⁵.

Ένας από τους μεγαλύτερους ναούς στην Πάφο είναι αυτός των αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα. Είναι σχετικά από τους νέους ναούς και ενορίες στην Πάφο. Η αποπεράτωσή του έγινε το 1972 και εγκαινιάστηκε στις 30 Οκτωβρίου 1977 από τον Πάφου Χρυσόστομο Α΄.

Ο κεντρικός ναός της Κάτω Πάχνας επίσης είναι αφιερωμένος στον απόστολο Παύλο²⁰⁶. Κτίστηκε για να ικανοποιήσει της ανάγκες της κοινότητας για μεγαλύτερο ναό από αυτόν της Παναγίας Καθολικής, που βρίσκεται ακριβώς δίπλα. Ο ναός αυτός αποπερατώθηκε το 1973 και εγκαινιάστηκε από τον Πάφου Χρυσόστομο Α΄ στις 4 Ιουλίου 1976.

Στην κοινότητα Αργάκα ο ενοριακός ναός είναι επίσης αφιερωμένος στους αποστόλους Πέτρο και Παύλο. Κτίστηκε το 1958 και τα εγκαίνια έγιναν από τον τότε μητροπολίτη Πάφου Χρυσόστομο Β΄ στις 2 Σεπτεμβρίου το 1979. Στην περιοχή υπάρχει ένα σπήλαιο από παλαιωτάτων χρόνων και λέγεται ότι συνδέεται με τους

²⁰⁵ Β΄ Κορ. 11,24.

²⁰⁶ Για το ναό αυτό βλ. Δημητρίου Χ. Καππαή, *Θρησκευτικά μνημεία...*, σ. 24-26.

αποστόλους ή τουλάχιστο με τον απόστολο Παύλο που ίσως να πέρασε από την περιοχή κατά την πρώτη Αποστολική Περιοδεία.

Στις κοινότητες Αμαργέτη και Πάνω Αρχιμανδρίτα αναφέρεται ότι υπήρχε ναός αφιερωμένος στον απόστολο Παύλο. Σε καμία από τις δύο κοινότητες, όμως, δεν μπορέσαμε να βρούμε περισσότερες πληροφορίες.

*

3. Απόστολος Βαρνάβας

Στην κοινότητα Βρέτσια υπήρχε παλαιότερα, πριν από το 1571 εκκλησία του αποστόλου Βαρνάβα. Η Τουρκοποίηση, όμως, του χωριού έφερε την ερήμωση της εκκλησίας αυτής που σήμερα δεν σώζεται.

Στην Πάφο όπως προαναφέραμε υπάρχει ενοριακός ναός αφιερωμένος στους αγίους αποστόλους Παύλο και Βαρνάβα. Σε κοντινή απόσταση από την Πάφο, στην κοινότητα Μεσόγη, κτίστηκε προσφάτως ναός αφιερωμένος στον απόστολο Βαρνάβα. Ο ναός αυτός είναι ενοριακός, αφού η ακριβώς απέναντι εκκλησία της Παναγίας Χρυσομεσογιώτισσας ήταν πλέον μικρή, για να χωρέσει την αύξηση του πληθυσμού της κοινότητας τα τελευταία χρόνια. Ο ναός ανεγέρθη το 1999 και τα εγκαίνια έγιναν στις 11 Ιουνίου 2000, με την ευκαιρία των εορτασμών των 2000 χρόνων από της γεννήσεως του Χριστού, στη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου.

*

4. Απόστολος Πέτρος

Για το ναό των αγίων αποστόλων Πέτρου και Παύλου στην κοινότητα Αργάκας έχουμε ήδη προαναφερθεί.

Στην Ακουρσό, μια μικρή κοινότητα πλησίον της Πέγειας, φαίνεται να υπήρχε παλαιότερα ναός του αποστόλου Πέτρου, χωρίς όμως να μπορέσουμε να βρούμε περισσότερες λεπτομέρειες.

Τελευταία, το 2015 ανεγέρθηκε ένα παρεκκλήσι στα όρια της ενορίας Παναγίας Παντανάσσης αφιερωμένο στον απόστολο Πέτρο και στην αγία Ελένη.

*

5. Απόστολος Μάρκος

Στην κοινότητα Γιόλου της Επαρχίας Πάφου έχει ανοικοδομηθεί πρόσφατα το (2011/12) παρεκκλήσιο του αποστόλου Μάρκου. Το παρεκκλήσιο αυτό βρίσκεται εντός της κοινότητας και χτίστηκε στην ίδια τοποθεσία όπου παλαιότερα μαρτυρείται ναός, αγνώστου χρονολογίας, αφιερωμένος στον απόστολο και ευαγγελιστή Μάρκο. Πρόσφατα μάλιστα ανακαλύφθηκε υπόγειο κτίσμα, το οποίο διερευνάται αν έχει σχέση με την Εκκλησία του αγίου Μάρκου. Από ό,τι φαίνεται και από μαρτυρίες, ίσως ο ναός αυτός να σχετιζόταν με τον απόστολο Μάρκο, ο οποίος είτε πέρασε από την περιοχή σε μια από τις περιοδείες του με τους άλλους αποστόλους, είτε συνδέθηκε ο τόπος αυτός με τον απόστολο με κάποιον άλλο τρόπο.

*

6. Απόστολος Τυχικός

Στην κοινότητα Μέσανα της Επαρχίας Πάφου ο ενοριακός ναός είναι αφιερωμένος στον απόστολο Τυχικό. Ο σημερινός ναός είναι ανοικοδομημένος πάνω από τα θεμέλια άλλου παλαιότερου ναού, αφιερωμένου στον ίδιο απόστολο. Υπάρχουν δύο αρχαίες εικόνες στον ίδιο ναό του αποστόλου Τυχικού. Η μία χρονολογείται στον 16^ο αιώνα και η άλλη στο 1830. Στα όρια μεταξύ Λετύμπους και Καλλέπειας επίσης φαίνεται, τόσο από τα χαλάσματα στην περιοχή όσο και από μαρτυρίες των κατοίκων της γύρω περιοχής, ότι υπήρχε ναός αφιερωμένος στον απόστολο Τυχικό.

*

7. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος

Στην κοινότητα Πραστεϊό, του διαμερίσματος Αυδήμου, βρίσκεται Ναός αφιερωμένος στον απόστολο και ευαγγελιστή Ιωάννη τον Θεολόγο. Ο ναός αυτός ανεγέρθη το 1905 και τα εγκαίνιά του έγιναν την 9^η Ιουλίου το 1944 από τον τότε Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο.

Στην Ανώγυρα επίσης υπήρχε παλαιότερα εκκλησία του αγίου Ιωάννου, που πιστεύεται από πολλούς ότι είναι του αγίου Ιωάννου του Θεολόγου. Αυτό που μας

οδηγεί σε πιο ασφαλή συμπεράσματα είναι ότι εορταζόταν την ημέρα τιμής του αγίου Ιωάννου του Θεολόγου (8 Μαΐου). Εκεί υπήρχαν χαλάσματα της εκκλησίας του μέχρι προσφάτως (2007), όπου μεταφέρθηκε στον ίδιο χώρο ένας προκατασκευασμένος μικρών διαστάσεων ναός. Στις 19 Μαΐου του 2007 έγιναν τα θυρανοίξια του νέου προκατασκευασμένου ναού από τον Πάφου Γεώργιο, για να λειτουργείται τις ημέρες που η εκκλησία μας τιμά τη μνήμη του αγίου.

Στα Κούκλια λέγεται ότι υπήρχε αρχαία μονή ή μετόχι αφιερωμένη στον απόστολο Ιωάννη τον Θεολόγο. Σήμερα δεν σώζεται τίποτα από αυτή αφού πάνω από τον τόπο της εκκλησίας πέρασε το κανάλι για τη μεταφορά νερού για άρδευση της περιοχής.

Σε μικρή απόσταση έξω και προς τα δυτικά της κοινότητας Παναγιά λίγα χαλάσματα και ένα μικρό προσκυνητάρι είναι τα μόνα που μαρτυρούν την ύπαρξη μικρού ναού αφιερωμένου στον άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο.

Η μνήμη του αποστόλου και ευαγγελιστή Ιωάννου του Θεολόγου τιμάται από την Εκκλησία μας δύο φορές τον χρόνο στις 8 Μαΐου, όπου υπάρχει και ακολουθία του και στα Κύπρια Μηναία²⁰⁷ καθώς και στις 26 Σεπτεμβρίου.

*

8. Απόστολος Λουκάς

Ναός του αποστόλου Λουκά βρίσκεται στα Κούκλια στην περιοχή όπου παλαιότερα υπήρξε η αρχαία Πάφος (Παλαίπαφος). Ο σημερινός ναός είναι κτίσμα του 1895 και ανακαινίστηκε το 1985, ενώ η εικόνα του αποστόλου Λουκά, που βρίσκεται στην εκκλησία του, είναι πρόσφατη. Υπήρχε, όμως, παλαιότερη, (του 18^{ου} αιώνα), η οποία είχε καταστραφεί εκτεταμένα από φωτιά και τώρα βρίσκεται στο Βυζαντινό Μουσείο της Μητρόπολης Πάφου. Στην πιο πάνω κοινότητα γίνεται κάθε χρόνο στις 18 Οκτωβρίου μια από τις μεγαλύτερες πανηγύρεις στην Πάφο.

Παρεκκλήσι του αποστόλου Λουκά υπάρχει και στην κοινότητα Δρούσια του διαμερίσματος Χρυσοχούς. Το παρεκκλήσι αυτό εγκαινιάστηκε από τον τότε

²⁰⁷ Κ.Μ., τόμ. Ζ', σ. 59-77.

επίσκοπο Αρσινόης και νυν Μητροπολίτη Πάφου Γεώργιο, στις 21 Σεπτεμβρίου 1996.

Στη Μελάνδρα, επίσης, φαίνεται να υπήρχε εκκλησία αφιερωμένη στον απόστολο Λουκά. Η εκκλησία πρέπει να ερημώθηκε μετά την τουρκοποίηση της κοινότητας, κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας στο νησί (1571-1878).

Στην κοινότητα Άγιος Θωμάς υπάρχει εκκλησία αφιερωμένη στους αποστόλους Λουκά και Θωμά, για την οποία θα γίνει ευρύτερα λόγος παρακάτω.

Η μνήμη του αποστόλου Λουκά εορτάζεται από την Εκκλησία μας κάθε χρόνο στις 18 Οκτωβρίου, Ακολουθία του Αγίου έχει εκδοθεί και στα Κύπρια Μηναία²⁰⁸.

*

9. Απόστολος Ανδρέας

Στον τόπο όπου παλιότερα έλαμψαν οι πόλεις Μάριον και Αρσινόη και σήμερα η Πόλις Χρυσοχούς τιμάται ιδιαίτερα ο απόστολος Ανδρέας. Ο κεντρικός ναός της κωμόπολης αυτής είναι αφιερωμένος στον Πρωτόκλιτο άγιο. Η εκκλησία της αγίας Κυριακής, που βρίσκεται εντός της κωμόπολης αυτής και λειτουργείται σήμερα ως παρεκκλήσι, ήταν μικρή για να χωρέσει το αυξανόμενο πληθυσμό. Έτσι ανεγέρθη ο νέος ναός του αποστόλου Ανδρέα. Η ανέγερσή του έγινε μεταξύ των ετών 1947 – 1959. Η πρώτη Θεία Λειτουργία έγινε το 1959 και τα εγκαίνια στις 23 Ιουνίου το 1967 από τον τότε Μητροπολίτη Πάφου Γεννάδιο. Κτίστηκε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της κωμοπόλεως που ολοένα και αυξανόταν.

Στην κοντινή σε απόσταση από την Πάφο κοινότητα Έμπα, βρίσκεται ο ναός του αποστόλου Ανδρέου. Ο ναός αυτός κτίστηκε δίπλα από την αρχαία εκκλησία της Παναγίας Χρυσελεύσης, όταν ο πληθυσμός της κοινότητας είχε αυξηθεί τα τελευταία χρόνια και δεν χωρούσε στην εκκλησία αυτή. Ο ναός ανεγέρθη το 1995 και τα εγκαίνια έγιναν στις 13 Οκτωβρίου του 1996 από τον Πάφου Χρυσόστομο Β΄.

Στην κοινότητα Πισσουρίου, της Μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου, τιμάται επίσης ο απόστολος Ανδρέας. Ο ναός της κοινότητας αυτής είναι αφιερωμένος στον απόστολο Ανδρέα. Το κτίσιμο του ναού αποπερατώθηκε το 1882 και τα εγκαίνια

²⁰⁸ Κ.Μ., τόμ. Β΄, σ. 223-238.

έγιναν στις 11 Νοεμβρίου το 1912 από τον μητροπολίτη Πάφου Ιάκωβο Ανζουλάτο. Στην κοινότητα αυτή εορτάζουν τον απόστολο Ανδρέα, εκτός από τις 30 Νοεμβρίου που είναι η μνήμη του, και την 20^η Σεπτεμβρίου. Την ημέρα αυτή γίνεται μια από τις μεγαλύτερες πανηγύρεις στην Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Η πανήγυρη αυτή ανάγεται σε παλαιά παράδοση, που είχε τις ρίζες της στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Δεν ξέρουμε ακριβώς τον λόγο της συγκεκριμένης ημερομηνίας που επιλέχθηκε να εορτάζεται ο άγιος. Η επικρατέστερη άποψη, όμως, είναι ότι ήθελαν οι κάτοικοι να ευχαριστήσουν τον Θεό και τον άγιο τους στο τέλος των αγροτικών εργασιών για την συγκομιδή των καρπών (θέρος – σταφύλια – χαρούπια κλπ). Από την άλλη δινόταν και η ευκαιρία των κατοίκων, εκτός της θρησκευτικής ευλάβειας, να διαθέσουν και τα προϊόντα και τους καρπούς τους κατά την πανήγυρη. Μια τέτοια δυνατότητα προσφερόταν καλύτερα στο τέλος του μήνα Σεπτεμβρίου και ήταν εντελώς απρόσφορη τη χειμερινή περίοδο (στις 30 Νοεμβρίου), όπου εορτάζεται η μνήμη του Αποστόλου Ανδρέου, η οποία παρεμπιπτόντως, συμπίπτει και μέσα στη νηστεία των Χριστουγέννων. Κάποιες παρόμοιες περιπτώσεις έχουμε και για άλλους αγίους, να μεταφέρεται δηλαδή η μνήμη τους σε μέρες που δεν υπάρχει νηστεία²⁰⁹.

Στην τοποθεσία Ανδρικός στην Κοινότητα Ομοδος εικάζεται ότι θα υπήρχε εκκλησία αφιερωμένη στον απόστολο Ανδρέα. Τίποτα, όμως, από τα σημερινά κατάλοιπα δεν μας δείχνουν την ακριβή τοποθεσία και με βεβαιότητα την ύπαρξή της.

*

10. Απόστολος Ιάκωβος ο Αδελφόθεος

Σε κοντινή απόσταση από την Πάφο, στην κοινότητα Κονιά, ο ναός είναι αφιερωμένος στον άγιο Ιάκωβο τον Αδελφόθεο. Στον ίδιο χώρο που βρίσκεται ο σημερινός ναός υπήρχε παλαιότερος, τον οποίο όμως δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε χρονικά. Μετά την καταστροφή του ναού κτίστηκε στη θέση του για μικρό χρονικό διάστημα μία λυόμενη εκκλησία και ακολούθως ο σημερινός

²⁰⁹ Παρόμοια περίπτωση γινόταν και σε άλλους ναούς όπως στα Μέσανα την οποία αναφέρει ο Χαράλαμπος Παπαδόπουλος να γιορτάζουν δηλαδή τον απόστολο Τυχικό στις 27 Δεκεμβρίου αντί στις 8 Δεκεμβρίου που είναι η μνήμη του. Βλ. Χαράλ. Παπαδοπούλου, «Ακολουθία του αποστόλου Τυχικού», σ. 5-6.

περικαλλής ναός. Ο ναός αυτός οικοδομήθηκε το 1980 και τα εγκαίνια έγιναν στις 23 Οκτωβρίου του 1981 από τον Μητροπολίτη Πάφου Χρυσόστομο Β΄.

Εντός της κοινότητας Ίνιας, προς τα νοτιοδυτικά, υπάρχουν δύο αρχαία ναυδρία του 11^{ου} – 12^{ου} αιώνα αφιερωμένα στον απόστολο Ιάκωβο τον Αδελφόθεο. Τα ναυδρία αυτά είναι κτισμένα κατά παράξενο τρόπο, ώστε να εφάπτονται μεταξύ τους το ένα πίσω από το άλλο. Οι κάτοικοι του χωριού λένε ότι το ένα ναυδριο, που βρίσκεται μπροστά λέγεται ότι είναι αφιερωμένο στον άγιο Ιάκωβο τον Αδελφόθεο και το πίσω είναι αφιερωμένο στον Χριστό. Πρόσφατα έγινε συντήρηση του πρώτου ναυδρίου, από το Τμήμα Αρχαιοτήτων. Από ό,τι φαίνεται τα εκκλησάκια αυτά θα αποτελούσαν τον ενοριακό ναό της κοινότητας, μέχρι τη μετακίνησή της προς τα βορειοδυτικά. Στη νέα εγκατάσταση της κοινότητας της Ίνιας, οικοδομήθηκε νέος ναός αφιερωμένος στην Παναγία Χρυσελεύσα. Οι δύο παλαιοί ναοί χρησιμοποιούνται σήμερα ως παρεκκλήσια.

Στη Λετύμπου, και μεταξύ Λετύμπου και Κούρδακα, υπήρχε παλαιότερα εκκλησία αφιερωμένη στον απόστολο Ιάκωβο τον Αδελφόθεο. Τώρα σώζονται κάποια ερείπια και οι κάτοικοι ανάβουν ανάμεσα στα χαλάσματα ένα κανδήλι στον άγιο. Πιστεύεται από τους κατοίκους της περιοχής ότι ο άγιος θεράπευε την ακοή λόγω της ηχητικής ομοιότητας του ονόματος Ι «άκω» βος και «ακο» ή.

*

11. Απόστολος Θωμάς

Η προσφυγική κοινότητα Άγιος Θωμάς, του διαμερίσματος Αυδήμου, όπως συνέβηκε σε πολλές τουρκοκυπριακές κοινότητες, κράτησαν τα χριστιανικά τους ονόματα και μετά της τουρκοποίησή τους κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας στην Κύπρο (1571-1878). Κατοικούσαν σε αυτά Χριστιανοί – Έλληνες, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εξισλαμιστούν κάτω από δύσκολους καιρούς και αφάνταστες πιέσεις. Οι μετέπειτα Λινοβάμβακοι (Χριστιανοί εξισλαμισμένοι που όμως διατηρούσαν την συνείδησή τους ως Έλληνες Ορθόδοξοι) διέσωσαν διαμέσου των αιώνων το όνομα του χωριού τους που ήταν Χριστιανικό. Έτσι ακριβώς συνέβη και με τον Άγιο Θωμά. Η εκκλησία του χωριού ήταν αφιερωμένη στον απόστολο

Θωμά²¹⁰, έναν εκ των δώδεκα μαθητών του Χριστού. Σήμερα, λίγο έξω από το χωριό, σώζονται ακόμα τα ερείπια της εκκλησίας αυτής, όπου η φθορά του χρόνου, η αχρησία στην οποία περιέπεσε κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας και οι καταστροφές, κυρίως από σεισμούς κατά την πάροδο των χρόνων, δεν βοήθησαν στο να κρατηθεί όρθια²¹¹.

Αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή στο νησί, το 1974, το κύμα προσφύγων οι οποίοι εκδιώχθηκαν από τις εστίες τους, βρήκαν καταφύγιο στις ελεύθερες περιοχές έφτασε έτσι και στον Άγιο Θωμά. Έτσι ανήγειραν ένα ναό πρόχειρης κατασκευής, για να εξυπηρετεί τις ανάγκες των προσφύγων προσωρινά, μέχρι την επάνοδό τους στις εστίες τους. Οι περισσότεροι πρόσφυγες του Αγίου Θωμά έχουν την καταγωγή τους από την κατεχόμενη σήμερα κοινότητα Επτακώμη της Καρπασίας. Έτσι μετέφεραν τη μνήμη του αγίου της κοινότητάς τους, αποστόλου Λουκά, στην προσωρινή διαμονή τους στον Άγιο Θωμά. Έδωσαν επομένως το όνομα της εκκλησίας αυτής στους αποστόλους Λουκά, πολιούχο άγιο της Επτακώμης, και Θωμά, αγίου της κοινότητας αυτής από αρχαιοτάτων χρόνων.

Στην Κάτω Πάχνα φαίνεται ότι υπήρχε ναός του αποστόλου Θωμά. Σήμερα όμως δεν σώζετε τίποτα από αυτόν.

Στη Δορά υπήρχε παλαιότερα ναός του αποστόλου Θωμά. Σήμερα διασώζεται απλά η ονομασία της περιοχής με το όνομα του αποστόλου Θωμά. Η περιοχή που βρισκόταν ο ναός του αποστόλου Θωμά είναι εντός ή πλησίον του σημερινού κοιμητηρίου της κοινότητας.

*

12. Απόστολος Μνάσων

Στην κοινότητα Ποταμιού της επαρχίας Λεμεσού και Μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου υπάρχει όπως έχει αναφερθεί κατ' επανάληψη «κατακόμβη» και

²¹⁰ Κατά μία άλλη πιο σωστή άποψη εδώ δεν πρόκειται για τον απόστολο Θωμά έναν εκ των δώδεκα μαθητών του Χριστού αλλά για έναν εκ των Αλαμάνων οσίων με το όνομα Θωμάς. βλ. Δημητρίου Χ. Καππαή, *Οι επονομαζόμενοι Αλαμάνοι...*, σ. 223, και Βλασίου Μοναχού Σταυροβουνιώτου, Πατερικόν της Νήσου Κύπρου, ³Θεσσαλονίκη 1999, σ.141.

²¹¹ Για τον ερειπωμένο ναό του Αγίου βλ. Δημητρίου Χ. Καππαή, *Οι επονομαζόμενοι Αλαμάνοι...*, σ. 223.

αρχαία βασιλική, αφιερωμένες στον άγιο Μνάσωνα. Στην ίδια κοινότητα σώζεται παλαιά εικόνα του 19^{ου} αιώνα στην οποία ο άγιος εικονίζεται ως μοναχός, καθώς και τεμάχιο από το ιερό λείψανο του αγίου.

*

13. Απόστολος Τίμων

Ο απόστολος Τίμων, ένας από τους Εβδομήκοντα αποστόλους (ή ένας από τους μαθητές και ακόλοθους των Αποστόλων Βαρνάβα και Μάρκου), φαίνεται να έζησε στην περιοχή της Βάσας Κοιλανίου. Εκεί υπάρχει το σπήλαιό του στο οποίο τελείται κάθε χρόνο, στις 28 Ιουλίου, Θεία Λειτουργία στη μνήμη του. Στην Βάσα η αρχαιότερη εικόνα του αγίου Τίμωνα είναι του 16^{ου} αιώνα. Για τον άγιο Τίμωνα έχουμε ήδη αναφερθεί εκτενέστερα σε προηγούμενο κεφάλαιο αυτής της εργασίας.

*

14. Απόστολος Φίλιππος

Στην κοινότητα Άρσος τιμάται ιδιαίτερα ο απόστολος Φίλιππος, ένας εκ των δώδεκα μαθητών του Χριστού. Ο κεντρικός ναός της κοινότητας είναι αφιερωμένος σε αυτόν. Παλαιότερα φυλασσόταν σε αυτόν η τίμια κάρα του αποστόλου Φιλίππου που είχε μεταφερθεί στην Κύπρο²¹², μέχρι που μεταφέρθηκε στη Μονή του Τιμίου Σταυρού στην Κοινότητα Όμοδος για προστασία. Σήμερα φυλάσσονται σε αργυρή λειψανοθήκη το χέρι και άλλα τεμάχια των λειψάνων του Αποστόλου. Δεν είναι γνωστό πότε οικοδομήθηκε η σημερινή εκκλησία του αποστόλου Φιλίππου, στο Άρσος. Από το τέμπλο, όμως, διασώζεται η χρονολογία 1862²¹³. Επομένως ο ναός είναι κτίσμα αυτής της εποχής ή ακόμα παλαιότερος. Η μεγάλη προσκληνυματική εικόνα του αποστόλου Φιλίππου που βρίσκεται στον ναό του, είναι έργο του 13^{ου} αιώνα.

²¹² Ακολουθία της μετακομιδής των Ιερών Λειψάνων του αποστόλου Φιλίππου βρίσκεται στα Κύπρια Μηναία Μην Ιούλιος 31, τομ. Θ', σ. 184-211.

²¹³ Κ. Γερασίμου – Κ. Παπαϊωακείμ, *Ο άγιος Φίλιππος, η μεγάλη εικόνα του αγίου εις το Άρσος (13^{ου} αιώνα)*, Λάρνακα Κύπρος 1997, σ. 12-13.

Στο Όμοδος υπάρχει σήμερα η κάρα του αποστόλου Φιλίππου η οποία μεταφέρθηκε εκεί από το Άρσος μεταξύ των ετών 1773-1780 για ασφάλεια²¹⁴. Ο άγιος Πανάρετος επίσκοπος Πάφου (1767-1790) είχε ο ίδιος δωρίσει τη θήκη, για να φυλάσσεται μέσα η κάρα του αποστόλου. Ο άγιος Πανάρετος επίσης δώρισε και εικόνα του αποστόλου Φιλίππου (1773), στην οποία, κάτω αριστερά, εικονίζεται ο ίδιος ο άγιος Πανάρετος, ως δωρητής της εικόνας αυτής.

Στην περιοχή μεταξύ Ομόδους και Αγίου Νικολάου του διαμερίσματος Κελοκεδάρων σώζεται το καθολικό παλαιάς μονής με το όνομα Πέντε Λιθάρια. Ο ναός της Μονής ήταν αφιερωμένος στον Τίμιο Πρόδρομο. Με τη μεταφορά, όμως, της εικόνας του αποστόλου Φιλίππου, που είχε δωρίσει ο άγιος Πανάρετος επίσκοπος Πάφου (1767-1790) σε αυτή, η μονή μετονομάστηκε εις Μονή του αποστόλου Φιλίππου²¹⁵.

Η μνήμη του αποστόλου Φιλίππου τιμάται στην Κύπρο, εκτός από τις 14 Νοεμβρίου που είναι η μνήμη του και στις 31 Ιουλίου ημέρα μετακομιδής εις Κύπρο λειψάνων του αποστόλου Φιλίππου. Ακολουθίες τόσο για την ημέρα μνήμης του όσο και για την ημέρα μετακομιδής εις την Κύπρο λειψάνων του έχουν εκδοθεί στα Κύπρια Μηναία²¹⁶.

*

15. Απόστολος Φιλήμων

Σε τοποθεσία παρά το παλαιό Λιβάδι του διαμερίσματος Χρυσοχούς υπήρχε παλαιότερα ναός ή μονή αφιερωμένη στον απόστολο Φιλήμονα. Σήμερα σώζονται μόνο τα θεμέλια και είναι άγνωστο πως ο απόστολος Φιλήμων σχετίζεται με την περιοχή. Στα θεμέλια του συγκροτήματος δείχνει ότι υπήρχαν και άλλα προσκτίσματα στην περιοχή, που μας κάνουν να συμπεράνουμε ότι επρόκειτο για μονή ή μετόχι. Στην ίδια περιοχή βρέθηκαν αγαματίδια και άλλα ειδωλολατρικά αντικείμενα που δείχνουν ότι πιθανώς ο ναός του αγίου Φιλήμονα είχε χτιστεί πάνω σε αρχαίο

²¹⁴ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, ό.π., σ.252.

²¹⁵ Ό.π. σ. 252-253.

²¹⁶ Κ.Μ., τομ. Γ', σ.115-132 και τόμ. Θ', σ. 184-211.

ειδωλολατρικό ναό. Η μόνη αναφορά, που βρίσκουμε για τον άγιο Φιλήμονα είναι αυτή που καταγράφεται από τον Ι. Τσικνόπουλο²¹⁷ και σε αυτή η αναφορά γίνεται απλώς ονομαστικά.

Οι κάτοικοι του χωριού Λιβάδι το 1952 μετακινήθηκαν από τους Άγγλους αποικιοκράτες, άλλοι στην περιοχή Μόρφου, όπου δημιουργήθηκε το Νέο Λιβάδι Μόρφου και άλλοι στην Αγία Μαρίνα Χρυσοχούς. Δεν ξέρουμε βέβαια αν ο ναός του αγίου Φιλήμονα σωζόταν και σε πια κατάσταση προ του 1952. Η κεντρική εκκλησία του αγίου Γεωργίου στο χωριό Λιβάδι πάντως σώζεται μέχρι τις μέρες μας και λειτουργείται ως εξωκλήσι της Αγίας Μαρίνας Χρυσοχούς.

*

16. Αγία Μαριάμη

Στο Άρσος εκτός από τη μεγάλη εκκλησία του αποστόλου Φιλίππου έχουμε και ένα μικρό παρεκκλήσι αφιερωμένο στην αγία Μαριάμη, αδερφή του αποστόλου Φιλίππου. Το παρεκκλήσι αυτό είναι εφραπτόμενο του κεντρικού μεγάλου ναού του αποστόλου Φιλίππου, το οποίο λειτουργεί κυρίως ως Βυζαντινό Μουσείο – Εικονοσκευοφυλάκιον.

Η Εκκλησία μας τιμά την αγία Μαριάμη αδερφή του αποστόλου Φιλίππου κάθε χρόνο στις 17 Φεβρουαρίου και ιδιαίτερη ακολουθία της Αγίας έχει εκδοθεί και ευρίσκεται στα Κύπρια Μηναία²¹⁸.

*

²¹⁷ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, ό.π., σ.214.

²¹⁸ Κ.Μ., τόμ. Ε΄, σ. 164-176.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΘΡΥΛΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Υπάρχουν πολλές παραδόσεις κατά τόπους που πολλές φορές υπερβάλλουν στη φαντασία και στις περισσότερες περιπτώσεις είναι ιστορικά αστήρικτες. Αυτές δεν γίνονται ευρύτερα αποδεκτές από την Εκκλησία, αλλά ούτε και καταδικάζονται τελείως. Έρχονται να συμπληρώσουν ιστορικά κενά που ο λαός έπλασε μέσα από τη φαντασία του, στηριζόμενος από κάποιο ιστορικό γεγονός ή αναφορά. Κρύβονται πίσω από τις παραδόσεις αυτές κάποια ηθικά διδάγματα και αυτοί που τις έπλασαν είχαν κατά βάθος ένα τέτοιο σκοπό, να περάσουν δηλαδή κάποιο μήνυμα. Το ίδιο συμβαίνει και σε πολλούς βίους αγίων που ενέχουν το στοιχείο της υπερβολής. Ο αναγνώστης δεν πρέπει να νιώθει ξεγελασμένος, αφού ο συγγραφέας παρεμβαίνει στο επίπεδο της μορφής και όχι του περιεχομένου του κειμένου. Μας μεταφέρουν σε μια κεκρυμμένη αλήθεια από μια ιστορική αφήγηση, με σκοπό να οικοδομηθούν παιδαγωγικά οι πιστοί από ένα ηθικό δίδαγμα²¹⁹. Βλέποντας κανείς τα κείμενα αυτά με αυτό τον τρόπο τους θρύλους και τις παραδόσεις του απλού λαού, οικοδομείται, αν θελήσει, μέσα από το επίπεδο της υπερβολής, να αναχθεί στο επίπεδο του ηθικού διδάγματος.

Έχοντας υπόψη τα πιο πάνω θα ήταν παράληψή μας αν δεν αναφέραμε τους θρύλους ή τις παραδόσεις που ο απλός λαός συνέδεσε με τους αποστόλους και την εδώ έλευσή τους. Γι' αυτό τα παραθέτουμε ως μέρος της εργασίας μας.

*

1. Η στήλη του αποστόλου Παύλου στην Κάτω Πάφο

Στην Κάτω Πάφο υπάρχει, όπως είδαμε ένας κίονας στον χώρο της αγίας Κυριακής ή της Παναγίας Χρυσοπολίτισσας. Εκεί από τη βυζαντινή εποχή ήταν

²¹⁹ Δημητρίου Τσάμη, *Αγιολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, [εκδόσεις Πουρναρά], Θεσσαλονίκη 2006, σ. 29-30.

κτισμένος επτάκλιτος ναός με πολλά προσκτίσματα και βοηθητικούς χώρους και υπήρξε ίσως η μεγαλύτερη βασιλική στην Κύπρο. Σύμφωνα με τη σύγχρονη παράδοση, ο κίονας που υπάρχει εκεί μαρτυρεί ότι εκεί δέθηκε ο απόστολος Παύλος και ραβδίστηκε (τεσσαράκοντα παρά μία).

Όμως η υπόθεση της κακοποιήσεως των αποστόλων²²⁰ και δη του αποστόλου Παύλου, με στήλη μάλιστα η οποία φέρει το όνομά του²²¹, φαίνεται να είναι αστήριχτη για τρεις βασικούς λόγους:

α. Η στήλη η οποία υπάρχει σήμερα, όπου λέγεται ότι δέθηκε ο απόστολος Παύλος και ραβδίστηκε «τεσσαράκοντα παρά μίαν»²²² υπήρχε προ των ανασκαφών που έγιναν πρόσφατα και ήταν ο μοναδικός κίονας που φαινόταν πάνω από το έδαφος. Αυτό ίσως οδήγησε πολλούς να πιστέψουν ότι επρόκειτο για στήλη του αποστόλου Παύλου. Μετά τις ανασκαφές φάνηκε ότι αυτός ο κίονας είναι πανομοιότυπος με τους υπόλοιπους που συναποτελούσαν αρχαία επτάκλιτη βασιλική της Παναγίας Χρυσοπολίτισσας η οποία χτίστηκε τον 4^ο αιώνα και όχι στήλη του αποστόλου Παύλου. Επομένως ο απόστολος Παύλος δεν μπορεί να δέθηκε σε μια στήλη –κίονα ο οποίος χρησιμοποιήθηκε στον ναό αιώνες μετά.

β. Όταν η Πάφος δέχθηκε τον Χριστιανισμό δια μέσου του Ρωμαίου Ανθύπατου Σεργίου Παύλου²²³, αυτό όχι μόνο δεν θα εμπόδιζε πολλούς άλλους να ακολουθήσουν τον ίδιο, αλλά, πολύ περισσότερο, θα εμπόδιζε τον οποιονδήποτε να πράξει κάτι εναντίον του Παύλου και των άλλων δύο αποστόλων²²⁴. Οι απόστολοι θα ήταν υπό την προστασία του Ρωμαίου Διοικητή.

γ. Η Πάφος ήταν υπό Ρωμαϊκή διοίκηση τότε, επομένως οι Ιουδαίοι δεν είχαν κανένα δικαίωμα και εξουσία να χτυπήσουν τον Παύλο. Την εξουσία την είχαν μόνο οι διοικητές της πόλης που ήταν οι Ρωμαίοι. Το ότι ο Παύλος ήταν και Ρωμαίος πολίτης²²⁵ και στην αναφορά και μόνο αυτή έκανε τον χιλιάρχο του Ρωμαϊκού στρατού στην Ασία, να φοβηθεί γιατί τον είχε δέσει προηγουμένως «χιλιάρχος δέ

²²⁰ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, *Ιστορία...*, σ. 31.

²²¹ Πίνακας 2.

²²² Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, *ό.π.*, σ. 32

²²³ Πράξ. 13,12

²²⁴ Εορτοδρόμιον – Τυπικάί ..., σ. 12-13.

²²⁵ Πράξ. 22,26 - 29.

έφοβήθη ἐπιγνούς ὅτι Ρωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς»²²⁶. Πως οἱ Ἰουδαῖοι τὸλμησαν νὰ χτυπήσουν τὸν Παῦλο;

Υπάρχει βέβαια ἀγιογραφικὴ στήριξη τοῦ γεγονότος «ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον»²²⁷, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρονται οἱ περιοχές ὅπου ὁ Παῦλος δέχθηκε αὐτὴ τὴν κακοποίηση. Το ἀν ἡ Πάφος ἦταν μία ἀπὸ τὶς πέντε φορές, σίγουρα αὐτὸ θὰ προηγείτο τῆς συνάντησης με τὸν Ρωμαῖο Ἀνθύπατο καὶ θὰ ἦταν ὅπως καὶ ἀγιογραφικά ὁ Παῦλος τὸ ἐξιστορεῖ, ἀπὸ Ἰουδαίους²²⁸. Αὐτὸ ὅμως στερεῖται ἱστορικότητας καὶ πηγῶν που νὰ ἀναφέρουν κάτι τέτοιο γιὰ τὴν Πάφο.

Τὸ ὅτι Μεσαιωνικοὶ περιηγητὲς δὲν κάνουν καμιά μνεία γιὰ στήλη ἢ κίονα στὴν περιοχή ἐρχεται νὰ ἀναιρέσει ὅλη τὴν πιο πάνω θεωρία²²⁹. Πιστεύουμε ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ τῆς στήλης καὶ τῆς κακοποίησης τοῦ Παύλου στὴν Πάφο εἶναι τῆς ἐποχῆς μας χωρὶς ἱστορικὴ τεκμηρίωση καὶ κριτικὴ.

*

2. Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ «Ἀποστολικές ἐλιές»

Ἡ Κύπρος ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἦταν γνωστὴ ὡς τόπος πλούσιος σὲ ελαιόδεντρα καὶ ελαιόλαδο. Ἡ ἐλιά εἶναι ἀνθεκτικὴ, ἰδιαίτερα σὲ ἀνομβρίες καὶ ἔχει μεγάλη διάρκεια ζωῆς. Στὴν Κύπρο εἶναι πάντοτε συχνό τὸ φαινόμενο. Παρατηρεῖται δηλαδή στὴν Κύπρο νὰ ὑπάρχουν πολλές αἰωνόβιες ἐλιές. Πολλές ἀπὸ αὐτές ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους στὴν περίοδο τῆ Φραγκοκρατίας στὴν Κύπρο (1191-1489), ὅπου οἱ κατακτητὲς μετέφεραν ἐλιές καὶ φύτεψαν σὲ ὅλο τὸ νησί. Αὐτές ἀποκαλοῦνται σήμερα «Φραγκοελιές». Παράλληλα με τὶς Φραγκοελιές ὑπάρχουν καὶ οἱ «ἀποστολικές» ἐλιές, οἱ ὁποῖες πήραν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τοὺς ἀγίους ἀποστόλους που πέρασαν ἀπὸ τὸ νησί. Οἱ ἀποστολικές ἐλιές σύμφωνα με τοπικὲς παραδόσεις

²²⁶ Πράξ. 22,29.

²²⁷ Β Κορ. 11,24.

²²⁸ Εορτοδρόμιον – Τυπικαὶ Διατάξεις..., σ. 12-13

²²⁹ Βλ. ἐπεξηγηματικὴ πινακίδα στὴ «Στήλη τοῦ ἀποστόλου Παύλου» στὴν Κάτω Πάφο, Παρὰ τὴν ἀγία Κυριακὴ.

βλάβστησαν από τις ελιές που φύτρωσαν αφού έφαγαν οι απόστολοι, ρίχνοντας τα κουκούτσια στο έδαφος.

Αποστολικές ελιές αλλά και τοπική παράδοση διασώζουν ότι οι απόστολοι πέρασαν και μεταξύ άλλων από τα χωριά Μέσανα και Σαλαμιού²³⁰. Σε αυτά τα χωριά διασώζονται αιωνόβιες ελιές, με μεγάλες κουφάλες, οι οποίες ονομάζονται «αποστολικές» για τους λόγους που προαναφέραμε.

Άλλη παράδοση αναφέρει ότι από πολλά μέρη που περνούσαν οι απόστολοι, οι κάτοικοι τους υποδέχονταν με το «ωσαννά». Ένα τέτοιο χωριό ήταν και τα Μέσανα. Σύμφωνα με την παράδοση, οι απόστολοι είπαν να πάμε ξανά στον τόπο που μας υποδέχθηκαν με το «ωσαννά» έτσι από το «ωσαννά» έμεινε η ονομασία Μέσανα.

*

3. Για τον απόστολο Τυχικό

Τοπική παράδοση αναφέρει για τον απόστολο Τυχικό τα εξής: « Μητέρες ετοιμάζαν τα παιδάκια των να τα πάρουν εις τον Χριστόν να τα ευλογήσει. Είδε την ετοιμασίαν εκείνην η μητέρα του Τυχικού, άτεκνος τότε, και επόθησε να έχει και αυτή παιδί, για να το ευλογούσε ο Χριστός. Επήρε μια άσπρη μεγάλη πέτρα μακρουλή, την τύλιξε σε πανιά για να δείχνει πως είναι παιδάκι, και παρουσιάστηκε κι αυτή στον Χριστό μαζί με τις άλλες μητέρες. Θαύμα μεγάλο έγινε τότε: Όταν Ο Ιησούς έδωκε την ευλογία Του, η πέτρα ζωντάνεψε και έγινε παιδάκι, ο Τυχικός αυτός και αφοσιώθηκε στο έργο Εκείνου ο οποίος του έδωκε τη ζωή²³¹».

Η πιο πάνω τοπική παράδοση θα είχε αφορμή το αγιογραφικό χωρίο που αναφέρει ότι ο Χριστός, παρότρυνε αυτούς που εμπόδιζαν τα παιδιά να πάνε προς Αυτόν να τα αφήσουν να πάνε κοντά Του, «άφετε τὰ παιδιά καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔλθειν πρὸς με²³²». Μέσα από αυτό προσπάθησε η λαϊκή παράδοση να συμπληρώσει τα του βίου του αποστόλου Τυχικού, δίνοντας και κάποια εξήγηση για το όνομα «Τυχικός». Έτσι μερικοί λένε από την τύχη που είχε η γυναίκα να αποκτήσει παιδί με

²³⁰ Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, *Εκκλησία Κύπρου Μαρτύριο και Ζωή*, Γ Γυμνασίου, Β' Έκδοση, 2000, σ.14.

²³¹ Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου, ό.π., σ. 190-191.

²³² Ματθ.19,14.

αυτό το θαυμαστό τρόπο. Άλλοι από το «τοιχος» από όπου πήρε η γυναίκα την πέτρα, αφού πολλοί αγνοούσαν το πώς γράφεται το Τυχικός και αυτό πέρασε ακόμα και στην εικονογραφία, ώστε να γράφουν το «Τυχικός» με γιώτα (ι) άλλοι με ήτα (η) και άλλοι με όμικρον - ιώτα (οι), αφού πολλοί βυζαντινοί αγιογράφοι δεν ήξεραν γράμματα.

*

4. Για τον απόστολο και ευαγγελιστή Λουκά

Ο απόστολος Λουκάς είναι ένας από τους εβδομήκοντα μαθητές του Χριστού. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο Λουκάς είναι ο μοναδικός που αναφέρεται στην Καινή Διαθήκη για τους εβδομήκοντα μαθητές του Χριστού, τους οποίους όμως δεν κατονομάζει. Έρχεται η ιερά παράδοση και τα εκκλησιαστικά κείμενα²³³ να συμπληρώσουν αυτό το κενό, κατονομάζοντας τους εβδομήκοντα μαθητές.

Ο απόστολος Λουκάς μέσα από προφορικές παραδόσεις φέρεται να ήρθε στην Κύπρο μαζί με τους αποστόλους, χωρίς να αναφέρεται αν ήταν στην πρώτη ή δεύτερη αποστολική περιοδεία. Τοπική παράδοση στην Παλαίπαφο, τα σημερινά Κούκλια, αναφέρει ότι πέρασαν οι απόστολοι και στο σπίτι όπου φιλοξενήθηκαν ανεγέρθη αργότερα ναός αφιερωμένος στον απόστολο και ευαγγελιστή Λουκά. Η πανηγυρη του αποστόλου Λουκά στα Κούκλια κάθε χρόνο στις 18 Οκτωβρίου είναι από τις μεγαλύτερες πανηγύρεις στην Πάφο, όπου συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου.

Στα Κούκλια κατοικούσαν μέχρι το 1974 και Τουρκοκύπριοι, οι οποίοι φαίνεται να ευλαβούνταν τον απόστολο Λουκά. Βλέποντας να απεικονίζεται στην εικόνα με το γνωστό σύμβολο του βοδιού, πίστευαν ότι θεραπεύει τα βόδια. Όταν λοιπόν ένα από τα βόδια τους ήταν άρρωστο, το έφεραν και έκαναν κύκλο γύρω από την εκκλησία για να θεραπευθεί. Φαίνεται πως αυτή η πρακτική μαζί με την πίστη, έστω των αλλόδοξων μουσουλμάνων, ήταν επιτυχής χάρη και στη θαυματουργική συμβολή του αποστόλου Λουκά.

Για τον απόστολο Λουκά στα Κούκλια λέγεται ότι όταν πέρασαν οι απόστολοι από την Παλαίπαφο – Κούκλια υπήρχε ένας μάγος στο ναό της θεάς Αφροδίτης. Αυτός ο μάγος χρησιμοποιώντας ένα διαμάντι και σε συνδυασμό με τον ήλιο, άναβε

²³³ Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τόμ. Α, σ.81-91.

ένα φως τεράστιο που οι κάτοικοι πίστευαν ότι κατέβαινε μέσα από αυτό η θεά Αφροδίτη. Όταν το πληροφορήθηκε ο Λουκάς, πλήρωσε έναν άνθρωπο του ναού της Αφροδίτης και του έφερε το διαμάντι, το οποίο πήρε μαζί του. Οι κάτοικοι όταν το έμαθαν κυνήγησαν τους αποστόλους, οι οποίοι κατέφθασαν στη Νέα Πάφο και από εκεί έδωσαν στον απόστολο Παύλο «τεσσαράκοντα παρά μία»²³⁴.

*

²³⁴ Αυτή την ιστορία μου την μετέφερε ο ιερέας της κοινότητας Κουκλιών Οικονόμος Σάββας Αντωνίου και σε αυτόν την εξιστόρησαν προηγούμενοί του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πρώτοι αιώνες του χριστιανισμού υπήρξαν αναντίλεκτα δύσκολοι. Αυτό που προείχε ήταν η διάδοση του χριστιανισμού και η επιβίωση των χριστιανών μέσα από τους διωγμούς και τα μαρτύρια. Η ιστορική καταγραφή των πραγμάτων ήταν όχι μόνο πολυτέλεια για την εποχή εκείνη, αλλά και σοβαρότατος κίνδυνος. Αν γνώριζαν οι εχθροί της Εκκλησίας και του Χριστιανισμού τους ταγούς της, τους τόπους συναθροίσεως και άλλες βασικές πληροφορίες, αυτό θα καθιστούσε το έργο της αφάνταστα δύσκολο, ίσως και καταστροφικό.

Γι' αυτό ένας ιστορικός του σήμερα συναντά το μεγάλο πρόβλημα της έλλειψης στοιχείων και στην περίπτωσή μας, στη συγκέντρωση πληροφοριών για τους αποστόλους και τους πρώτους διαδόχους τους στην Μητροπολιτική Περιφέρεια Πάφου. Οι μοναδικές ασφαλείς πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε είναι από την Αγία Γραφή. Ορισμένες άλλες μαρτυρίες από διάφορα κείμενα της παράδοσης, αμφιλεγόμενες όμως μερικές φορές αντιφάσκουν. Άλλη πολύτιμη πηγή είναι τα μνημεία και οι ιεροί τόποι, (εκκλησίες, ξωκκλήσια, σπήλαια) που σχετίζονται με τους αποστόλους.

Έτσι στην έρευνά μας βασιστήκαμε κυρίως στην Αγία Γραφή, που είναι αναμφισβήτητα ο πιο πολύτιμος θησαυρός. Δεν είναι πολλές οι πληροφορίες που μας παρέχονται από την Αγία Γραφή για τον χριστιανισμό στην Κύπρο, είναι όμως ικανοποιητικές. Στη συνέχεια επεκτεινόμαστε σε κείμενα της ιεράς παράδοσης, παλαιότερους ιστορικούς, αγιολόγια και βίους αγίων καθώς και λειτουργικά κείμενα της Εκκλησίας. Τέλος, αναφερόμαστε στα ιερά σεβάσματα των αποστόλων που υπάρχουν στην Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Όμως στην ουσία η εκκίνηση έγινε από αυτούς τους χώρους, γιατί αν δεν υπήρχαν τα ιερά σεβάσματα, δεν θα δινόταν η αφορμή να αναπτύξουμε αυτή τη μελέτη.

Ο σταθμός των αποστόλων στην Πάφο ήταν αναμφισβήτητα ένας από τους σημαντικότερους στην ιστορία του Χριστιανισμού στην Κύπρο και ανά την οικουμένη ολόκληρη. Και αυτό δικαιολογείται και από την εκτενή αναφορά των Πράξεων των Αποστόλων στο γεγονός αυτό.

Εδώ ο Σαύλος μετονομάζεται Παύλος και αρχίζει το έργο του στα έθνη έργο που θα είναι καθοριστικό, αφού πλήθος πόλεων και Εκκλησιών ιδρύονται από τον απόστολο Παύλο. Η Πάφος γίνεται η πρώτη Ευρωπαϊκή πόλη που δέχεται επίσημα τον χριστιανισμό, δια του Ρωμαίου διοικητή της Κύπρου Σεργίου Παύλου.

Πάφος και Παλαίπαφος, δύο από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες πόλεις της Κύπρου τότε, έχουν ως πρώτους επισκόπους της αποστόλους. Πολλά επίσης σημαντικά ιερά σεβάσματα στην Πάφο φέρουν το όνομα ενός από τους αποστόλους, ενώ τα περισσότερα από αυτά συνδέονται άμεσα με αυτούς.

Με τη μελέτη μας αυτή προσπαθήσαμε να εισέλθουμε όσο το δυνατό εις βάθος στα όσα αφορούν τους αποστόλους και στους πρώτους διαδόχους τους στη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Προσπαθήσαμε όσο το δυνατό να βασιστούμε πάνω στις πηγές και χωρίς να ξεφεύγουμε από αυτές. Άλλωστε αυτό απαιτεί η ιστορική έρευνα²³⁵, ασκώντας βέβαια και κάποια κριτική και βγάζοντας κάποια συμπεράσματα.

Η έρευνα όμως που αφορά μια πρώιμη εποχή του χριστιανισμού (1^{ος} -2^{ος} αιώνας) με ελάχιστες αναφορές και στοιχεία, είναι και δύσκολη και επικίνδυνη, να περιπέσει κανείς σε λανθασμένα συμπεράσματα. Θα είναι πάντοτε σημείο αντικρουόμενων απόψεων οι ερμηνείες και ίσως με νέα στοιχεία (αν αυτά υπάρξουν, είτε από την αρχαιολογική σκαπάνη είτε από νεότερη έρευνα) επιμέρους θέματα να χρειάζονται αναθεώρηση.

Πιστεύω όμως ότι η εργασία αυτή προβάλλει την ολότητα του θέματος και θα αναθερμάνει ίσως το ενδιαφέρον για την έρευνα στο ευρύ θέμα των αποστόλων και διαδόχων τους στη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου.

*

²³⁵ Βλ. Ιωάννου Ε. Καραγιαννόπουλου, *Πηγές της Βυζαντινής Ιστορίας* (επιμ. Θ. Κορρέ), [εκδόσεις Πουρναρά], Θεσσαλονίκη 1985.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «απόστολοι και διάδοχοί τους στην Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου» εκπονήθηκε από τον Πανοσιολογιώτατο Αρχιμανδρίτη Τυχικό Βρυώνη, φοιτητή του Δ' εξαμήνου του Τμήματος Θεολογίας του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου, υπό την επίβλεψη των Καθηγητών Νίκου Ζαχαρόπουλου και Βασιλείου Κατσαρού και ολοκληρώθηκε τον μήνα Ιανουάριο του 2016.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται οι απόστολοι και οι διάδοχοι των αποστόλων που πέρασαν, έζησαν ή συνδέονται με την Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Παρουσιάζονται εν συντομία βιογραφικά στοιχεία του καθενός, αναλύονται οι λόγοι που συνδέονται με τη Μητρόπολη Πάφου καθώς και το έργο το οποίο επιτέλεσαν.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια γενική αναφορά στους πρώτους Κύπριους Χριστιανούς, ο οποίοι είχαν ουσιαστική δράση στην Εκκλησία όχι μόνο της Κύπρου αλλά και γενικότερα. Δίδεται έμφαση στο ποια ήταν η προσφορά τους, κυρίως στην πρώτη εκκλησία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται η εργασία με τα γενικότερα πλαίσια μέσα στα οποία η Πάφος δέχθηκε τότε τον Χριστιανισμό. Έτσι εξετάζονται οι θρησκείες, οι εθνικότητες και η ιδιαίτερη διοίκηση της Πάφου και ολόκληρης της Κύπρου στην πρωτοχριστιανική εποχή.

Στα επόμενα τρία κεφάλαια εξετάζονται οι χρονικές φάσεις κατά τις οποίες η Κύπρος γενικότερα δέχθηκε τον Χριστιανισμό. Στην πρώτη γίνεται αναφορά για χριστιανούς που μεταφέρουν το κήρυγμα και στην Κύπρο στην αρχή μιας πολύ πρώιμης περιόδου κυρίως μετά τον λιθοβολισμό του Στεφάνου. Στη δεύτερη φάση που είναι και η σημαντικότερη, γίνεται αναφορά στην έλευση των αποστόλων Βαρνάβα, Παύλου και Μάρκου, όπου γίνεται εκτενής αναφορά και στην Αγία Γραφή. Αυτή θεωρείται και επίσημα ως η ίδρυση της Εκκλησίας της Πάφου και της Κύπρου γενικότερα. Η τρίτη και τελευταία φάση είναι η «δεύτερη έλευση» των αποστόλων Βαρνάβα και Μάρκου. Κατ' αυτήν ιδρύονται εκκλησίες, στηρίζονται οι προηγούμενες, χειροτονούνται επίσκοποι και τελειώνει με το μαρτύριο του

αποστόλου Βαρνάβα, ο οποίος θα θεωρείται πλέον ιδρυτής και προστάτης της Εκκλησίας αυτής.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο γίνεται ονομαστική αναφορά στους πρώτους διαδόχους των αποστόλων και στο έργο τους στη Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Μερικοί από αυτούς απλά πέρασαν, ενώ άλλοι θεωρούνται ως πρώτοι επίσκοποι της σημερινής Μητροπόλεως Πάφου. Υπάρχουν βέβαια σε αυτά αντικρουόμενες απόψεις, οι οποίες και παρουσιάζονται.

Στο προτελευταίο κεφάλαιο αναφέρονται όλες οι εκκλησίες, σπήλαια, ασκητήρια και τόποι, όπου πέρασαν οι απόστολοι και οι διάδοχοί τους και όπου συνδέονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με αυτούς. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται και απόστολοι οι οποίοι δεν προαναφέρθηκαν. Παρέχονται εν συντομία πληροφορίες γύρω από την τοποθεσία και το κτίσμα εκκλησίας που φέρει κυρίως το όνομα ενός από τους αποστόλους.

Στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στους θρύλους, στις παραδόσεις που συνδέθηκαν από το λαό, με τους αποστόλους. Μερικοί από αυτούς, αν ψάξουμε να βρούμε μέσα από αυτούς το βαθύτερο ηθικό δίδαγμα, μπορεί να έχουν βαθύτερες ρίζες και να εκφράζουν κάποιες πραγματικότητες. Άλλοι φαίνεται να είναι αστήρικτοι και μερικές φορές να προσβάλουν τους αποστόλους και την ιστορία του τόπου.

Τέλος, την εργασία μας συνοδεύει ευρητήριο ονομάτων αγίων, πόλεων και κοινοτήτων καθώς και παράρτημα που περιλαμβάνει φωτογραφίες και χάρτες, βασικό υλικό για να μπορέσει κανείς να κατανοήσει καλύτερα τα αναφερόμενα στην μελέτη αυτή.

*

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Α

Άγιοι απόστολοι.....	17
Αλεξάνδρεια	7, 22, 33
Αμαθούντα.....	33, 35
Ανδρέας	22
Αντιόχεια	2, 4, 10, 19
απόστολοι . ν, χii, χχιii, 6, 8, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 32, 34, 37, 38, 44, 46, 17, 30, 31, 32, 33, 37, 38	
Αργάκα	18, 19
Αριστόβουλος.....	1, 7
Αρσινόη	23, 35, 22
Άρσος.....	45, 18, 26, 28
Αυξίβιον.....	43

Β

Βαρνάβας.... ν, χii, χνvi, 1, 3, 4, 5, 6, 13, 16, 20, 21, 23, 32, 33, 46, 19	
Βάσα	χiii, 44, 45, 26

Γ

Γαλιλαία.....	16
Γιόλου	22, 20

Ε

ελιές	38, 31, 32, 74
Έλληνες	11, 13, 14, 18, 29, 24
Επαφράς.....	37, 40, 41

Η

Ηρακλείδιος.....	45
------------------	----

Θ

Θωμάς.....	22, 24
------------	--------

Ι

Ιάκωβος ο Αδελφόθεος	23
Ιεροσόλυμα.....	xx, 1, 2, 4, 6, 8, 9, 16
Ιουδαίοι.....	2, 11, 13, 14, 16, 22, 30
Ιωάννης ο Θεολόγος.....	20

Κ

Κίτιο	33, 35
Κούκλια	χii, 37, 38, 21, 33
Κούριο	32, 35
Κύπρος χii, χν, χνvii, χχ, χχι, 11, 12, 14, 21, 35, 36, 26, 31, 37	

Λ

Λάζαρος.....	16
Λεμεσός.....	χiii, χνvi, 10, 37, 43
Λουκάς χχι, 3, 6, 21, 22, 23, 25, 26, 32, 21, 33, 34	

Μ

Μαρία	5, 8, 9, 13
Μαριάμνη	28

Μάρκοςv, 1, 5, 6, 13, 21, 31, 32, 33,
46, 20
Μέσανα20
Μητρόποληv, 36, 39, 37
Μνάσων9, 10, 42, 43, 45, 25
Μόρφου32, 39, 44, 28

N

Νεάπολις2, v, 35, 36, 37

O

Όμοδος.....23, 26, 27

Π

Παλαίπαφος11, 38, 21, 36
παραδόσεις..... xix, xxii, xxiii, 4, 23, 25,
29, 31, 33, 38
Πάυλος..... v, xii, xxii, 4, 6, 7, 9, 13, 16,
18, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 18,
30, 31, 36
Πάφος ... 0, 3, v, xi, xvii, xx, 12, 24, 35,
36, 37, 21, 30, 31, 36, 37
Πάχνα.....25
περιοδεία.. xxii, 4, 6, 19, 20, 21, 27, 31,
45, 46, 33, 74

Πέτρος6, 8, 9, 19
Ποταμιού xiii, 10, 42, 43, 44, 45, 25

P

Ρόδων.....42, 46
Ρωμαίοι..... 12, 30

Σ

Σαλαμίνα4, 22, 23, 33
Στεφάνουxxi, 2, 16, 18, 40
στήλη 18, 29, 30, 31, 73

T

Ταμασός.....35
τεσσαράκοντα..... 18, 30, 34
Τίμων44, 45, 26
Τίτος 14, 41, 42
Τυχικός ..xvi, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 20,
32

Φ

Φιλήμων27
Φίλιππος26

X

χειροτονία20

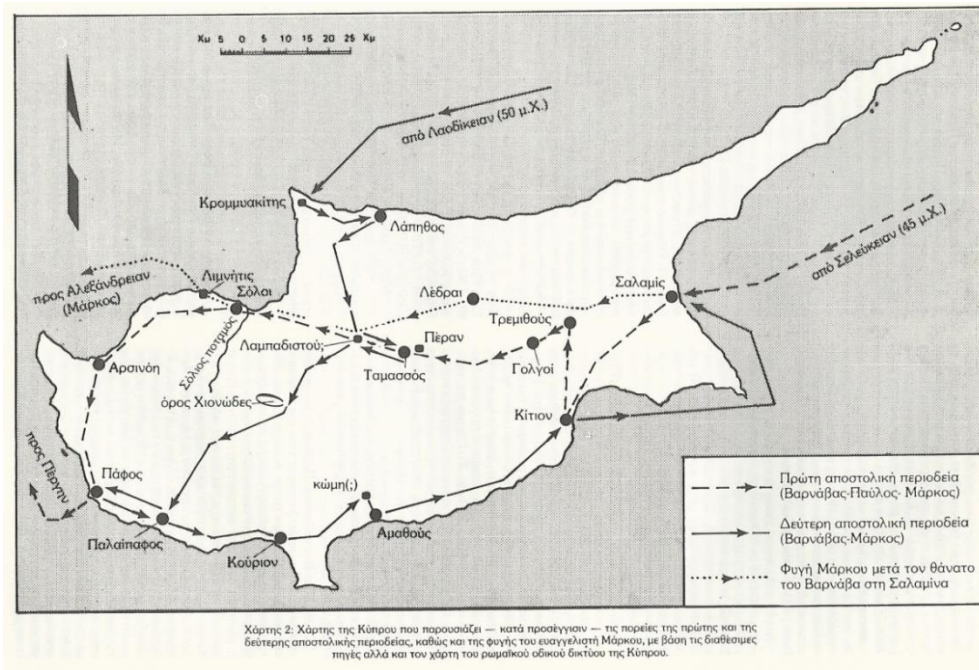
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Ψηφιδωτό που εικονίζει το αποστολικό κήρυγμα στην Πάφο (46μ.Χ.)
Συνοδικό Ιεράς Μητροπόλεως Πάφου

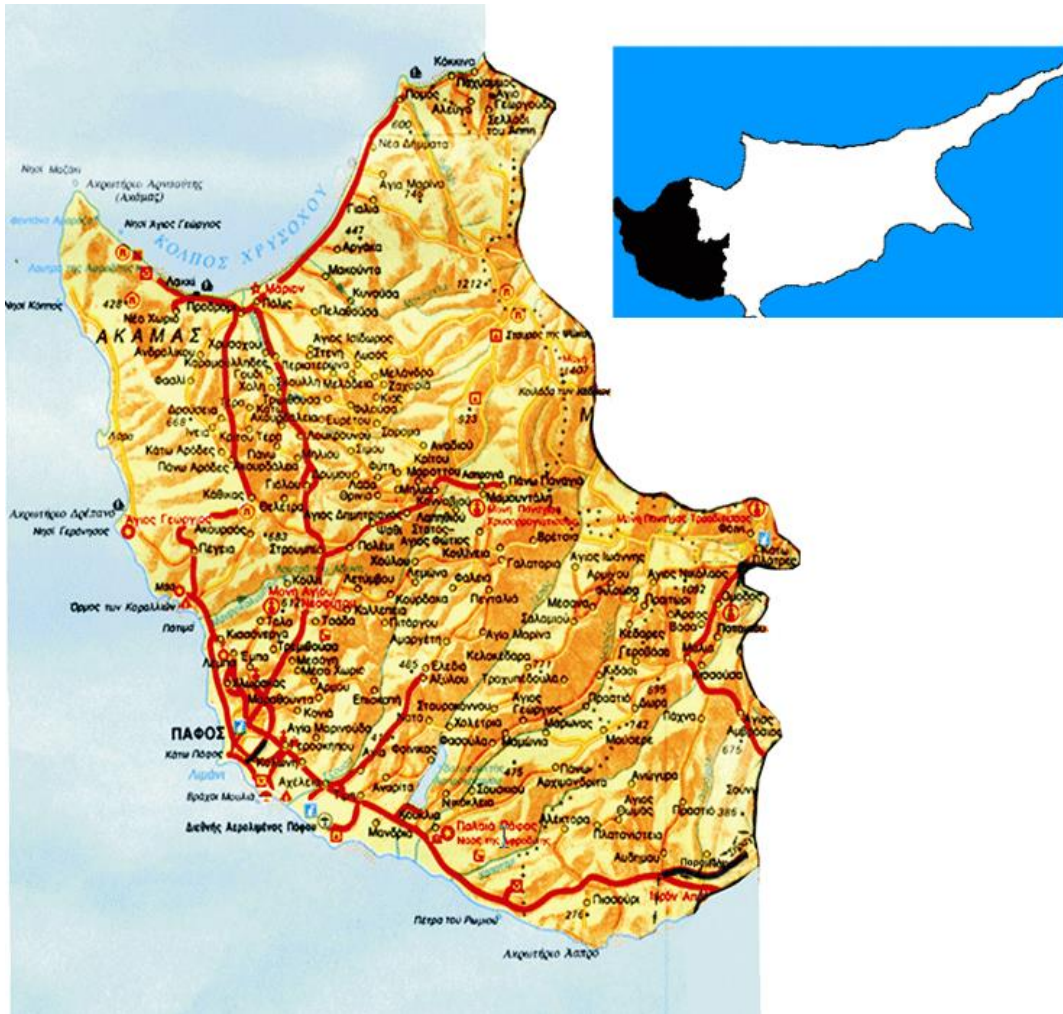
2. Η στήλη του αποστόλου Παύλου στην Κάτω Πάφο: «ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον» (Β΄ Κορ. 11,24)

3. Η πρώτη και δεύτερη αποστολική περιόδεia των αποστόλων Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου στην Κύπρο. Χάρτης από το βιβλίο του Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, τομ. Β' σ. 47

4. Αποστολικές ελιές στην κοινότητα Μέσσανα της Πάφου

5. Μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου όπως έχει σήμερα. Καταλαμβάνει όλη την επαρχία Πάφου, 22 κοινότητες της επαρχίας Λεμεσού και μία κοινότητα (τον Παχύαμμο) της επαρχίας Λευκωσίας

6. Τα κτήρια της Μητρόπολης Πάφου όπως είναι σήμερα, με τον καθεδρικό ιερό ναό του αγίου Θεοδώρου

SUMMARY

This Master Thesis examines the first century AD, and in particular, the Apostles and the disciples of the Apostle, in the Metropolis of the Paphos district.

It explores how Cyprus became a Christian country, and the special impact Christianity had on Paphos, whose people were the first influential Cypriot Christians, and their important status within the Church.

In addition, the thesis examines the history of Christian Paphos, within the first century with respect to the population, culture, society, religion and nationality. It is important to know about, and to understand clearly, what the apostles did, and how change came about gradually through their work.

The three phases of the mission to bring Christianity to Cyprus are examined.

Initially, it was anonymous Christians who came to Cyprus in the very early days, like St Lazarus and others, some time after St. Stephen's martyrdom. All of them laid the foundation for the acceptance of the new Gospel by the Jews and the Greeks, in Cyprus.

Secondly, and most importantly, we look at the period of St Paul, St Barnabas, and St Mark, when they came to Cyprus in 45 AD. In this phase, Sergius Paulus the Proconsul of Cyprus, was the first official to convert to Christianity.

Lastly, but no less important, is the second visit of St Barnabas and St Mark to Cyprus in 49 AD, which spread Christianity to the whole island, establishing the Church, and the ordination of bishops.

The subsequent chapter examines the first disciples of the Apostle in Paphos. Paphos, as the early capital of Cyprus held the most important people, who were the first disciples of Jesus Christ, and close to St Paul. We look at Tychikos and Epafras, whom were the first bishops of Paphos.

In later chapters, we examine the Metropolis of Paphos' district churches, the caves, and holy places named after the Apostle.

Finally, some of the legends and myths connected to the Apostle in Paphos, are told. Some of these are true accounts, whilst others are included for their moral perspective and guidance.

Although it has not been possible to ascertain that all facts related in this account are true, due to missing evidence around the history of the first century AD, the account is written in good faith. New evidence will always come to light, and this account of history will inevitably be rewritten.

*

